

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

**Tendenční prvky v dětské a mládežnické literatuře třetí republiky v záři rudé
hvězdy**

Diplomová práce

Autor: Bc. Dana Brandejská
Studijní program: Učitelství pro střední školy – český jazyk a literatura
Učitelství pro střední školy – dějepis
Vedoucí práce: doc. PaedDr. Alena Zachová, CSc.
Oponent práce: Mgr. Michal Čuřín, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Dana Brandejská

Studium: P22P0722

Studijní program: N0114A300053 Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Český jazyk a literatura, Dějepis

Název diplomové práce: **Tendenční prvky v dětské a mládežnické literatuře třetí republiky v září rudé hvězdy**

Název diplomové práce AJ: The Tendentious socialist elements of the literature for children and youth during the Third Czechoslovak Republic

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem této diplomové práce je postihnout na vybraných dětských a mládežnických dílech dobové zabarvení literatury komunistickou ideologií, která k nám byla člena ze Sovětského svazu. Diplomová práce bude rozdělena na dvě části. První část práce se zaměří na historický kontext, dobovou manipulaci a cenzuru nejen v dětské a mládežnické literatuře v dané době. Druhá část bude založena na analýze vybraných dětských a mládežnických textů (knih), hledání společných motivů zabarvených komunistickou ideologií (sémiotických konstruktů) či hledání vyjádření jasně inklinujících ke vzývání Sovětského svazu.

Primární literatura:

ANTOSZKA, Buzuluk. Praha: Orbis, 1946.

PEKA, Jan. Vášův ruský medvídek. Praha: Josef R. Vilímek, 1945.

SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947.

SKYBA, Zikmund. Toník z cementárny. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945.

Štěpnice: kritická revue tvorby pro děti a mládež. Praha: Práce, 1946-1948.

ZEMANOVÁ, Jana. Zelená Karkulka. Praha: Nakladatelství Vojtěch Šeba, 1947.

Sekundární literatura:

ANDREAS, Petr. *Vybírat a posuzovat: literární kritika a interpretace v období normalizace*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2016, 223 s. ISBN 978-80-87855-55-3.

BYSTROV, Vladimír. *Svobodná nesvoboda: některé příklady postupující komunistické a sovětizace mediální krajiny v Československu a snah komunistů umlčet český nekomunistický a církevní tisk v letech 1945-1948*. Praha: Vyšší odborná škola publicistiky, 2006, 131 s. Studie. ISBN 80-903757-0-7.

JANOŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, 1. sv. ISBN 978-80-200-1527-3.

KOCIAN, Jiří a Markéta DEVÁTÁ. *1948: Únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, 345 s. ISBN 978-80-7285-108-9.

NOVÁKOVÁ, Luisa. *Proměny české pohádky: (k historii žánru ve čtyřicátých letech dvacátého století)*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, 196 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta. ISBN 978-80-210-5026-6.

WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015, 2. sv. ISBN 978-80-200-2491-6.

Zadávající pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Alena Zachová, CSc.

Oponent: Mgr. Michal Čuřín, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 23.2.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou závěrečnou práci „Tendenční prvky v dětské a mládežnické literatuře třetí republiky v září rudé hvězdy“ vypracovala pod vedením vedoucí závěrečné práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne .....

.....

Poděkování

Za rady, podněty a připomínky děkuji paní doc. PaedDr. Aleně Zachové, CSc., Bc. Matěji Klemšovi a Bc. Zuzaně Boučkové.

Anotace

BRANDEJSKÁ, Dana. *Tendenční prvky v dětské a mládežnické literatuře třetí republiky v záři rudé hvězdy*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 158 s. Diplomová práce.

Tato diplomová práce má za cíl prokázat ideologické zabarvení pěti vybraných děl třetí republiky, která jsou určená pro začínající a pokročilé dětské a mládežnické čtenáře. Dle predikce by se měly knihy orientovat směrem ke komunistické ideologii, která působila na Československo primárně ze Sovětského svazu.

Teoretická část se zabývá nejprve popisem doby, tedy historickým kontextem třetí republiky. Kontext je zaměřen na manipulativní politiku KSČ a její cenzurní a manipulační zásahy do tiskovin, literatury, filmu aj. Po historickém kontextu se práce zaměřuje na literaturu doby, komparaci názorů vybraných literárních historiků k tendenčnosti dětské a mládežnické literatury za třetí republiky, popis persvazivních technik a jazykovou situaci během třetí republiky.

Analytická část je založena na kritické diskurzivní metodě Teuna Van Dijka a Normana Fairclougha v kombinaci s persvazivními technikami v textu. V této části je prováděna analýza pěti vybraných dětských a mládežnických knihách s cílem nalézt prosovětské tendenční prvky. Není opomenuta ani charakteristika autorů děl, popis přijímání děl v dané době či krátká charakteristika nakladatelství, v nichž byla díla vydána apod.

Klíčová slova: třetí republika, Československo, dětská a mládežnická literatura, tendenčnost, kritická diskurzivní analýza.

Annotation:

BRANDEJSKÁ, Dana. *The Tendentious socialist elements of the literature for children and youth during the Third Czechoslovak Republic*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 158 pp. Diploma Dissertation Degree Thesis.

This thesis aims to demonstrate the ideological colouring of five selected works of the so-called Third Czechoslovak Republic, which are intended for beginning and advanced children and young adult readers. According to the prediction, the books should be oriented towards the communist ideology, which influenced Czechoslovakia mainly from the Soviet Union.

The theoretical part deals first with the description of the period, for example the historical context of the so-called Third Czechoslovak Republic. The context focuses on the manipulative policy of the Communist Party of Czechoslovakia and its censorship and manipulative interventions in the press, literature, film and so on. After the historical context, the thesis focuses on the literature of the time, comparing the views of selected literary historians on the tendentiousness of children's and youth literature during the Third Czechoslovak Republic, describing persuasive techniques and the linguistic situation during the Third Czechoslovak Republic.

The analytical part is based on the critical discursive method of Teun Van Dijk and Norman Fairclough combined with persuasive techniques in the text. In this part, an analysis of five selected children's and young adult books is conducted in order to find pro-Soviet tendentious elements. Characteristics of the authors of the works, a description of the reception of the works at the time, or a brief description of the publishing houses in which the works were published, are not omitted.

Keywords: Third Czechoslovak Republic, Czechoslovak Republic, children's and young adult literature, tendentiousness, Critical discourse analysis.

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2022 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:.....

Podpis studenta:.....

Obsah

Úvod.....	10
Základní termíny	13
1 Teoretická část	18
1.1 Historický kontext.....	18
1.1.1 Prvopočátky vlivu SSSR na ČSR	19
1.1.2 Třetí republika jako prostor problémů	20
1.1.3 Proměna dětství a školství 1945–1948	25
1.1.4 Cenzurní a manipulativní politika KSČ aneb nedostatek papíru	29
1.2 Literatura a jazyk	36
1.2.1 Vybraní literární historikové k tendenčnosti DaML třetí republiky.....	40
1.2.2 Persvazivní techniky v textu	42
1.2.3 Výzkum jazykové stránky třetí republiky.....	43
2 Analytická část.....	48
2.1 Analýza knih	52
2.1.1 Dílo: <i>Buzuluk</i>	53
2.1.2 Dílo: <i>Vášiv ruský medvídek</i>	66
2.1.3 Dílo: <i>Kačenka</i>	81
2.1.4 Dílo: <i>Toník z cementárny</i>	96
2.1.5 Dílo: <i>Zelená Karkulka</i>	110
2.2 Celkové vyhodnocení analýz knih.....	126
Závěr	129
Seznam použité literatury	132
Seznam tabulek.....	151
Seznam příloh	152

Seznam použitých zkratek

a kol. – a kolektiv

aj. – a jiné

apod. – a podobně

CDA – kritická diskurzivní analýza

č. – číslo

ČSR – Československo (respektive Československá republika)

DaML – Dětská a mládežnická literatura

KSČ – Komunistická strana Československa

např. – například

pozn. – poznámka

pozn. aut – poznámka autora

resp. – respektive

roč. – ročník

s. – strana

Sb. – Sbírka zákonů

SSSR (nebo také Sovětský svaz) – Svaz sovětských socialistických republik

StB – Státní bezpečnost

tzn. – to znamená

tzv. – takzvaný

UNRRA – Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

Věstníky – Věstník ministerstva školství a osvěty

v. v. i. – veřejná výzkumná instituce

Úvod

Podnětem pro sepsání této práce bylo procházení rodinné pozůstalosti. Dostala se mi tak do rukou kniha s názvem „*Kačenka*“¹, která okamžitě upoutala mou pozornost nejen doprovodným obrazovým materiálem, ale především svým textem. Při hlubším zkoumání možné dobové ideologické tendenčnosti jsem se ponejprve setkala s článkem od Pavlíny Formánkové s výstižným názvem *Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunismu* v populárně-naučném časopisu *Dějiny a současnost*,² který mě utvrdil v nutnosti hlubšího zkoumání této problematiky.

Položila jsem si tedy otázky ke zkoumání:

- 1) Lze při existenci tendenčních prvků v dětské literatuře po roce 1948 nacházet stejné tendenční prvky a propagandu v DaML z období třetí republiky?
- 2) Jakým způsobem se děti podílely na poválečné obnově Československé republiky? Je něco takového zachyceného i ve zkoumané DaML?
- 3) Jak se k problematice tendenčnosti dětské literatury ve třetí republice stavěli či staví literární historikové?
- 4) Vykazují všechna vybraná díla tendenční prvky typické pro manipulaci se čtenářem? Jaké diskurzy jsou napříč texty dominantní?
- 5) V jaké tematické souvislosti se nejčastěji zmiňoval Sovětský svaz ve zkoumaných knihách? Můžeme najít přímé doklady protežování, nebo snad až dokonce vzývání Sovětského svazu a Rusů v dané literatuře?

Z těchto otázek jsem si stanovila následující hypotézy:

- 1) Před rokem 1948 bude spíše převažovat literatura s persvazivní a agitační funkcí nad přímou propagandou v literatuře. Pravděpodobně se však bude projevovat téměř stejně, a to stejnými či podobnými tendenčními prvky (sémiotickými konstrukty či znaky komunismu).
- 2) Dětství za třetí republiky bylo ovlivněné přímými i nepřímými důsledky druhé světové války, a tak byly děti různými volnočasovými formami zapojovány do obnovy státu. Je vysoce pravděpodobné, že ve vybrané literatuře se o této problematice objeví zmínka.

---

¹ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947.

² FORMÁNKOVÁ, Pavlína. *Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistických idejí. Dějiny a současnost. Populárně historicko-vlastivědná revue*. Praha: Orbis, 2007, roč. 29, č. 1, s. 17–20. ISSN 0418-5129.

- 3) Literární historici měli a mají nejednotný pohled na tuto problematiku. Literární historici třetí republiky a oficiální literární historici komunistické éry budou silně ovlivněni svou politickou orientací. Literární historici píšící po sametové revoluci budou pravděpodobně rozmanití a nejednotní ve svých názorech, a to od upozorňování na využívání ahistorismů po jasnou prosovětskou orientaci literatury i spisovatelů.
- 4) Vzhledem k individuálním postojům každého jedince a k individuální formě psaní je takřka nemožné, aby veškeré vybrané knihy plně vykazovaly všechny zkoumané tendenční znaky. Avšak se zřetelem na období třetí republiky a na způsob vybraní knih autorkou práce je naopak takřka nemožné, aby alespoň marginální znaky díla nevykazovala. Co se týká diskurzů, můžeme usuzovat, že mezi nejdominantnější bude patřit diskurz o Rusech, Sovětském svazu a Češích.
- 5) Lze předpokládat, že mezi nejčastější témata patří osvobození a vítání Rudé armády, dále obdiv k hrdinství Rusů a k Sovětskému svazu nebo nekonečné možnosti v Sovětském svazu. S čímž bude souviset i zmíněné protežování až vzývání SSSR, které lze dokázat užitím přímých citací.

Práce je založena na myšlence, že indoktrinace dětí a mládeže je jedním z klíčových úkolů totalitní společnosti, a to jak nacistické, tak socialistické.³ Tuto myšlenku potvrzuje i fakt, že se o školství a jeho důležitosti píše i v Košickém vládním programu.⁴

Tato diplomová práce je rozdělena na dvě hlavní části, teoretickou a analytickou. Teoretická část se poté dělí na dvě kapitoly, první kapitola je členěna na čtyři oddíly, druhá kapitola na tři oddíly. Analytická část je členěna na dvě kapitoly. První kapitola má pět oddílů dle zkoumaných knih, druhá kapitola shrnuje analytickou část.

Teoretická část je založena na myšlence Dagmar Mocné, že každá literárněhistorická interpretace díla musí být založena na historickém kontextu.⁵ V první kapitole (1.1) teoretické části se tak seznámíme s historickým kontextem doby, a to včetně vlivu Sovětského svazu na utváření poválečného státu Čechů a Slováků, nástinu fungování

---

³ ZÁHUMENSKÁ, Markéta. *Komparace nacistické a komunistické propagandy ve vztahu k nejmladším skupinám obyvatelstva*. Online. Hradec Králové, 2017. Dostupné z: <https://theses.cz/id/rvif8c/>. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Stanislav Myšička, Ph.D., s. 67. [citováno 2023-02-17].

⁴ KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC (eds.). *Mezi pionýrským šátkem a mopedem: děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948–1970*. Praha: Academia, 2018, s. 15–16. ISBN 978-80-200-2890-7.

⁵ MOCNÁ, Dagmar. *Možnosti literárněhistorické interpretace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017, s. 21. ISBN 978-80-244-5211-1.

komunistické strany, zmínek o klíčových problémech znovu vzniklého státu a také o dětství a školství. Poslední oddíl této kapitoly přibližuje problematiku cenzurní a manipulativní politiky KSČ, a to včetně poválečné cenzury dětské a mládežnické literatury.

Další kapitola (1.2) se zabývá krátkým nástinem literárního kontextu doby včetně kritického zhodnocení postojů vybraných literárních historiků k danému tématu. Předposlední oddíl se zaměřuje na popis persvazivních technik užívaných v textech. Teoretickou část uzavírá oddíl o rozboru jazyka zkoumané doby a doby následující, tedy i doby komunistické nadvlády.

Po teoretické části následuje část analytická. V té je nejprve detailněji popsána volba knih k analýze a přiblížena metodologická stránka analytické práce, a to včetně popsání přístupů dvou předních odborníků na CDA, na jejichž teoriích je práce vystavěna. Následně je v první kapitole (2.1) nastíněn postup při analýze a následující oddíly již přechází v přímé analýzy děl (oddíly 2.3.1 až 2.3.5). Analytickou část uzavírá kapitola přinášející výsledky analýz a prezentující celkové shrnutí (2.4).

Aby nedošlo ke zkreslení prvků, na které se bude práce zaměřovat, je diplomová práce v první řadě vystavěna na stanovení hypotéz (teoretizaci), nastínění dobového kontextu (kontextualizaci za pomoci syntézy) a následném rozboru textu prostřednictvím kvalitativní analýzy, založené na zkoumání persvazivních prvků a na kritické diskurzivní analýze u vybraných děl. Kritická diskurzivní analýza využívá přístupů Teuna Van Dijka v kombinaci s prvky Normana Fairclougha.

Analyzované knihy jsou výběrem z děl období první vlny válečné literatury pro děti a mládež, tedy literatury přímo reagující na dětské válečné životní údělky.⁶ Zkoumaná primární literatura je pouze výběrem z poměrně širokého okruhu knih. S ohledem na vyzdvihnutí prvků manipulačně ovlivňujících úsudek dětí a mládeže o Sovětském svazu jsou vybrána díla, která jsou již podle názvu, popisu či ilustrací tendenčně zabarvená, a tedy vykazují snahy budovat v dětech nového, socialistického člověka. Vybraná literatura musí splňovat kritérium prvního vydání mezi lety 1945 až 1947. Analyzovaná primární literatura je vybírána především s ohledem na dostupnost, přičemž se při hledání

---

⁶ TOMAN, Jaroslav. *Obraz válečného dětství v literární tvorbě Zdeňky Bezděkové*. In: ČEŇKOVÁ, Jana (ed.). *Válečné dětství a mládež (1939–1945) v literatuře a publicistice*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 74. ISBN 978-80-246-3413-5.

dostupné literatury ponejvíce vychází z databazeknih.cz a katalogu Pedagogické knihovny Jana Amose Komenského.⁷

Ze sekundární literatury je záhodno vyzdvihnout alespoň jedno dílo. Diplomová práce Nely Langerové na téma *Tendenční prvky v intencionální četbě pro začínající čtenáře v 50. letech 20. století* tomuto textu chronologicky předchází a současně na ni tento text navazuje. Langerová vystavěla svou práci na analýze a interpretaci děl vydaných v době navazující na námi zkoumané období.⁸

Hlavním cílem práce je postihnout na vybraných dílech DaML dobové zabarvení textu komunistickou ideologií, hledat společné motivy (sémiotické konstrukty) těchto děl a poukázat na prosovětskou orientaci děl. Poukázáno má být také na témata, která jsou charakteristická spíše pro dobu poúnorovou.⁹ Je vhodné neopomenout odlišnosti autorů zkoumané literatury a diferencovanost jejich, převážně politických, postojů. Jak konstatuje Drulák, využitím kritické diskurzivní analýzy nemůžeme být ani neutrální, ani objektivní, co se našeho postoje týče.¹⁰

Přínosem práce by mělo být prokázání ovlivnění (dětského a mládežnického) textu politicky orientovaným obsahem vykazujícím znaky obsahové vyprázdněnosti v rámci dobového diskurzu implikovaného do DaML či poukázání na provázanost historického kontextu, tedy politiky, školství, tlaku doby aj., s literaturou a zmíněnými tendenčními prvky. Hlavním přínosem by pak mělo být osvětlení celospolečenského dilematu doby¹, které se odráželo za třetí republiky v dětské a mládežnické literatuře, a to za pomoci kvalitativní metody užívané obvykle pro výzkum médií.

Základní termíny

Termíny jsou seřazeny převážně podle toho, jak byly v textu postupně užity. Nejprve jsou popsány termíny vycházející z názvu práce, následují termíny sobě významově blízké a na závěr jsou vysvětleny zbývající termíny.

---

⁷ Katalog Národní pedagogické knihovny JAK. Online. Dostupné z: <https://katalog.npmk.cz/>. [citováno 2024-04-03].

⁸ LANGEROVÁ, Nela. *Tendenční prvky v intencionální četbě pro začínající čtenáře v 50. letech 20. století*. Online. Pardubice, 2022. Dostupné z: <https://theses.cz/id/uk11yj/>. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Vedoucí práce doc. PhDr. Petr Poslední, CSc. [citováno 2023-08-02].

⁹ Viz ANDREAS, Petr. *Vybírat a posuzovat: literární kritika a interpretace v období normalizace*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2016, s. 22. ISBN 978-80-87855-55-3.

¹⁰ DRULÁK, Petr. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008, s. 110. ISBN 978-80-7367-385-7.

Dětská a mládežnická literatura je součástí jak národní, tak světové literatury. Literatura tohoto typu by měla být psána jednoduchým až prostým jazykem se střídou kompozicí.¹¹ Typický věk čtenáře se pohybuje mezi třemi až šestnácti lety.¹² Příběh má vycházet ze zkušeností čtenáře a odpovídat čtenářským zájmům či potřebám. Důležitými znaky takové literatury jsou jasně stanovené hranice mezi dobrem a zlem či striktně stanovené neměnné psychologie postav a jejich charakteristik. Mladý čtenář se s postavami může snadno identifikovat.¹³ Hranice mezi dětskou a mládežnickou literaturou je však velmi obtížně definovatelná a názory na tuto problematiku se v zásadě liší.

Třetí republika je označením přechodného politického režimu v období mezi druhou světovou válkou a únorovým převrácením, tedy mezi květnem 1945 až únorem 1948, na českém (tzn. českém, moravském a slezském) a slovenském (a krátce i podkarpatském) území. Tento režim se vyznačoval kombinací demokratických prvků první republiky s nedemokratickými prvky charakteristickými pro období po únoru 1948.¹⁴ Do vedoucí pozice se v této době dostala komunistická strana na základě využití poválečného radikalismu a politické nestability.¹⁵

Samotné slovo **tendence** je v literatuře dle Vančury: „*Snaha uvádět různá fakta v takovou souvislost a osvětlit je tak, aby byl čtenář získán pro autorovo stanovisko. [...] jakési zaměření – či zaměřování – názorové a má povahu útočnou.*“¹⁶ **Tendenční** neboli snahový **prvek** je pak pro tuto práci charakterizován jako součást textu, ovlivňující myšlení lidí, nebo přesněji prvek, skrze který se snaží čtenáři vštípit adekvátní hodnoty a postoje vhodné pro ideologii dané doby. Tendenční prvky jsou trendovou záležitostí určitého období. Mezi tendenční prvky se v této práci budou řadit persvasivní techniky,

---

¹¹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H&H, 2002, s. 179–180. ISBN 80-7319-020-6.

¹² ČENKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006, s. 12. ISBN 80-7367-095-X.

¹³ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H&H, 2002, s. 179–180. ISBN 80-7319-020-6.

¹⁴ BÍLEK, Jaroslav a Lubomír LUPTÁK. Československo 1945–1948. Případ hybridního režimu? *Středoevropské politické studie*. Central European Political Studies Review. Online. Roč. 16, č. 2–3, s. 188. ISSN 1212-7817. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4496/5224>. [citováno 2023-07-25].

¹⁵ HOLÝ, Jiří. IV. díl. Léta čtyřicátá a padesátá. In: LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 726–727. ISBN 80-7106-308-8.

¹⁶ VANČURA, Vladislav. *Řád nové tvorby*. Akt. Praha: Svoboda, 1972, s. 407.

schématické konstrukty a znaky komunismu, to vše prokázané využitím diskurzů, binárních opozic a ideologického čtverce.

Termín **manipulace** lze dle Mleziva charakterizovat velmi stručně jako: „*operaci s informacemi, která je mění podle daných záměrů*“.¹⁷ Howiecki se Žantovským jsou naopak toho názoru, že definovat pojem manipulace není vůbec snadné, neboť to není pojem jednoznačný. Stanovují proto několik definic: „*všeobecné ovlivňování lidí velmi rozmanitými prostředky*“, dále „*taktika přesvědčování*“, anebo komplexněji: „*[U]rčitý způsob ovlivňování jednotlivce nebo skupiny[,] či dokonce celé společnosti, jimž se změní jejich názory a postoje, samozřejmě bez toho, aniž si to [...] uvědomovali*“.¹⁸ Manipulace je základním a nejdůležitějším nástrojem propagandy a je prostředkem k získání moci nad určitou skupinou. Proto je komplikované rozpoznat od sebe manipulaci, nátlak či přesvědčování.¹⁹ Někdy je manipulace slučována s pojmem propaganda a je dávana na stejnou významovou úroveň.

Propaganda je manipulací určité vládnoucí třídy či politického uskupení.²⁰ Propagandu lze definovat jako snahu mocenských elit o „*ovlivnění průběhu působení médií ve svůj prospěch dosažením předem naplánovaných efektů působení*“.²¹ Efektivita propagandy dle Rychlíka funguje na principu nepřímé úměrnosti, kdy čím méně existuje alternativních kanálů, tím musí být účinnost propagandy větší a intenzita propagandy silnější, což je důvod k omezení, či potlačení alternativních zdrojů. Pokud je ve státě platná svoboda slova, je nutno příjemce zahltit sděleními. Celkově pak musí sdělení na příjemce působit neuměle, aby nedošlo k podezření ze zatajení informací, a čtenář se musí snadno identifikovat se sdělením.²² Oproti agitaci a propagaci je hlavním úkolem propagandy permanentní a dlouhodobý vliv za účelem podmanění si lidských myšlenek, pocitů a chování lidí.²³

---

¹⁷ MLEZIVA, Emil. *Diktatura informací: jak s námi informace manipulují*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, s. 6. ISBN 80-86898-12-1.

¹⁸ IŁOWIECKI, Maciej a Petr ŽANTOVSKÝ. *Manipulace v médiích*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008, s. 30–31. ISBN 978-80-86723-50-1.

¹⁹ *Tamtéž*, s. 30, 32.

²⁰ WRÓBEL, Alina. *Výchova a manipulace: podstata manipulace, mechanismy a proces, vynucování a násilí, propaganda*. Praha: Grada, 2008, s. 105. ISBN 978-80-247-2337-2.

²¹ JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Masová média*. 2., přepracované vydání. Praha: Portál, 2015, s. 346. ISBN 978-80-262-0743-6.

²² RYCHLÍK, Jan. Komunistická propaganda v Československu 1945–1989 z tematického hlediska. In: PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989)*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 19–20. ISBN 978-80-87912-10-2.

²³ MLEZIVA, Emil. *Diktatura informací: jak s námi informace manipulují*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, s. 105–108. ISBN 80-86898-12-1.

Cenzura je dalším poměrně nejednoznačným termínem. V užším slova smyslu se jedná o: „výlučně autoritativní pozměňování či eliminaci textu před tiskem, vykonanou z politických důvodů státem nebo srovnatelnou mocenskou institucí,“²⁴ přičemž cenzura může být vykonávána legálně.²⁵ Jde tedy o „omezení volnosti působení médií.“²⁶ Slovník literární teorie uvádí, že se jedná o jistý „mechanismus literární komunikace“,²⁷ který je ve funkci regulátora a současně je buď výhradním distributorem literárních děl mezi čtenáře, anebo jejich distribuci mezi čtenáře omezuje. Není tedy jen represivní složkou. Cenzura působí neustále a vymezuje literární prostor.²⁸ V rámci totalitářských režimů se obvykle využívá cenzury trojí: 1) interní předběžná cenzura, která se provádí přímo v redakci, 2) následná externí cenzura (vykonávaná například justiční kontrolou, aby nedošlo k morálnímu ohrožení čtenáře), 3) autocenzura,²⁹ (cenzura prováděná přímo a vědomě autorem díla).³⁰

Persvaze jakožto poměrně nový pojem má velké množství definic. Gálik na základě hledání společných znaků různých definic stanovil, že: „Persvaze je specifická forma komunikace, jejímž cílem je ovlivnit duševní stav recipienta v atmosféře svobodné volby.“³¹ Vzhledem k možnosti svobodné volby se tedy nejedná o nátlak.³² Persvaze může být přímá (což je spíše označováno za přesvědčování), anebo periferní (což vede spíše k sugesci a manipulaci), ale vždy vede ke změně postoje či hodnocení.³³

Sovětský mýtus se postupně utvářel od meziválečného období. Jedná se tedy o zkreslený pohled (nejen) české společnosti na obraz Sovětského svazu. Do začátku druhé světové

---

²⁴ WÖGERBAUER, Michael; PÍŠA, Petr; ŠÁMAL, Petr a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Praha: Academia, 2015, svazek II, s. 23. ISBN 978-80-200-2491-6.

²⁵ HAUG, Christine. Cenzura. In: HOLÝ, Jiří a Jiří TRÁVNÍČEK (eds.). *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce, osobnosti, základní pojmy*. Brno: Host, 2006, s. 96–97. ISBN 80-7294-170-4.

²⁶ JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Masová média*. 2., přepracované vydání. Praha: Portál, 2015, s. 346. ISBN 978-80-262-0743-6.

²⁷ MÜLLER, Richard; MATONOHA, Jan a Pavel ŠIDÁK. Cenzura. In: MÜLLER, Richard a Pavel ŠIDÁK (eds.). *Slovník novější literární teorie: glosář pojmů*. Praha: Academia, 2012, s. 71–72. ISBN 978-80-200-2048-2.

²⁸ *Tamtéž*, s. 71–72.

²⁹ VEČERA, Pavel. *Úvod do dějin tištěných médií*. Praha: Grada Publishing, 2015, s. 176. ISBN 978-80-247-4178-9.

³⁰ WÖGERBAUER, Michael; PÍŠA, Petr; ŠÁMAL, Petr a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Praha: Academia, 2015, svazek I, s. 36. ISBN 978-80-200-2491-6.

³¹ GÁLIK, Stanislav. *Psychologie přesvědčování*. Psyché. Praha: Grada, 2012, s. 9–12. ISBN 978-80-247-4247-2.

³² *Tamtéž*, s. 11–12.

³³ JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003, s. 176–177. ISBN 80-1718-697-7.

války byly pohledy více rozmanité. Po osvobození Československa v roce 1945 se však pohled na Sovětský svaz stával sjednocenějším. K finálnímu dotvoření jednotného pohledu došlo během 50. let 20. století. V lidech byla vzbuzena iluze role Sovětského svazu jako našeho „*jediného a nezpochybnitelného přítele*.“³⁴

Definice určujících termínů **diskurz** je nepřehledné množství. Nejednoznačný výklad tohoto termínu tkví dle Schneiderové v jeho interdisciplinaritě.³⁵ Dle Lehečkové se jedná o: „*proměňující se pole významů, na němž relevantní aktéři s mocenským potenciálem opanovávají podobu tohoto diskurzu a vtiskávají mu jistý řád*“.³⁶ Hájek naproti tomu poměrně stručně vystihuje pojem diskurz jako: „*řeč v běhu*“ či jako „*řeč, která působí*“.³⁷ Jedná se tedy o sociální interakci, při které je důležitý vztah k mluvčímu, nikoli obsah sdělení.³⁸ Svobodová poukazuje na propojení užívání jazyka při sociální interakci, kdy v širším slova smyslu do diskurzu zařazuje i přesně vymezenou skupinu participantů společně s bezprostředními souvislostmi (přesněji s komunikační či sociální situací nebo společenskou institucí). V závislosti na předchozím jsou v diskurzu řešena témata, která spolu souvisí. Současné však lze řešit i jedno téma. Diskurz se vždy váže na jazyk ve svém současném či přítomném užití, a tak obvykle bývá jazyk vymezen jak lingvisticky, tak na základě takzvané situační charakteristiky. Situační charakteristikou se myslí například historické a kulturní skutečnosti vzniku a interpretace textu.³⁹ K definici diskurzu dle Svobodové se také v práci přikláníme.

---

³⁴ DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, Jana a Jaroslav DAVID. *Obrazy z cest do země Sovětů: české cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917–1968*. Brno: Host, 2017, s. 41, 54. ISBN 978-80-7464-934-9.

³⁵ SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediální text*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, s. 20. ISBN 978-80-246-2884-4.

³⁶ LEHEČKOVÁ, Eva. Analýza diskurzu a kritická analýza diskurzu. In: ŠEBESTA, Karel; LEHEČKOVÁ, Eva; PIERŚCIENIAK, Piotr Paweł a Kateřina ŠORMOVÁ (2016). *Aplikovaná lingvistika. Příručka pro studenty Bc. studia ČJL*. PDF. Online. Nakladatelství Karolinum, s. 80. Dostupné z: <https://karolinum.cz/data/book/15994/Sebesta%20-%20Aplikovana%20ingvistika%209788024632773.pdf>. [citováno 2024-02-28].

³⁷ HÁJEK, Martin. *Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014, s. 114. ISBN 978-80-7419-161-9.

³⁸ *Tamtéž*, s. 114.

³⁹ SVOBODOVÁ, Jindřiška. *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016, s. 7. ISBN 978-80-244-4923-4.

1 Teoretická část

„Není na světě státu, v němž by láska, loyálnost, věrnost k Sovětskému svazu byla hlubší, trvalejší a odůvodněnější než v Československu. [...] [N]echt' kvete a ovoce hojné vydá spojenectví Svazu sovětských socialistických republik a naší milované vlasti.“

Jan Masaryk, Projev k výročí Říjnové revoluce, Praha 5. listopadu 1945.⁴⁰

1.1 Historický kontext

Třetí republiku (1945–1948) lze v krátkosti shrnout jako omezenou demokracii s ještě omezenější svobodou.⁴¹ Politický systém se mezi lety 1945 až 1948 vyznačoval silně omezenou demokracií.⁴² Lidová demokracieⁱⁱ byla ustanovena v rámci březnových jednání v Moskvě v roce 1943,⁴³ a to stejně jako Košický vládní program.⁴⁴ⁱⁱⁱ Tento nastupující politický systém byl chápán zejména jako protifašistický.⁴⁵ Lidová demokracie měla být kombinací demokratických a nedemokratických prvků s cílem sjednocovat národ, což se mělo projevovat v Národní frontě (v seskupení politických stran). Všechny povolené strany byly součástí Národní fronty, a tak třetí republika měla demokracii bez opozice.⁴⁶ Z demokratických prvků si zachovávala (formálně, či skutečně) ústavní instituce, dělbu moci, volnost pracovního trhu, volnost pohybu nebo politická a občanská práva.⁴⁷ Novinkou se pro třetí republiku stalo zmasovění členství v politických stranách.⁴⁸

Československo však mělo po válce oproti svým sousedům výhodnější pozici. Nebylo ani objektem spojeneckých sporů, ani nepatřilo k poraženým státům. Také obě osvobozené armády odešly z Československa do půl roku od osvobození. S dobrou

---

⁴⁰ MASARYK, Jan; KONEČNÝ, Mojmir a Zuzana LEHMANNOVÁ. *Jan Masaryk: projevy, články a rozhovory: 1945–1948*. Praha: Vysoká škola ekonomická, [1998], s. 288. ISBN 80-7079-022-9.

⁴¹ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945–1989*. Praha: Vyšehrad, 2020, s. 37. ISBN 978-80-7601-334-6.

⁴² MAREŠ, Miroslav. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 161. ISBN 80-86598-45-4

⁴³ PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939–1946: válečné představy a poválečná realita*. Praha: NLN, 2011, s. 153. ISBN 978-80-7422-082-1.

⁴⁴ VORÁČEK, Emil a kol. *V zájmu velmoci: Československo a Sovětský svaz 1918–1948*. Praha: Historický ústav, 2019, s. 493, 494, 496. ISBN 978-80-7286-347-1.

⁴⁵ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2019, s. 555–556. ISBN 978-80-257-2848-2

⁴⁶ PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939–1946: válečné představy a poválečná realita*. Praha: NLN, 2011, s. 170. ISBN 978-80-7422-082-1.

⁴⁷ KAPLAN, Karel. *Národní fronta 1948–1960*. Praha: Academia, 2012, s. 10. ISBN 978-80-200-2074-1.

⁴⁸ PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima Dikobrazu: 1945–1990*. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 23. ISBN 80-85947-89-7.

předválečnou pověstí demokratického masarykovského státu a s dobrou hospodářskou vyspělostí i těsně po válce mělo Československo nakročeno k progresivnímu vývoji.⁴⁹

1.1.1 Prvopočátky vlivu SSSR na ČSR

Budování nového, poválečného Československa vyrůstalo již za války na třech základních principech: Na principu vytvoření garancí interní politiky státu,^{iv} principu územní obnovy ante bellum,^v a na principu zahraničněpolitického vymezení vůči Německu a německé hrozbě, a to příklonem k SSSR. Sovětský svaz byl jedinou poválečnou evropskou velmocí na území Evropy. Československo s ním podepsalo spojeneckou smlouvu již v prosinci roku 1943,⁵⁰ čímž se pro spojence jasně vydefinovalo jako stát s provýchodní orientací.⁵¹ Toto příklonění lze považovat za počátek oficiálního uplatňování politiky SSSR v Československu.⁵²

Za další prvopočátek uplatňování politiky SSSR ve střední a východní Evropě lze považovat období roku 1944 až jara 1945, neboť Sovětský svaz začal vyhrávat na východní frontě. Avšak až skutečnou fyzickou přítomností sovětských vojsk na daném území počalo sovětské vměšování se do státních politik daných „osvobozených“ států.⁵³ Tyto státy se postupně staly nejen satelity Sovětského svazu, ale i takzvaným obranným valem proti Západu.⁵⁴

Sovětský svaz však toužil ovládat dění v Československu i ze zcela jiného důvodu. Potřeboval totiž k výrobě atomové bomby uran a k roku 1945 byla známa pouze tři světová naleziště uranu, přičemž jedno z nich se nacházelo na našem území, přesněji v Jáchymově. Pokud Sověti chtěli zrušit americký monopol na atomové bomby, museli získat jakýmkoli způsobem naleziště v Jáchymově pod svoji kontrolu.⁵⁵

---

⁴⁹ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2019, s. 567–568. ISBN 978-80-257-2848-2.

⁵⁰ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha: Panorama, 1990, s. 5–10. ISBN 80-7038-193-0.

⁵¹ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 18. ISBN 978-80-7106-941-6.

⁵² PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2008, s. 365. ISBN 978-80-246-1544-8.

⁵³ VYKOUKAL, Jiří; Bohuslav LITERA a Miroslav TEJCHMAN. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha: Libri, 2000, s. 25. ISBN 80-85983-82-6.

⁵⁴ TEJCHMAN, Miroslav. Středovýchodní Evropa v sovětské politice 1944–1948. In: NĚMEČEK, Jan a Ivan ŠEDIVÝ (eds.). *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisek*. Praha: Historický ústav, 2010, s. 175. ISBN 978-80-7286-156-9.

⁵⁵ VORÁČEK, Emil a kol. *V zájmu velmocí: Československo a Sovětský svaz 1918–1948*. Praha: Historický ústav, 2019, s. 538–539. ISBN 978-80-7286-347-1.

Komunisticky orientovaná hnutí však mají na území dnešní České republiky poměrně dlouhou historii, a to již od 19. století, kdy zde existovalo anarchistické radikálně levicově orientované hnutí. Toto hnutí se v roce 1929 začlenilo do poměrně nejednotné a málopočetné Komunistické strany Československa. Již za první republiky měla KSČ své propagační a agitační tiskoviny, ve kterých využívala principu vlastní historické pravdy. Mezi takové tituly patřily například deníky *Rudý prapor* či *Komunista*.^{56vi}

Na stejném principu, pouze v ilegalitě, pokračovalo fungování KSČ i za druhé světové války s tituly jako například *Rudé právo*, *Moravská rovnost* nebo *Odborový zpravodaj*. Zveřejňované informace byly poplatné moskevským směrnicím. Platila zde obvykle přímá úměrnost, tedy, že čím menší lokální tiskovina, tím méně podléhal obsah moskevským směrnicím.^{57vii} Vhodné působení KSČ na mládež zajišťovaly již v meziválečné době mládežnické levicově orientované organizace, které se po září 1938 přeorientovaly na odbojovou činnost.⁵⁸

Od poloviny čtyřicátých let 20. století počal Stalin organizovat nový východní blok. Pro upevnění jednoty bloku využil principu sjednocení až jednotnosti všech režimů států takzvané lidové demokracie. Byla zde dodržována takzvaná „taktika jednotné lidové fronty“, při které byly nejprve levicově orientované síly podřízené daným komunistickým hnutím. Těmito silami komunistická hnutí nabyla nezpochybnitelné moci v daných státech. Postupně tak získal Stalin i území, která neobsadila Rudá armáda. Právě na tomto principu fungoval Košický vládní program.^{59viii}

1.1.2 Třetí republika jako prostor problémů

Stát se však od počátku své znovu nabyté existence potýkal s řadou klíčových problémů. Samotné Pražské povstání proti německým nacistickým jednotkám bylo ovlivněno politikou Sovětského svazu. Na takzvané volání Prahy nebylo generálem Pattonem

---

⁵⁶ PEČÍNKA, Pavel. *Pod rudou vlajkou proti KSČ: osudy radikální levice v Československu*. Brno: Doplněk, 1999, s. 18, 20–25. ISBN 80-7239-031-7.

⁵⁷ BORÁK, Mečislav. Odras propagandy Kominterny v ilegálním tisku ostravských komunistů na počátku II. světové války (1939–1945). In: KOCIAN, Jiří; PAŽOUT; Jaroslav a Jakub RÁKOSNÍK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, svazek VIII*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 42–51. ISBN 978-80-7363-504-6.

⁵⁸ ČERNÝ, Vladimír. Levicové mládežnické organizace na Moravě v protinacistickém odboji. In: KOCIAN, Jiří; PAŽOUT; Jaroslav a Jakub RÁKOSNÍK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, svazek VIII*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 52–80. ISBN 978-80-7363-504-6.

⁵⁹ TEJCHMAN, Miroslav. Středovýchodní Evropa v sovětské politice 1944–1948. In: NĚMEČEK, Jan a Ivan ŠEDIVÝ (eds.). *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisek*. Praha: Historický ústav, 2010, s. 178. ISBN 978-80-7286-156-9.

reagováno, neboť nedostal povolení překročit předem stanovenou demarkační linii a vyhověl tak přání Sovětů Prahu neobsazovat.^{ix} A ačkoli Praha získala nečekanou pomoc od takzvaných Vlasovců, tedy Ruské osvobozené armády generála Andreje Vlasova, 8. května 1945 se museli začít stahovat z Prahy a ráno, 9. května 1945, byla Praha osvobozena jednotkami maršála Koněva.⁶⁰ Pokvětnové období roku 1945 bylo zásadně ovlivněno přítomností a chováním osvobozených armád, a to zvláště chováním Rudé armády.⁶¹

S koncem války samovolně vyvstal jiný problém, a to takzvaný „proces národní očisty“, tedy proces individuálního trestání (údajných) kolaborantů a zrádců, a to i formou lynčování⁶² či jiných mimosoudně orientovaných represí. Za mimosoudně orientované represe můžeme považovat ku příkladu sociální diskriminaci, zadržování rukojmích či rozsudky stanných soudů.⁶³ Proces národní očisty byl řízen takzvaným *velkým retribučním dekretem* č. 16/1945 Sb. prezidenta republiky, avšak až od července 1945.⁶⁴ Tento proces byl řízen a dále specifikován dalšími dekreti, jako například dekretem č. 17/1945 Sb., č. 105/1945 Sb. a č. 138/1945 Sb.⁶⁵ Nejvíce odsouzených v rámci procesu národní očisty bylo německé národnosti (53,2 %), poté české a slovenské národnosti (29,9 %) a zbylých 18,7 % tvořily ostatní národnosti.^{x66}

S procesem národní očisty úzce souvisel další klíčový problém, a to migrace obyvatel a s ní související problematika odsunu. S koncem války se po Evropě dala do pohybu řada migračních proudů, přičemž některé zasáhly i Československo. Mezi lety 1945 až 1948 měla migrace v Československu postihnout na 4,5 milionu lidí. Prolínaly se zde jak dobrovolné, tak i nucené migrace.⁶⁷ Můžeme zmínit příchody obětí nacismu z věznic

---

⁶⁰ SMETANA, Vít a Radka ŠUSTROVÁ. České země za druhé republiky a nacistické okupace, 1938–1945. In: KLÁPŠTĚ, Jan, Ivan ŠEDIVÝ (eds.). *Dějiny Česka*. Praha: NLN, 2019. ISBN 978-80-7422-338-9, s. 280–281.

⁶¹ KAPLAN, Karel. *Protistátní bezpečnost: 1945–1948: historie vzniku a působení StB jako mocenského nástroje KSČ*. Praha: Plus, 2015, s. 21. ISBN 978-80-259-0364-3.

⁶² MAREŠ, Miroslav. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 160. ISBN 80-86598-45-4.

⁶³ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945–1948*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996 s. 10. ISBN 80-902075-3-7.

⁶⁴ PASÁK, Tomáš; NAKONEČNÝ Milan a Jana PASÁKOVÁ. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha: Práh, 1999, s. 378. ISBN 80-7252-017-2.

⁶⁵ MAREŠ, Miroslav. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 160. ISBN 80-86598-45-4.

⁶⁶ KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 10. ISBN 978-80-7364-049-1.

⁶⁷ NOSKOVÁ, Helena. Migrace, národní stát a národnostní menšiny v poválečném Československu. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka; KOCIÁN, Jiří a Stanislav KOKOŠKA (eds.). *Československo na rozhraní dvou*

a koncentračních táborů, dále příchod nuceně nasazených, partyzánů a odbojářů z úkrytů nebo příchod válečných exulantů. O něco později přicházeli vojáci ze zahraničí. Občané Podkarpatské Rusi opouštěli své domovy a přesouvali se západněji do Československa. Sovětský svaz naopak odvážel osoby z Československa do SSSR s tím, že se ne vždy jednalo o občany Sovětského svazu a často bylo velmi složité vrátit se ze SSSR zpět.⁶⁸

Situace v Československu byla silně antifašistická a protiněmecká, a to zvláště po květnovém povstání a po chování Wehrmachtu k civilnímu obyvatelstvu během zmíněného povstání.⁶⁹ Z této situace je více než nasnadě, že větší množství německého obyvatelstva, kolaborantů a tzv. zrádců volilo útěk za hranice československého státu, pokud to bylo možné. Většina z kolaborantů a zrádců trestu neunikla a skončila před (mezinárodním) trestním tribunálem či před soudem. Migrace tímto způsobem ustala do půl roku od konce války.^{70xi}

Velmi výrazně přispěl do migračních proudů odsun německého obyvatelstva. V rámci takzvaného divokého odsunu, který probíhal do mezinárodního schválení odsunu Postupimskou dohodou, bylo nuceně vysídleno až milion osob německé národnosti či se k německé národnosti hlásících, tedy přibližně jedna třetina obyvatel ČSR. Tato fáze tedy nebyla nijak legislativně ukotvena či ošetřena. Násilí během divokého odsunu bylo na Němcích konáno za významné podpory státních orgánů, zejména armády. Organizovaný odsun započal až prvním transportem v lednu 1946 a do konce roku 1946 oficiálně ustal. Bylo vysídleno minimálně 1,8 milionu osob z československého území.⁷¹ Odsun Němců z pohraničí měl za následek téměř vyhlazení části pohraničních oblastí.

V souvislosti s odsunem německého obyvatelstva vyvstal další klíčový problém v rámci třetí republiky, a to přesun Čechů a Slováků do pohraničí. Tento přesun byl právně ošetřen dekretem *o jednotném řízení vnitřního osídlení* č. 27/1945 Sb. ze 17. července 1945

---

epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války. Praha: Národní archiv, 2005, s. 230. ISBN 80-7285-000-8.

⁶⁸ KAPLAN, Karel. *Protistátní bezpečnost: 1945–1948: historie vzniku a působení StB jako mocenského nástroje KSČ*. Praha: Plus, 2015, s. 19. ISBN 978-80-259-0364-3.

⁶⁹ SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946*. Hodkovičky: Pragma, 2002, s. 145–147. ISBN 80-7205-901-7.

⁷⁰ KAPLAN, Karel. *Protistátní bezpečnost: 1945–1948: historie vzniku a působení StB jako mocenského nástroje KSČ*. Praha: Plus, 2015, s. 19–20. ISBN 978-80-259-0364-3.

⁷¹ PORTMANN, Kateřina. „Jednou Němec, vždycky Němec“. Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po druhé světové válce. In: PAŽOUT, Jaroslav a PORTMANN Kateřina. *"Nechtění" spoluobčané: skupiny obyvatel perzekvovaných či marginalizovaných z politických, národnostních, náboženských i jiných důvodů v letech 1945–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, s. 28–31. ISBN 978-80-88292-06-7.

a představoval tak politicky řízenou migraci obyvatelstva Československa po sovětském vzoru vedoucí k sovětizaci společnosti. Proveditelná byla pouze na území pohraničí.^{72xii}

Během jara a léta 1945 začaly velké masové nátlakové akce organizované komunistickou stranou (přesněji Revolučním odborovým hnutím a Ústřední radou odborů) za znárodnění bank, pojišťoven a dalších odvětví průmyslu.^{xiii} Masové akce za znárodnění v Československu představovaly manifesty závodních rad, přijímané petice a rezoluce, demonstrace a stávky. Takové akce nebylo složité zorganizovat, neboť dělnictvo bylo velmi radikální od prvních květnových dní 1945. A ačkoli byla dělnická radikalizace ponejprve komunistickou stranou tlumena, později strana využívala jejich radikalitu k prosazování svých zájmů.⁷³ Znárodnění nakonec skutečně proběhlo, a to prezidentskými dekrety s čísly 100–103/1945 Sb.^{74xiv}

Ačkoli byl stát hospodářsky vyspělý, dosáhly oblasti průmyslu i zemědělství pouze 50 % objemu výroby během roku 1945. Potraviny byly nadále velmi obtížně sehnatelné a většina z potravin byla stále pouze na přiděl.^{xv} V zimě 1945–1946 se navíc stát potýkal s nedostatkem elektrické energie, uhlí i jiných materiálů, jako byla například ocel. Pomoc vyslal Sovětský svaz již v létě 1945 v podobě 8800 tun obilí a 10 000 tun cukru s příslibem dalších dodávek, čehož českoslovenští komunisté využili ke svému zviditelnění a propagaci strany. Další pomoc získal stát od UNRRA smlouvou (*Land-Lease Act*) pro období od května 1945 do roku 1946. Jednalo se o dodávky benzínu, potravin nebo léků. Československo v rámci programu také využilo nabídnuté půjčky 2 milionů amerických dolarů na nákup tabáku nebo půjčky 20 milionů na nákup bavlny. Tato výpomoc byla ukončena na jaře 1947, a to z důvodu odmítnutí takzvaného *Marshallova plánu*. V roce 1946 se průmysl v některých oblastech téměř vyrovnal, či se alespoň přiblížil předválečnému stavu roku 1937 (například v báňské či chemické oblasti).⁷⁵

---

⁷² NOSKOVÁ, Helena. Migrace, národní stát a národnostní menšiny v poválečném Československu. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka; KOCIÁN, Jiří a Stanislav KOKOŠKA (eds.). *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv, 2005, s. 231–232. ISBN 80-7285-000-8

⁷³ KALINOVÁ, Lenka. *Východiska, očekávání a realita poválečné doby: k dějinám české společnosti v letech 1945–1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 48, 51–53. ISBN 80-7285-043-1.

⁷⁴ KUKLÍK, Jan. *Znárodnění Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010, s. 209–215. ISBN 978-80-87284-12-4.

⁷⁵ JANČÍK, Drahomír a Eduard KUBŮ. Hospodářská obnova Československa po druhé světové válce (Cesta průmyslového státu od tržní k plánované ekonomice). In: NĚMEČEK, Jan a Ivan ŠEDIVÝ

Po květnových volbách 1946^{xvi} a po výhře Klementa Gottwalda, i když ne nadpoloviční, nastupuje jeho vláda se svým budovatelským programem. Tento program byl založen na takzvaném *dvouletém plánu obnovy*, který byl prvopočátkem ke komunisticky orientovanému centrálně řízenému hospodářství. Již v roce 1947 byl vypracován první pětiletý plán. Plán sklídl velké množství kritiky, neboť například upřednostňoval těžký průmysl, v čemž mnozí nekomunističtí zastánci viděli snahu podřídit se plně Sovětskému svazu. Po únorovém převratu byl plán přijat jako jediný možný a stal se tak základní směrnicí ekonomického vývoje.⁷⁶

Rok 1947 byl extrémně suchým rokem, což přineslo škody nejen v rámci zemědělského sektoru, ale převážně do státního rozpočtu. Finance tak měla přinést do státní pokladny například milionářská dávka či druhá pozemková reforma (první pozemková reforma se uskutečnila již v roce 1945). Tyto kroky byly konány jako součást zmíněného dvouletého plánu obnovy.⁷⁷

Sověti na podzim 1947 dali podnět k přípravě definitivního převzetí moci komunistickou stranou v Československu. Proběhl pokus o atentát, pojmenovaný také jako krabičková či krčmaňská aféra, na ministry Jana Masaryka, Petra Zenkla a Prokopa Drtinu.⁷⁸

Přímá příčina únorového převratu tkvěla ve vládním sporu o postupech bezpečnostních složek, které nebyly dle nekomunistických představitelů *de iure*. Jednalo se o čistku v rámci velitelství Sboru národní bezpečnosti v Praze, při které byli odvoláni nekomunističtí velitelé sboru. Národní socialisté se domáhali odvolání rozkazu, což bylo komunisty zamítnuto. Tento krok vedl 20. února 1948 k demisi dvanácti ministrů. Komunisté na popud sovětského dohlázeatele Valeriana Alexandroviče Zorina (který do Prahy přiletěl na Stalinův rozkaz 19. února 1945) naopak tlak vůči nekomunistům zesílili a 21. února 1945 vyzval Klement Gottwald k vytvoření akčních výborů Národní fronty.

(eds.). *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisek*. Praha: Historický ústav, 2010, s. 382–385. ISBN 978-80-7286-156-9.

⁷⁶ JANČÍK, Drahomír a Tomáš KALINA. Národohospodářské elity politických stran na počátku přechodu k plánovanému řízení československé ekonomiky (1945–1945). In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka; KOCIÁN, Jiří a Stanislav KOKOŠKA (eds.). *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv, 2005, s. 97–99. ISBN 80-7285-000-8.

⁷⁷ JANČÍK, Drahomír a Eduard KUBŮ. Hospodářská obnova Československa po druhé světové válce (Cesta průmyslového státu od tržní k plánované ekonomice). In: NĚMEČEK, Jan a Ivan ŠEDIVÝ (eds.). *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisek*. Praha: Historický ústav, 2010, s. 376. ISBN 978-80-7286-156-9.

⁷⁸ KOCIÁN, Jiří, Markéta DEVÁTÁ. *1948: Únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 12. ISBN 978-80-7285-108-9.

Tento krok vedl k prvním politickým čistkám a utvoření Lidových milic (nezákonných ozbrojených dělnických jednotek). Zastrásováním občanů, policejními zásahy a jinými násilnými prostředky přivedli komunisté prezidenta Eduarda Beneše k rozhodnutí přijmout 25. února 1948 demisi.⁷⁹ Na základě státního převratu v únoru 1948 získala KSČ takřka neomezenou moc ve státě, a to na dalších čtyřicet let.⁸⁰

1.1.3 Proměna dětství a školství 1945–1948

Společnost se proměňuje po každé válce. Jinak tomu nebylo ani po válce druhé. Děti se během poválečného období aktivně zapojovaly do společenského života, což dříve nebylo příliš běžné. Aktivně se podílely na utváření nového státu, a to například různými sběrovými akcemi (jako tomu bylo již za protektorátu). I mládež pomáhala, a to v rámci různých pracovních brigád.⁸¹

Po květnových událostech se opět začal rozvíjet i spolkový mládežnický život. Politické strany tak znovu zahájily provoz svých tělovýchovných spolků, jako byl například lidovecký *Orel*, dále *Dělnická tělovýchovná jednota* sociálních demokratů nebo *Československá obec sokolská*, která byla sice oficiálně nestranná, ale inklinovala k národním socialistům. Existovala i nestraničská hnutí, což byl případ velmi oblíbeného skautského *Junáka*. Ten byl ale od roku 1945 (sic s autonomními právy) přidružen ke *Svazu české mládeže* pod kontrolu KSČ a s blížícím se únorem 1948 byl na *Junáka* vyvíjen stále silnější tlak ze strany komunistů. Nakonec se stal během února 1948 pevnou součástí Svazu. Správnou ideovou výchovou se již od roku 1945 (respektive od roku 1948) zabývalo Kulturní a propagační oddělení ÚV KSČ a politiku mládeže nastolovala Ústřední komise mládeže fungující od listopadu 1945.⁸²

Specifickou skupinou dětí a mládeže byly děti německé. Ty mnohdy prožívaly krutosti páchané nejen na jejich rodičích, ale často i na nich samotných. Prožívaly také velice traumatizující odsun, čímž jejich dětství v Československu skončilo.⁸³ Stejně tak byla doba velice náročná pro děti a mládež jiných menšin, sirotky či polosirotky i pro děti

---

⁷⁹ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, Česká historie, s. 12–13. ISBN 978-80-7106-941-6.

⁸⁰ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: doba tání 1953–1956*. Brno: Barrister & Principal, 2005, s. 7. ISBN 80-86598-98-5.

⁸¹ KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Mezi pionýrským šátkem a mopedem: děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948–1970*. Praha: Academia, 2018, s. 31, 34. ISBN 978-80-200-2890-7.

⁸² *Tamtéž*, s. 50, 52, 329–340.

⁸³ KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. Děti pro budoucí ráj. In: FRANC, Martin; HALÍŘOVÁ Martina a kol. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Dětství*. Praha: Paseka, 2021, s. 423. ISBN 978-80-7637-211-5.

přicházející z koncentračních táborů nebo z oblastí front.⁸⁴ Dětské domovy byly po 2. světové válce novinkou nahrazující sirotčince. Byly vytvářeny pro maximálně 15 dětí a měly zde být pouze zdravé děti do ukončení povinné školní docházky, tedy do 14 let, nebo spíše do nalezení vhodné pěstounské rodiny. Dětské domovy byly po příchodu nezaopatřených československých dětí z frontových oblastí přeplněny. A tak se děti posílaly i do dětských domovů ve vysídlených pohraničních oblastech. Do pohraničí se nejvíce posílaly děti, které nebyly československé národnosti.⁸⁵

S Československem probíhaly i mezistátní výměny studentů. Mezi lety 1946 až 1948 probíhala například výměna studentů a jejich vychovatelů z komunistické Jugoslávie s názvem „Československá pomoc jugoslávskému dorostu“⁸⁶. Tato výměna měla obohatit Československo o mladé pracovní síly, šikovné zdravé dorostence ve věku 14 až 17 let, kteří se měli v ČSR vyučit řemeslu potřebnému na práci v Jugoslávii. Chlapci však již při třetím transportu nebyli ani zdraví, ani často gramotní. Z bojových front si přiváželi těžká zranění a hlavně tuberkulózu. Koncem června 1948 počal odjezd prvních Jugoslávčů zpět do vlasti a skončil na konci září stejného roku. V Československu nakonec zůstalo po září 1948 na 6 vychovatelů a 75 učňů, kteří se nevrátili do Jugoslávie převážně z politických důvodů.⁸⁷

Jako při každé válce a v těsné poválečné době jsou bojem zasažené země postihnuté všemožnými epidemiemi. Během třetí republiky nejvíce ovlivňovala život epidemie břišního tyfu,⁸⁸ ale mezi další závažné nemoci bez pochyb patřila i patří například tuberkulóza, která je dlouhodobým a poměrně velkým problémem ve všech zemích zasažených válkou a migrací obyvatel.⁸⁹ Po roce 1945 mezi lidmi stále kolovala mylná informace, že je tuberkulóza dědičnou nemocí.⁹⁰ V *Pedagogických rozhledech* klasifikovali tuberkulózu jako sociální chorobu, neboť se ji lidé báli přiznat. Často se

---

⁸⁴ KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Mezi pionýrským šátkem a mopedem: děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948–1970*. Praha: Academia, 2018, s. 33. ISBN 978-80-200-2890-7.

⁸⁵ KRYŠTOFOVÁ, Kateřina. *Ústavní péče o mládež v letech 1945–1948 na příkladu města Brna a jeho okolí*. Online. Brno, 2019. Dostupné z: <https://theses.cz/id/g3yqk6/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Tomáš Dvořák, Ph.D., s. 23–25. [citováno 2024-02-17].

⁸⁶ MILOJEVIČOVÁ, Tanja. *Vládní akce "Československá pomoc jugoslávskému dorostu", v letech 1946–1948*. Online. Brno, 2008. Dostupné z: <https://theses.cz/id/35h0f0/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce doc. PhDr. Václav Štěpánek, Ph.D. [citováno 2024-02-17].

⁸⁷ *Tamtéž*, s. 37, 38, 81–85. [citováno 2024-02-17].

⁸⁸ *Hlas: list československé strany lidové*. Moravská Ostrava: Krajská organizace československé strany lidové, 08. 09. 1945, roč. 1, č. 97, s. 3. ISSN 2464-8493.

⁸⁹ HOUŠTKOVÁ, Eva, Jiří KOSKUBA a kol. „Tumor recta“ jako projev mimoplicní TBC. *Interní medicína pro praxi*. 2009. Olomouc: Solen, roč. 11, č. 9, s. 418–421. ISSN 1212-7299.

⁹⁰ ŠVEJCAR, Josef. *Péče o dítě*. Praha: Spolek českých lékařů, 1946, s. 49.

obávali, že by přišli o své příjmy nebo měli strach o svou existenci. Jak autoři sami v *Pedagogických rozhledech* shrnují, utajované zlo patří mezi nejhorší, protože jej nelze odstranit.⁹¹

V prosincovém čísle týdeníku *Vlasta* z roku 1947 vyšlo svolání Národní fronty žen a Rady československých žen, ve kterém autorky upozorňovaly na sílící výskyt tuberkulózy mezi dětmi. Neopomenuly upozornit na stále trvající přidělový systém potravin a na nutnost dětem podávat vápník formou mléka pro zlepšení jejich výživy.⁹² Že byla tuberkulóza skutečným problémem společnosti, a to hlavně dětí, během třetí republiky dokládá i zpráva v olomouckém *Volném slovu* z 21. září 1947, kdy město Olomouc získalo od Červeného kříže pojízdný rentgen, se kterým měly být vyšetřeny v první řadě děti od mateřských škol po střední školy a posléze i jejich učitelé. Teprve v druhé vlně kontrol měly být vyšetřeni lidé mimo školství.⁹³

Co se týče problematiky školství, Košický vládní program počítal se znovuotevřením českých a slovenských škol, které byly doposud nacistickou nadvládou uzavřeny. To se týkalo převážně škol vysokých. Všem lidem, kterým bylo nacistickým státem přerušeno studium, ať už jim bylo znemožněno studium na střední, či vysoké škole, bylo přislíbeno dostudovat ve zrychleném režimu. Důraz se kladl také na mateřské školy, které měly vykonávat dohled a ochranu nad dětmi zaměstnaných rodičů. Těmito krátkými zmínkami bylo v programu nastíněno budoucí směřování komunistické strany ke kolektivismu.

Cigánek ve své práci upozorňuje na nezastřeň levicově marxisticky orientovanou pasáž o demokratizaci školství v Košickém vládním programu. Upozorňuje na jasně utvořený socialistický koncept jednotné školy, který se snažili komunisté prosadit celou třetí republiku. Škola měla být dostupná pokud možno co nejširší masě obyvatel, stejně jako jiné kulturní, vzdělávací či ideové instituce a záležitosti. Vše pak mělo být činěno v národním, lidovém a pokrokovém duchu. Nakonec se tato reforma školství podařila komunistům zavést zákonem o jednotné škole v dubnu 1948.⁹⁴

---

⁹¹ *Pedologické rozhledy: časopis pro pedologii, pedopathologii, sociální pedagogiku*. Praha: Spolek pro péči o slabomyslné v ČSR, 09. 1945, roč. 1, č. 2, s. 101.

⁹² HORÁKOVÁ, Milada, Fráňa Zemínová a kol. Mléko všem dětem. *Vlasta*. Praha: Mona, 04. 12. 1947, roč. 1, č. 48, s. 3. ISSN 0139-6617.

⁹³ *Volné Slovo: list československé strany národně socialistické*. Olomouc: Župní výkonný výbor československé strany národně socialistické, 21. 09. 1947, roč. 3, č. 221, s. 4.

⁹⁴ CIGÁNEK, Radim. *Politický zápas o jednotnou státní školu 1945–1949*. Praha: Karolinum, 2009, s. 9, 21–22. ISBN 978-80-246-1611-7.

V Košickém vládním programu, přesněji v kapitole XV., se dále popisovalo nové navázání kulturních vztahů se slovanskými národy, se zvláštním důrazem na Sovětský svaz. Hovořilo se zde o úpravě učebních osnov, o dominantním postavení ruského jazyka v učebních plánech mezi cizími jazyky a o mládeži, která se bude více učit o Sovětském svazu, a to na všech stupních vzdělávání včetně vysokých škol.⁹⁵

Na základě zběžné analýzy *Věstníku ministerstva školství a osvěty* si lze všimnout, že již v roce 1945 v žádném výnosu nefiguroval kromě velkých výjimek německý jazyk.⁹⁶ Pouze například v desátém čísle bylo uvedeno, že se výnosem č. 8551 Ministerstva školství a osvěty ze dne 16. října 1945 ruší všechny německé školy kromě výjimek. Ku příkladu nebudou zrušeny ty školy, které do konce roku 1946 změní vyučovací jazyk z německého na český.⁹⁷ V dalších osnovách napříč všemi Věstníky byly všechny stupně škol (vyjma mateřských a škol s hudebním zaměřením) přeorientovány na vyučování ruského jazyka.⁹⁸ Ve Věstníku z 15. srpna 1947 se plně definovaly a zavedly osnovy ke školnímu předmětu ruský jazyk. Do té doby byly osnovy pouze zběžně zavedeny prozatímními osnovami na školní rok 1945/1946.⁹⁹

Ještě v listopadu 1946 si v protikomunistickém týdeníku *Dnešek* pisatelé z řad učitelů posteskli nad nedostatkem učebnic převážně dějepisu, občanské výchovy a zeměpisu a nad nedostatkem českých čítanek a literatury pro děti do školních knihoven. Vydávané učebnice a materiály v periodikách byly dle jednoho z pisatelů nekvalitní, neaktuální a provizorní. Dále si pisatelé stěžovali na nedostatečné platové ohodnocení či na bídné společenské postavení učitelů na středních školách. Z důvodu nízkých platů odcházelo stále více učitelů do soukromého sektoru, čímž se prohluboval problém s nedostatkem učitelů. Situaci zhoršoval poměr vyučovaných žáků na jednoho učitele ve třídě, neboť se běžně vyučovalo 50 dětí na jednoho učitele.¹⁰⁰

Podobný komentář se objevil taktéž 2. srpna 1947 v listech *Volné slovo* národních socialistů. Pisatelé si měli stěžovat na špatné ekonomické podmínky učitelů v souvislosti s nedostatečným platovým ohodnocením této profese, dále si měli stěžovat na reformu

---

⁹⁵ *Košický vládní program: program nové čs. vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. Praha: Svoboda, 1984, s. 32–35.

⁹⁶ *Věstník ministerstva školství a osvěty*. Praha: Státní nakladatelství, 1945–1948. ISSN 1802-5064.

⁹⁷ *Věstník ministerstva školství a osvěty*. Praha: Státní nakladatelství, roč. 1 (1945), č. 10, s. 101. ISSN 1802-5064.

⁹⁸ *Věstník ministerstva školství a osvěty*. Praha: Státní nakladatelství, 1945–1948. ISSN 1802-5064.

⁹⁹ *Věstník ministerstva školství a osvěty*. Praha: Státní nakladatelství, roč. 3 (1947), č. 15, s. 4–14. ISSN 1802-5064.

¹⁰⁰ *Dnešek: nezávislý týdeník*. Praha: Sdružení kulturních organizací, 07. 11. 1946, roč. 1, č. 33, s. 527–528.

školský i na nedostatečný počet studentů na pedagogických fakultách se zaměřením na učitelství pro obecné školy a školy druhého stupně.¹⁰¹ Srb pro list *Čin* dodal, že problematickou situací ve školství nevyplývá ani neustálá nucená migrace učitelů z vnitrozemí do pohraničí, což způsobuje nedostatek učitelů převážně na obecných školách. Popsal také duševní i fyzické vyhoření učitelů, kterým pro všechnu administrativu nezbyvá čas na vyučování. Příspěvek byl završen myšlenkou o nutnosti zlepšit platové podmínky učitelů.¹⁰²

1.1.4 Cenzurní a manipulativní politika KSČ aneb nedostatek papíru

Tištěná média napomáhala k manipulativnímu zkreslování skutečnosti již od přelomu 19. a 20. století. Nesloužila jen k osvětě nebo propagaci, nýbrž i k propagandě či agitaci a současně svou sociálně politickou funkcí mobilizovala dělnictvo, stoupence emancipace žen aj.^{xvii} Tištěná média byla překonána rádiem během druhé světové války a tak za třetí republiky zastupovala druhotný zdroj informací.^{103xviii}

Manipulace, cenzura a propaganda byly ze strany Sovětského svazu aplikovány na Československo dlouhodobě, a to prostřednictvím KSČ. Rychlík ve svém úvodu ke knize *Československo v období socialismu 1945–1989* upozorňuje taktéž na opačnou vazbu: „*Vztah k Sovětskému svazu byl nedotknutelný už od roku 1945 a jakákoli kritika závislosti Československa na SSSR či dokonce kritika poměrů v SSSR byla „tabu“.*“¹⁰⁴

Komunistická manipulace za třetí republiky mohla v Československu snadno započít na základě emocionálního politického národa. Národu (či spíše lidu) byla komunistickou stranou předkládána tematika národních dějin, slovanství, vlastenectví a utopistického socialismu (lepších zítřků), na kterých byla již od počátku státu stavěna národní ideologie. KSČ s těmito tradicemi a kulturními hodnotami manipulovala dle svých potřeb. Takové jednání bylo základním komponentem pro fungující komunistickou ideologii.¹⁰⁵

---

¹⁰¹ *Volné Slovo: list československé strany národně socialistické*. Olomouc: Župní výkonný výbor československé strany národně socialistické, 02. 08. 1947, roč. 3, č. 178, s. 3.

¹⁰² SRB, Karel. Katastrofa národního školství. *Čin: list české sociálně-demokratické strany dělnické pro osvobozené části Moravy*. Brno: Česká sociálně-demokratická strana dělnická, 12. 11. 1947, roč. 3, č. 263, s. 4.

¹⁰³ VEČEŘA, Pavel. *Úvod do dějin tištěných médií*. Praha: Grada Publishing, 2015, s. 155–156, 162–164. ISBN 978-80-247-4178-9.

¹⁰⁴ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945–1989*. Praha: Vyšehrad, 2020, s. 19. ISBN 978-80-7601-334-6.

¹⁰⁵ KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha: Torst, 1998, s. 143, 145, 147. ISBN 80-7215-055-3.

První cenzura pro znovuzrozený československý stát byla ustanovena Košickým národním programem. Ve článku XV. se ustanovila předběžná protiústavní cenzura, která se orientovala prosovětským směrem. Článek XV. byl prvopočátečním impulzem pro budování kultu osvoboditelského Sovětského svazu v naší kultuře.¹⁰⁶ Den po podepsání Košického vládního programu byla ustanovena první vláda třetí republiky. Ve vládě nově vznikl post ministra informací. Do jeho čela byl dosazen Václav Kopecký (KSC). Ministerstvo informací mělo dohromady šest resortů, a to resort informační, pro styk s cizinou, tiskový, publikační, filmový a hlasový.¹⁰⁷ Třetí republika tak měla od svých prvních dnů ministerstvo, které mělo na starost oficiální propagandu poplatnou komunistické straně.¹⁰⁸

Oficiální cenzura pro tiskoviny v Československu existovala již před druhou světovou válkou. Během války byla ustanovena platnost zákonů a nařízení před rokem 1938 dekretem prezidenta republiky č. 11/1944 Sb., později jako součást vyhlášky ministra vnitra č. 30/1945 Sb.¹⁰⁹ Po květnu roku 1945 se tato cenzura neuplatňovala a oficiálně žádná cenzura tiskovin nebyla přímo zavedena.¹¹⁰ I tak tisková cenzura přece jen existovala.

Komise pro očistu médií, fungující v období od 11. května 1945 do února 1946, byla zavedena na základě Košického vládního programu. Měla za úkol sama potrestat kolaboranty, předávat materiály soudům pro další soudní řízení nebo vydávat potvrzení o bezúhonnosti, bez kterých se novináři nemohli stát součástí novinářské organizace a bez kterých nemohli vykonávat novinářské řemeslo. Kvůli poválečné situaci byli komunisté

---

¹⁰⁶ ZAVACKÁ, Katarína. Cenzúra v Československu v rokoch 1945–1948. In: *Evropa mezi Německem a Ruskem: sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2000, s. 557. ISBN 80-7286-021-6.

¹⁰⁷ BEDNAŘÍK, Petr. *Média v Československu v letech 1945–1989 a jejich vliv na každodenní život*. In: PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 50. ISBN 978-80-87912-35-5.

¹⁰⁸ KVAČEK, Robert. *Slovo na úvod*. In: PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989)*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 15. ISBN 978-80-87912-10-2.

¹⁰⁹ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Ročník 1945. Částka 15. [Vyhláška číslo 30. a nařízení 31. ze dne 8. srpna 1945] In: *Sbírka zákonů a nařízení. (Doba svobody.) Ročník 1945*. Praha: Knihotisk, 1946, s. 51–54. ISSN 1804-0713.

¹¹⁰ KAPLAN, Karel. Cenzura 1945–1948. In: KAPLAN, Karel a Dušan TOMÁŠEK. *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1994, s. 8. ISBN 80-85270-38-2.

majoritní personální skupinou v rámci komisí. Na stejném principu fungovala očista i ve svazu divadelníků, spisovatelů, hudebníků nebo mezi filmovými umělci.¹¹¹

Na podzim roku 1945 byla vydána ministrem financí Václavem Kopeckým vyhláška stanovující dočasné omezení vydávání periodik s platností od 1. prosince 1945. Směla být vydávána pouze ta periodika, která schválilo ministerstvo. Tím získalo ministerstvo i právo stanovovat množství či pravidelnost vydávání daných tiskovin. Tato situace byla způsobena údajným nedostatkem uhlí, které bylo potřeba pro výrobu (nedostatkového) papíru. Stát také nově určoval cenu tiskovin, kterou plošně sjednotil, nebo omezoval množství inzerce. Kromě toho reguloval množství časopisů, a to nejvíce u zájmových a odborných periodik. Ve stejném oboru například nesměly vycházet dva časopisy se stejným zaměřením.¹¹²

Nedostatek papíru koncem roku 1945 zasáhl samozřejmě i produkci knih. Nakladatelství měla povinnost předkládat ministerstvu informací své ediční plány. Vyškrtávání titulů z edičních plánů bylo oficiálně prezentováno jako snaha uchránit čtenáře před literárními braky s tím, že největší důraz při selekci byl paradoxně kladen na literaturu pro děti a mládež.^{113xix} Nedostatek papíru je dle Janáčka pouze: „[...] *psychologickou oporou cenzury* [...], *aby se v knižní produkci uplatnily potřeby celku a kritérium kulturní hodnoty*.“¹¹⁴ V létě 1946 měla být krize s papírem dávno překonána, ale omezení platilo dál. Mělo se tak údajně zamezit vydávání brakové literatury a naopak se tím měla vytvořit nová, ideální literatura (doby třetí republiky), která bude nejen kvalitní, ale i textově poplatná době a straně pro potřeby celku jako takového. A současně s tím bude plně v opozici k literatuře nepoplatné, protektorátní.¹¹⁵

Manipulativní a tendenční chování komunistické strany za třetí republiky můžeme spatřovat například ve vytvoření návrhu o ideové výchově,^{116xx} v získávacích

---

¹¹¹ KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010, s. 119. ISBN 978-80-7367-698-8.

¹¹² BEDNAŘÍK, Petr. *Média v Československu v letech 1945–1989 a jejich vliv na každodenní život*. In: PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 51, 53. ISBN 978-80-87912-35-5.

¹¹³ BEDNAŘÍK, Petr. *Média v Československu v letech 1945–1989 a jejich vliv na každodenní život*. In: PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 52. ISBN 978-80-87912-35-5.

¹¹⁴ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938–1951*. Brno: Host, 2004, s. 153. ISBN 80-7294-129-1.

¹¹⁵ *Tamtéž*, s. 153.

¹¹⁶ KAŠKA, Václav. Indoktrinace členů KSČ během tzv. dnů komunistické výchovy 1948–1949: organizace, ideologické zázemí, lokální průběh. *Dějiny – teorie – kritika*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, roč. 5 (2008), č. 1, s. 45. ISSN 1214-7249.

kampaních,^{117xxi} i ve květnových volbách roku 1946, neboť při nich bylo omezeno, kdo směl volit,¹¹⁸ nebo byly zavedené takzvané bílé volební lístky.^{119xxii} Propaganda KSČ cílila na bídu za první republiky a soudobou nezaměstnanost. Bídu první republiky komparovala s údajnou realitou sovětských pětiletok.¹²⁰ Komunistické propagandě velmi dobře sloužily cestopisy, ve kterých byl Sovětský svaz vykreslován jako ráj na zemi, ve kterém mají lidé spokojenou budoucnost.¹²¹ Dalším místem pro propagandu a manipulativní texty KSČ za třetí republiky byly bez pochyb letáky a plakáty. Ku příkladu lze citovat z letáku neznámého autora z roku 1946: „*Přestaňte býti pouhými diváky. Spolupracujte s NÁRODNÍMI VÝBORY ve veřejné lidové správě. Zúčastněte se ANKETY ministerstva vnitra o jejich výstavbě.*“¹²² Zde můžeme pozorovat jasnou manipulaci k aktivitě, podněcování k záměrné činnosti.

Poválečná politická nejednotnost vedla k útokům a sporům v rámci Národní fronty i v rámci užívání zabarvenosti jazyka vydávaných tiskovin politických stran. Takový konflikt nastal už 30. listopadu 1945, kdy ministr informací Václav Kopecký napadl listy lidovců za údajnou fašistickou a reakční tendenčnost. Výhružka Kopeckého o zakázání listů byla na krátkou dobu uvedena do praxe a listy byly skutečně zakázány. Takové jednání bylo velmi nebezpečné, což si uvědomovaly všechny nekomunistické strany. Z obavy před neoficiální cenzurou navrhoval Jan Šrámek zavedení dodatečné regulované cenzury tisku. Tento návrh však neprošel.

Spory mezi nekomunisty a komunisty pokračovaly i přes podzim 1947, kdy komunisté s tiskovou cenzurou souhlasili, neboť na jejím základě mohli eliminovat protikomunisticky laděné články v nekomunistickém tisku.^{xxiii} Od listopadu 1947 se na popud velitelství Sboru národní bezpečnosti kontroloval tisk Státní bezpečností s pravomocí trestně stíhat. Stíhaly se zprávy o nedůvěře v dodávky ze Sovětského svazu, zprávy o zemědělské krizi vedoucí k nedostatku potravin či například kritika

---

¹¹⁷ *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [Státní nakladatelství], 13. 02. 1946, roč. 26, č. 37, s. 2. ISSN 0032-6569.

¹¹⁸ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945–1989*. Praha: Vyšehrad, 2020, s. 60. ISBN 978-80-7601-334-6.

¹¹⁹ CHARVÁT, Jakub. Analýza průběhu a výsledků voleb do Národního shromáždění konaných v roce 1946. In: KOCIAN, Jiří a Vít SMETANA. *Květnové volby 1946 – volby osudové? Československo před bouří*. Praha: Euroslavica, 2014, s. 31. ISBN 978-80-87825-09-9.

¹²⁰ PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima Dikobrazu: 1945–1990*. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 25. ISBN 80-85947-89-7.

¹²¹ DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, Jana a Jaroslav DAVID. *Obrazy z cest do země Sovětů: české cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917–1968*. Brno: Host, 2017, s. 121. ISBN 978-80-7464-934-9.

¹²² PŘIBÁŇ, Jiří a Tomáš BOJAR. *Otisky komunismu = Imprints of communism*. Praha: Mitte Studio, 2008, s. 20. ISBN 978-80-254-3586-1.

budovatelského plánu.^{xxiv} Nekomunisté se ohrazovali vůči takovýmto praktikám, neboť jejich redaktori a řečníci byli často stíháni pro své texty či pro své názory prezentované na schůzích. Počátkem prosince 1947 komunisté odsouhlasili zřízení kontrolního oddělení pod dohledem ministerstva informací. Kontrolní oddělení začalo vykonávat svůj dohled od 22. prosince 1947. Tyto cenzurní aktivity komunistické strany měly svůj podíl na situaci, která později vygradovala v únorový převrat.¹²³

K manipulaci československých občanů a k manipulaci jejich názorů přispěly i různé vyprovokované aféry činěné komunisty mezi lety 1947 až 1948, mezi něž můžeme řadit ku příkladu již zmíněnou krčmaňskou aféru, dále akci Nechanice^{xxv} či akci Sever^{xxvi}.¹²⁴ Nejzásadnější pak byla údajná aféra s ministrem vnitra Václavem Noskem eskalovaná během únorových dní 1948, kdy, jak informovalo *Rudé právo*, se údajně opoziční strany (hlavně pak strany národních socialistů a lidovců) rozhodly systematicky znemožnit schválení nové lidově demokratické ústavy a současně s tím měl těmto stranám vadit nově ustanovený Sbor národní bezpečnosti.¹²⁵ Je vysoce pravděpodobné, že zprávami chtělo *Rudé právo*, resp. KSČ pouze zamaskovat určité nekorektní chování strany, a to například dlouhodobou nepřítomnost ministra Noska na schůzích vlády, neboť byl údajně nemocný.¹²⁶

Veber upozorňuje, že českoslovenští občané si rozhodně komunismus sami nezvolili, nebo mu nebyli příliš nakloněni. Tento parafrázovaný výrok dokládá na předúnorových dnech, kdy měly probíhat masové demonstrace. Tyto demonstrace byly organizované, nebyly přístupné pro veřejnost a byly pouze tři (během 20. až 25. února 1948). Demonstranti byli předvybráni z pražských továren, účast byla povinná a nešlo se jí nijak vyhnout.^{127xxvii} Lze tedy shrnout, že předúnorové demonstrační akce v žádném případě nebyly spontánní a nebyly pro mnohé účastníky dobrovolné. Z komunistické strany se jednalo o cílené, manipulativní chování vůči obyvatelstvu. Jak již bylo zmíněno, k manipulaci s československými obyvateli sloužil dlouhodobě i dobový (stranický)

---

¹²³ KAPLAN, Karel. Cenzura 1945–1948. In: KAPLAN, Karel a Dušan TOMÁŠEK. *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1994, s. 8–12. ISBN 80-85270-38-2.

¹²⁴ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 170–181. ISBN 978-80-7106-941-6.

¹²⁵ Pozadí útoků na SNB a ministra vnitra. In: *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [Státní nakladatelství], 19. 02. 1948, roč. 28, č. 42, s. 1. ISSN 0032-6569.

¹²⁶ KOCIAN, Jiří a Markéta DEVÁTÁ. *1948: Únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 18. ISBN 978-80-7285-108-9.

¹²⁷ VEBER, Václav. *Třetí odboj ČSR v letech 1948–1953*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2014, s. 11–12. ISBN 978-80-7395-786-5.

tisk.¹²⁸ Za příklad takového užití manipulace během února 1948 lze označit například zprávu z 20. února 1948 s titulkem „*Nechci pracovat proti svým dětem[,] proto vystupuji z [N]ár.[odní] soc.[ialistické] strany*“.¹²⁹ Jedná se o údajný přepis prohlášení Josefa Hlavičky adresovaný *Rudému právu*:

„>>40 let jsme u strany nár. soc. [pozn. Národních socialistů]. Máme 3 syny, ti jsou organisováni u komunistické strany. Denně čtu Rudé právo. Tím jsem přišel k poznání, že jsem posavad pracoval proti svým dětem. Dnes vím, že jen komunistická strana hájí zájmy dělníků a rolníků. Z těchto důvodů vystupuji já a manželka ze strany nár. soc. [pozn. Národních socialistů].<< To nám s těžkou upracovanou rukou napsal rolník Josef Hlavička, zemědělec, Hradištko 93.“¹³⁰

Cenzura ve třetí republice měla charakter poměrně nenápadné, ale přesto fungující a prosovětsky orientované kontroly. Cenzura se nevyhnula ani dětské a mládežnické literatuře.¹³¹ Malý a Nešpor konstatují s lehkým příznakem udivení, že již od dob formování dětské a mládežnické literatury byla cenzura v rámci této literatury velmi čínorodou institucí. Českým, či spíše československým, specifikem je inklinace ke psaní dětské literatury u takzvaných zakázaných autorů v době (fašistického, komunistického) bezpráví. Důvodů pro inklinaci spisovatelů k DaML je hned několik. Lze jmenovat například snahu o únik před realitou či prostou možnost psát a vydávat, neboť cenzurní aparáty se prve zaměřovaly na ostatní části literatury.¹³² Takové úniky se však týkaly autorů vydávajících před květnem 1945, tedy za války, a poté převážně až po roce 1948, po únorovém převratu.

Suk ve své stati hodnotí, že vzhledem dobové nedefinovanosti ideologických signálů v rámci dětské a mládežnické literatury se mohlo jednat o poměrně nebezpečný až brutální nástroj propagandy při vyznění či zapůsobení těchto signálů na dětského

---

¹²⁸ Např. Poslední varování rozvratnické reakci. Miliony pracujících manifestovaly stávkou za prosazení svých požadavků. Viz *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [Státní nakladatelství], 25. 02. 1948, roč. 28, č. 47, s. 1. ISSN 0032-6569.

¹²⁹ *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [Státní nakladatelství], 20. 02. 1948, roč. 28, č. 43, s. 1. ISSN 0032-6569.

¹³⁰ *Tamtéž*, s. 1.

¹³¹ SUK, Pavel. Edice sešitových románů. Knihovna pro mládež jako přímý nástroj nacistické propagandy pro českou mládež. In: MALÝ, Ivan a kol. *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. Praha: Národní muzeum, 2013, s. 137. ISBN 978-80-7036-391-1.

¹³² MALÝ, Radek a Josef NEŠPOR. Působení cenzury v české literatuře pro děti a mládež v období normalizace s přihlédnutím ke skautské dobrodružné literatuře. In: HRABAL, Jiří (ed.). *Cenzura v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 228. ISBN 978-80-244-4389-8.

čtenáře.¹³³ Ideologické prvky v dětské literatuře nebyly během třetí republiky zásadní, avšak průběžně již od květnových dní roku 1945 narůstala snaha „vytvořit z *dětské literatury nástroj občanské výchovy v duchu národním a vlasteneckém*.“¹³⁴ Takto psaná díla měla zpracovávat převážně témata protektorátu, války, pražského povstání, odboje a partyzánů či například zápasu mezi Čechy a Němci.¹³⁵

---

¹³³ SUK, Pavel. Edice sešitových románů. Knihovna pro mládež jako přímý nástroj nacistické propagandy pro českou mládež. In: MALÝ, Ivan a kol. *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. Praha: Národní muzeum, 2013, s. 137. ISBN 978-80-7036-391-1.

¹³⁴ TOMAN, Jaroslav. Obraz válečného dětství v literární tvorbě Zdeňky Bezděkové. In: ČEŇKOVÁ, Jana (ed.). *Válečné dětství a mládí (1939–1945) v literatuře a publicistice*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 74. ISBN 978-80-246-3413-5.

¹³⁵ *Tamtéž*, s. 74.

1.2 Literatura a jazyk

Voisine-Jechová charakterizuje literaturu po roce 1945 jako literaturu vykazující známky omezené cenzury, autocenzury a politické tendenčnosti. Literatura po roce 1948 následně vykazuje známky nedůvěry i existenciální ohroženosti.¹³⁶

Literární historici se shodují, že je próza třetí republiky velmi nepřehlednou doménou.¹³⁷ V dílech vydaných během třetí republiky lze nacházet ku příkladu prvky inklinace k celku či hromadnosti, sklony k realismu,¹³⁸ dále například hledání takzvaného aktivního hrdiny nebo aktivního budovatele.¹³⁹ Autoři třetí republiky se často vyrovnávali s hrůzami druhé světové války prostřednictvím literatury. Proto se mezi vydávanými knihami nejčastěji objevovala tematika války a protektorátu se zaměřením na odboj a rezistenci, také vězeňská literatura a literatura z prostředí koncentračních táborů, s čímž souvisí i velký posun v autorském chápání přítomnosti „*jako bolestného prožitku, s nímž zůstává jedinec sám*.“ Takový postoj bychom našli v dílech Jiřího Weila nebo Egona Hostovského,¹⁴⁰ tedy v existenciální próze.

Do literatury se v neposlední řadě dostávaly polemiky, a to katolické, marxistické či polemiky zabývající se směřováním československé kultury. Polemiky dokreslovaly polaritu nejen politické scény, ale i doby jako takové.¹⁴¹ Současně však v literatuře doznívaly i protektorátní tendence,^{142xxviii} nebo se dokonce vydávaly zakázané knihy z tohoto období.¹⁴³ Hrabák označuje tuto periodu za takzvané: „*[O]bdobí zásuvkové literatury*“.^{144xxix}

---

¹³⁶ VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. Jinočany: H&H, 2005, s. 478. ISBN 80-7319-031-1.

¹³⁷ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ. *Dějiny české literatury 1945–1989. I., 1945–1948*. Praha: Academia, 2009, s. 201. ISBN 978-80-200-1527-3.

¹³⁸ JANÁČEK, Petr. Dětská literatura 1945–1948 (II). *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 3, s. 2. ISSN 1211-3484.

¹³⁹ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ. *Dějiny české literatury 1945–1989. I., 1945–1948*. Praha: Academia, 2009, s. 245. ISBN 978-80-200-1527-3.

¹⁴⁰ BEDNAŘÍK, Petr; JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019, s. 230–231. ISBN 978-80-271-0553-3.

¹⁴¹ *Tamtéž*, s. 230–231.

¹⁴² JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ. *Dějiny české literatury 1945–1989. I., 1945–1948*. Praha: Academia, 2009, s. 205–211. ISBN 978-80-200-1527-3.

¹⁴³ JANÁČEK, Petr. Dětská literatura 1945–1948 (II). *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 2, s. 2. ISSN 1211-3484.

¹⁴⁴ HRABÁK, Josef; JEŘÁBEK, Dušan; TICHÁ, Zdeňka a Jiří RATHOUSKÝ. *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Orbis, 1976, s. 492.

Pouze okrajově se zmíníme o poezii a dramatu třetí republiky. Stejně jako próza, tak i poezie třetí republiky, byla rozmanitá, a to množstvím orientací, skupin a témat.^{145xxx} Pro poezii byl zásadní *Syndikát československých spisovatelů* svolaný v roce 1946, při kterém vyvstal spor o čistotu, nebo naopak angažovanost poezie, a tedy vztah literatury k politice.¹⁴⁶ V dramatických textech se objevovala, kromě zmíněného tématu války, vysoce oblíbená satira převážně politického rázu. Mladá generace začala záhy po válce s takzvaným *Divadlem satiry*, ve kterém tato skupina často narážela nejen na hranici vkusu, ale i na aktuální kulturně-politické problémy, jako byly například sovětské politické procesy.¹⁴⁷

Dětská a mládežnická poezie za třetí republiky byla dle Urbanové orientována směrem k zažitým stereotypům, každodennosti a folklóru. Častý je i výskyt témat jako například rodinné a sourozenecké vazby, sousedské vztahy. Je zde také orientace na emocionalitu či na přírodní řád. Díla jsou orientována na dítě jako aktivního činitele v rámci hry, během které pak poezie zastává roli prostředníka mezi hrou a emocemi dítěte ve vztahu ke světu.¹⁴⁸

Urbanová shledává literaturu pro děti a mládež za třetí republiky poměrně pestrou. Dětské knihy přinášely spíše tematiku běžnou pro děti, a to téma domova, hry, přátelství anebo nových výprav do neznáma. V rámci poezie to byla hravá každodennost plná rytmiky respektující ontologii jedince. Pohádky vydávané v době třetí republiky navazovaly na tradici autorských adaptací světového i národního fondu.¹⁴⁹ Mezi ty můžeme řadit autorské pohádky s lidovými zdroji vydávané Josefem Štefanem Kubínem, ku příkladu knihy *Co se Vítkovi zdálo* (vydaná v roce 1946) či *V ráji mladosti* (taktéž 1946).¹⁵⁰

Janáček však upozorňuje na to, že do dětské prózy pronikala, stejně jako u prózy pro dospělé, i díla napsaná ještě za protektorátu s hodnotami 30. let (ku příkladu tendence

---

¹⁴⁵ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ. *Dějiny české literatury 1945–1989. I., 1945–1948*. Praha: Academia, 2009, s. 133–200. ISBN 978-80-200-1527-3.

¹⁴⁶ HRABÁK, Josef; JEŘÁBEK, Dušan; TICHÁ, Zdeňka a Jiří RATHOUSKÝ. *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Orbis, 1976, s. 492.

¹⁴⁷ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ. *Dějiny české literatury 1945–1989. I., 1945–1948*. Praha: Academia, 2009, s. 276–281. ISBN 978-80-200-1527-3.

¹⁴⁸ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003. ISBN 80-7198-548-1, s. 68–70.

¹⁴⁹ URBANOVÁ, Svatava. Proměny literatury pro děti a mládež v letech 1945–1948. In: HRUŠKA, Petr (ed.). *Rok 1947: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948: materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR, 11.–13.6.1997 v Praze*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998, s. 295. ISBN 80-85-778-22-X.

¹⁵⁰ NOVÁKOVÁ, Luisa. *Proměny české pohádky: (k historii žánru ve čtyřicátých letech dvacátého století)*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 45. ISBN 978-80-210-5026-6.

k udržení si národního ducha za války) a současně se vydávala i díla nová, s novými poválečnými snahami a proměnami. A stejně jako literaturu pro dospělé, tak i dětskou literaturu dle Janáčka silně ovlivňovaly tři skupiny spisovatelů. První skupinou autorů byli představitelé Skupiny 42,^{xxxii} druhou skupinou pak byli autoři levicově orientovaní píšící neutrálně pronárodně, anebo ve více či méně socialistickém až komunistickém duchu.^{xxxiii} A jako třetí skupinu, vůči které se vyhraňovaly obě skupiny předchozí, lze označit osobnosti okolo časopisu *Vpřed* (1946–1948)^{xxxiii} redigovaného Jaroslavem Foglarem.¹⁵¹

Urbanová rozděluje dětskou prózu třetí republiky na dva hlavní proudy. První proud popisuje chování uzavřené skupiny dětí s vnitřní hierarchií skupiny a s eliminací zásahů dospělých. Náplní takto orientovaných příběhů jsou hry, nebo pouze dobrodružné představy. Klíčovým tématem je pak lidská nezávislost. Do tohoto proudu patří i takzvané foglarovky.

Druhý proud pak představuje příběhy, které jsou zaměřeny na reflexivní vzpomínky na dětství. V rámci textových přepracování po únoru 1948 byly hlavní postavy v příbězích přetvářeny do sociálně typizovaných postav,¹⁵² a to převážně dětských hrdinů, kteří oplývali kvalitami jak pronárodními, tak i etickými.¹⁵³ Do toho proudu patří i velmi čtenářsky oblíbené antropomorfní pohádky.¹⁵⁴

Převážně v poúnorových antropomorfních pohádkách můžeme nalézt prvek zjednodušeného socialisticko-realistického modelu, a to personifikaci a animizaci neživých věcí, převážně strojů, vlaků, či dokonce uhlí. Znakem je také to, že dítě není aktivní postavou v rámci pohádky a imaginace. Jedná se tedy o příběhy bez vnitřního přesahu se šablonovitou konstrukcí směřující k jednotvárnému schématickému modelu.¹⁵⁵ Takových pohádek postupně ubývalo a současně docházelo k zásahům do

---

¹⁵¹ JANÁČEK, Petr. Dětská literatura 1945–1948 (I). *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 2, s. 2–7. ISSN: 1211-3484.

¹⁵² URBANOVÁ, Svatava. Proměny literatury pro děti a mládež v letech 1945–1948. In: HRUŠKA, Petr (ed.). *Rok 1947: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948: materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR, 11.–13.6.1997 v Praze*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998, s. 289–290. ISBN 80-85-778-22-X.

¹⁵³ JANÁČEK, Petr. Dětská literatura 1945–1948 (I). *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 2, s. 4–5. ISSN: 1211-3484.

¹⁵⁴ URBANOVÁ, Svatava. Proměny literatury pro děti a mládež v letech 1945–1948. In: HRUŠKA, Petr (ed.). *Rok 1947: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948: materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR, 11.–13.6.1997 v Praze*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998, s. 283–288. ISBN 80-85-778-22-X.

¹⁵⁵ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003, s. 73–74. ISBN 80-7198-548-1.

původních textů. Ku příkladu v *Broučcích* od Jana Karafiáta.^{xxxiv156} Do dětské literatury se dostávala také překladová díla. Současně se vytvářela díla s překladovými a autorskými pasážemi, přičemž překladové pasáže byly obsahově upravovány.^{157xxxv}

Díla s prvoplánovými ideologickými schémata představují přenesení zodpovědnosti na dítě-čtenáře, které se při odpovědích na všední otázky života stává plně dospělým jedincem. Dítě by dle schématu mělo rozumět a adekvátně reagovat na dějinné a revoluční události, chápat hierarchizaci v rámci společenských tříd a být ideálně uvědomělým v rámci národnosti, práce, či dokonce příslušnosti k dané třídě. Mělo by se samo dokázat obětovat pro celek. Schémata tedy jednoznačně potlačují dětství.¹⁵⁸

Taková schematická literatura třetí republiky pro děti, stejně jako v případě literatury pro dospělé, nejvíce obsahovala témata odboje proti fašistům za druhé světové války včetně partyzánského odboje nebo osvobození Rudou armádou.¹⁵⁹

Knižní literaturu pro mládež lze jen s obtížemi specifikovat na samostatný oddíl, neboť nelze plně definovat, kde končí dětská literatura a začíná literatura pro mládež. Hranice je tedy jednoznačně nedefinovatelná. Podle Urbanové navazuje mládežnický zaměřená knižní literatura na dříve vydávanou literaturu, a to jak v druhu, žánru, tak i v hodnotách. Podle Urbanové se dětská literatura po květnu 1945 nijak výrazně neproměňovala, ale současně přiznává, že byla preferenčně vydávána díla sovětské literární scény, jako například díla Maxima Gorkého či Arkadije Gajdara, anebo levicově orientovaných autorů, jako Julia Fučíka či Václava Řezáče.¹⁶⁰

Naproti tomu Janáček upozorňuje na proměnu chlapeckého a dívčího románů pro dospívající. Těsně po válce byly tyto romány psány v duchu apolitického s vysokou uměleckou úrovní a se zaměřením na dospívajícího čtenáře a na jeho hodnoty. Avšak s blížícím se únorem 1948 přibývalo děl s ideologicky zaměřenou tematikou odboje

---

¹⁵⁶ URBANOVÁ, Svatava. Proměny literatury pro děti a mládež v letech 1945–1948. In: HRUŠKA, Petr (ed.). *Rok 1947: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948: materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR, 11.–13.6.1997 v Praze*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998. ISBN 80-85-778-22-X, s. 295.

¹⁵⁷ NOVÁKOVÁ, Luisa. *Proměny české pohádky: (k historii žánru ve čtyřicátých letech dvacátého století)*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 54, 61, 153. ISBN 978-80-210-5026-6.

¹⁵⁸ JANÁČEK, Petr. Dětská literatura 1945–1948 (II). *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 3, s. 2, ISSN: 1211-3484.

¹⁵⁹ CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1979, s. 130.

¹⁶⁰ URBANOVÁ, Svatava. Proměny literatury pro děti a mládež v letech 1945–1948. In: HRUŠKA, Petr (ed.). *Rok 1947: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948: materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR, 11.–13.6.1997 v Praze*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998, s. 292–293. ISBN 80-85-778-22-X.

a války, znárodnování, anebo osidlování bývalého německého pohraničí, které mělo vést k budování lepšího světa a nového státu. Janáček upozorňuje na počátek přibližování dětské a mládežnické literatury třetí republiky k ideologickým schémátům literatury s cílem vytvářet novou literaturu pro nového socialistického člověka.^{161xxxvi}

V dívčí literatuře dle Janáčka převládala orientace na hrdinné a statečné sebeobětování se pro národ a pro práci (fabulační typ) oproti dřívějšímu milostnému ději či dobrodružným a vtipným příběhům plných zvratů. Milostný příběh byl odsunut na vedlejší dějovou linku a nebyl nijak klíčový pro děj jako takový. Nově se do dívčí literatury dostávalo téma rozvrácené rodiny.¹⁶²

Vydávaly se také takzvané magazínové řady specializující se na válečnou a odbojovou tematiku, které však byly pouze dvě. Jako první začalo vydávat nakladatelství Orbis edici sešitků s názvem *Bojovníci* v redakci Josefa Hiršala. Tato edice se vydávala nepravidelně mezi lety 1945 až 1947. Druhá magazínová řada byla vydávána nakladatelstvím Toužimský a Moravec s názvem *Polnice* v redakci Jiřího Meduly každý měsíc mezi lety 1946–1948.¹⁶³

1.2.1 Vybraní literární historikové k tendenčnosti DaML třetí republiky

Vybraní literární historici na základě svých vyjádření poukazují na proměnu společenského diskurzu, který ovlivňoval i téma tendenčnosti dětské a mládežnické literatury třetí republiky v průběhu let. Z důvodu pouhého nastínění problematiky proměny diskurzu je vybráno nižší číslo literárních historiků. Vybrán je současník třetí republiky, dále představitelé normalizačních 80. let a dva literární historikové z posametového období.

Pazourek, současník a přímý účastník období třetí republiky, vidí nutnost svobodné diskuze převážně v prolnutí minulosti, přítomnosti a současně největší důraz dává na prolnutí budoucnosti. Literatura pro děti a mládež by dle Pazourka měla mít za svůj hlavní cíl vést děti, a to jak umělecky, tak výchovně. Na základě hrůz i hrdinství druhé války se začíná tvořit literatura s těžkými epickými rysy. Významným činitelem v literatuře je jako součást ideové perspektivy spojenectví se SSSR a poznání jeho kultury. Sovětská

---

¹⁶¹ JANÁČEK, Petr. Dětská literatura 1945–1948 (II). *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 3, s. 5. ISSN: 1211-3484.

¹⁶² *Tamtéž*, s. 5–6.

¹⁶³ JANÁČEK, Petr. Dětská literatura 1945–1948 (I). *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 2, s. 6. ISSN: 1211-3484.

literatura pro mládež musí obohatit literaturu českou. V krátkosti shrnuje i potřebu navázat lepší kontakt se západní literaturou.¹⁶⁴ Pazourkovu výpověď lze shrnout jako snahu o balancování mezi Východem a Západem s větším příklonem k SSSR.

Chaloupka s Voráčkem (ve svém druhém vydání z roku 1984) hodnotí situaci po roce 1945 jako velmi vyostřenou. Ačkoli je kniha zaměřena na historický vývoj dětské a mládežnické literatury, tak i přesto autoři neopomínají popsat otevřený politicko-ideologický boj s popírači socialistické orientace literatury, tedy popírači Plevy (propagátora dětské sovětské literatury u nás) či Majerové. Boj se měl po květnových událostech roku 1945 stát pro popírače nesnadným, avšak stále možným. Sovětský svaz je zmiňován v souvislosti s vydáváním pohádek či tématy prózy, jako například osvobození sovětskou armádou. Myšlenky literárněvědného českého i sovětského marxismu v DaML jsou Chaloupkou s Voráčkem hodnoceny jako často zkreslené a zjednodušené. Ačkoli se sami autoři ostře vyhraňují vůči ahistorickým výkladům, na dalších stranách knihy si počínají zcela jinak. S dochovanými materiály příliš nekoresponduje ku příkladu informace, že kvalitních knih byl nedostatek, protože se lidé demokratizovali a tolik prahli po kvalitních knihách, až poptávka předčila nabídku.¹⁶⁵ Kniha je tedy plně poplatná době svého vzniku.

Urbanová hodnotí období třetí republiky spíše jako politicko-společenský předěl než jako předěl literární. Zaměřuje se převážně na rozmanitost doby, autorská a názorová spektra. Nesouhlasí s tvrzením, že by během třetí republiky docházelo k jakýmkoli větším změnám či vývoji v dětské literatuře. Na závěr příspěvku si sama pokládá řečnickou otázku, zda se některé prvky vývoje literatury za třetí republiky cíleně nevyzdvihovaly, aby se dokázala poúnorová progrese a uhájily se některé neetické a protiprávní kroky KSČ?¹⁶⁶ Autorka se snaží o náhled na problematiku optikou surové kritiky.

Janoušek se poměrně obšírně zabývá problematikou tendenčnosti. Poukazuje na projev ministra Václava Kopeckého z konce roku 1945, ve kterém Kopecký volá po příbězích s hrdinou a s jediným správným výkladem minulosti i přítomnosti, to vše pod záštitou

---

¹⁶⁴ PAZOUREK, Vladimír. *Přítomnost české literatury pro mládež*. Výchova mládeže uměním. Praha: Václav Petr, 1946, s. 9–12.

¹⁶⁵ CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež: (od začátku 19. století po současnost)*. Praha: Albatros, 1984, s. 236, 354–362, 393.

¹⁶⁶ URBANOVÁ, Svatava. Proměny literatury pro děti a mládež v letech 1945–1948. In: HRUŠKA, Petr (ed.). *Rok 1947: česká literatura a společnost v období 1945–1948: materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR, 11.–13.6.1997 v Praze*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998, s. 282–296. ISBN 80-85-778-22-X.

státní ideologie. Dále upozorňuje na diametrální rozdíly mezi spisovateli, zvláště pak během prvních let po konci nacistické nadvlády, a také na populární žánry mládeže, tedy dívčí a chlapecké romány, které se postupem času etablovaly do ideově a tematicky vhodných žánrů s motivy lepších zítřků, nenávisti vůči Němcům či soukromému vlastnictví.¹⁶⁷

1.2.2 Persvazivní techniky v textu

Mocná se ve svém příspěvku *Povídka agitační a psychologická: K problematice persuaže v umění* zmiňuje o takzvaných „mechanismech přesvědčování čtenáře“.¹⁶⁸ Pokud generalizujeme dané mechanismy na jakýkoli persvazivní text, můžeme si všimnout například:

- a) Snahy o významovou jednoznačnost
  - a. Nezpochybňování jasně daných skutečností (například nezlomnost životního osudu, hromadění nežádoucích okolností v životě)
- b) Eliminace mnohoznačnosti situací a postav
  - a. Využívání extrémních kontrastů (otevřený střet chudých s bohatými)
  - b. Podněcování čtenáře k jednostrannému postoji využitím kontrastů
- c) Dějového napětí za únosnou hranici
- d) Dominance motivů s apelativním nábojem (oproti motivům indiferentním), nejen co do četnosti výskytu, ale i prostorem, který je motivům vyčleněn v rámci textu
- e) Komentátora neúnosně obšírného a současně detailního, často se v popisu opakujícího a proaktivního s negativním postojem k nejednoznačnosti a náznaku
- f) Využití každé záminky k detailnímu popisu bezútěšné sociální situace hrdinů příběhu
- g) Korektní až zřetelné práce s ironií pomocí vkládání ironicky zabarveného slova do uvozovek
  - a. Myšlenkové povrchnosti, pejorativního zabarvení celých vět
- h) Jednoznačného autorského hodnocení skrze vystupňovanou emocionalitu často vůči negativně hodnocené sociální situaci
  - a. Užití drastických scén (s častým motivem pracovního úrazu)

---

¹⁶⁷ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ. *Dějiny české literatury 1945–1989. I., 1945–1948*. Praha: Academia, 2009, s. 321–346. ISBN 978-80-200-1527-3.

¹⁶⁸ MOCNÁ, Dagmar. *Povídka agitační a psychologická: K problematice persuaže v umění*. *Česká literatura*, roč. 42, č. 1, s. 43–59.

Dalším základním znakem je pak nepřírozený důraz na výše uvedené stavební prostředky v textu a jejich až nadbytečné využívání. Tyto znaky vedou čtenáře k intenzivnějšímu prožitku a následnému hodnocení všeho, co se v textu událo. To vše přivádělo text k naprosté jednoznačnosti a čtenáře omezovalo na možném vlastním názoru.¹⁶⁹

Podle Jaklové je persvaze nejen v žurnalistickém textu podněcována verbálními a neverbálními prostředky. Mezi verbální prostředky řadí kredibilitu textu pro vhodné čtenáře a také jeho srozumitelnost. Mezi neverbální persvazivní prostředky poté řadí grafické prostředky při tvorbě textu a ideografické prostředky, tedy různé obrázky, tabulky či grafy s cílem informovat čtenáře.

Mezi verbální prostředky podněcující a podporující persvazi dále řadí:

- Fonetické prostředky (aliteraci, figuru etymologicu, paronomázií, slovní hříčky či rým)
- Slovo tvorné prostředky (například neologickou složeninu)
- Syntaktické prostředky (nejčastější řečnické otázky a odpovědi s rozporem mezi obsahem výpovědi a gramatickou formou)
- Lexikální prostředky (hodnotící přídavná jména a příslovce, expresivní a emotivní pojmenování, expresivitu utvářenou užitím nespisovných slov či vulgarismů, použití slov cizího původu, využití citací a komiky).¹⁷⁰

Prokopová se ve své studii zaměřila na využití persvaze v řečnickém funkčním stylu, neboť persvaze patří mezi jednu ze základních technik, jak upoutat posluchače. Do přesvědčovacích technik Prokopová řadí využívání eufemismů, metafor, presupozice, hodnotících slov, sloganů (často zobecňujících, také kontaktových či aktualizacích) a negace.¹⁷¹

1.2.3 Výzkum jazykové stránky třetí republiky

Obdobím třetí republiky se po jazykové stránce doposud důkladně nezabýval žádný jazykovědec. V posledních letech se tématu okrajově věnoval například Velčovský

---

¹⁶⁹ MOCNÁ, Dagmar. Povídka agitační a psychologická: K problematice persvaze v umění. *Česká literatura*, roč. 42, č. 1, s. 43–50.

¹⁷⁰ JAKLOVÁ, Alena. Persvaze a její prostředky v současných žurnalistických textech. *Naše řeč*, roč. 85 (2002), č. 4, s. 169–176.

¹⁷¹ PROKOPOVÁ, Kateřina. *Propaganda a persvaze*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 93–98. ISBN 978-80-244-4345-4.

s knihou *Čeština pod hákovým křížem*.¹⁷² Ve svém výzkumu se však zabýval pouze protektorátními vlivy na češtinu a třetí republika tak stojí mimo jeho téma. Stejně tak tomu je i v případě publikované studie Dittmanna, který se taktéž zaměřoval na jazyk protektorátní.¹⁷³ Dále můžeme jmenovat ku příkladu Macuru,¹⁷⁴ Schmiedtovou¹⁷⁵ či Fidelia.¹⁷⁶ Negativem zůstává, že všechny zmíněné publikace jsou zaměřeny na dobu před květnem 1945, nebo po únoru 1948. Je na místě si postesknout, že ani období 1939–1945, ani období 1948–1989 stále není plně probádanou oblastí, co se výzkumu jazyka týče.

Výjimkou ve výzkumu jazykové situace třetí republiky je práce Šmakalové, která blíže rozebírá často užívané motivy v časopisech *Klas: časopis mládí*, *Český domov* a *Radostné mládí* během třetí republiky. Ve své práci analyzovala především motivy obrazu Sovětského svazu, obrazu Tomáše Garrigua Masaryka či Edvarda Beneše v daném časopisu.¹⁷⁷

Druhou výjimku tvoří práce Dombrowské. Dombrowská ve své práci vybírá a dále analyzuje motivy z ideologicky zabarvených časopisů z konce 40. a 50. let 20. století, přičemž vychází z dětských časopisů *Mateřídouška* a *Ohníček*. Motivy rozděluje na podkategorie: vzory, znaky komunismu a svátky. Blíže se zaměříme pouze na znaky komunismu, které Dombrowská shrnuje do šesti slov a sousloví: práce, kolektivismus, nepřátelé, závazek, technika a aktuální dění.¹⁷⁸

Je důležité upozornit, že se během třetí republiky nejednalo o totalitní jazyk ve své plnosti. Probíhalo však jeho postupné formování. Váňa upozorňuje na fakt, že každý

---

¹⁷² VELČOVSKÝ, Václav. *Čeština pod hákovým křížem*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3543-9.

¹⁷³ DITTMANN, Robert. Český jazyk za protektorátu 1939–1945. In: Robert Dittmann a kol., *Studie k moderní mluvnici češtiny 3. Čeština a dějiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2013, s. 126–147.

¹⁷⁴ MACURA, Vladimír. *Šťastný věk a další studie o literatuře a kultuře dvacátého století*. Praha: Academia, 2023. ISBN 978-80-200-3386-4.

¹⁷⁵ SCHMIEDTOVÁ, Věra. *Malý slovník reálií komunistické totality*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7422-192-7.

¹⁷⁶ FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998. ISBN 80-86138-03-8.

FIDELIUS, Petr. *Jazyk a moc*. Mnichov: Arkýř, 1983.

¹⁷⁷ ŠMAKALOVÁ, Kristýna. *Odras doby a ideologické projevy v českých časopisech pro děti a mládež 1945–1948*. Online. Olomouc 2017. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Dostupné z: https://theses.cz/id/f6xov9/Kristna_makalov_-_Diplomov_prce.pdf. [citováno 2023-10-25].

¹⁷⁸ DOMBROWSKÁ, Liběna. *Komunistická propaganda zaměřená na děti ve 40. a v 50. letech 20. století v Československu*. Online. Liberec 2014. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Dostupné z: <https://dspace.tul.cz/bitstream/handle/15240/14726/BP.libena.dombrowska.pdf?sequence=1>. [citováno 2023-10-25].

totalitní jazyk je naprosto individuální a nelze je generalizovat. I přesto lze najít nemnoho společných pozorovatelných rysů napříč totalitními jazyky. Jedná se například o soustavnou ideovou indoktrinaci, prosazování cenzury, jednoznačnost jazyka a projevů včetně hesel, jednoduchost nebo například jasně obsahově vymezené polarizované výrazy (přítel X nepřítel). Slova jsou obsahově přetvářena, mají nové významy, nebo jsou obsahově vyprázdněna (takzvaná sémantická devalvace). Jazyk má tendenci vytvářet vlastní svět založený na fikci, dostává se do společnosti, a kdo totalitní jazyk nepoužívá, je automaticky ostrakizován. Jazyk se stává rutinou, nikoli souhlasem s ideologií.¹⁷⁹

Fidelius říká, že komunistická řeč je „určitým ideologickým obrazem světa,“¹⁸⁰ avšak v imaginárním měřítku. A tak komunistická řeč konstruuje nejen svůj imaginární svět, ale i svého imaginárního adresáta, přesněji lid, který žije v tomto imaginárním světě. A podobně vykonstruovaný je i komunikátor, kde se stírá jakákoli identita. Čtenář netuší, zda komunikuje strana, Ústřední výbor Komunistické strany, či lidé jako celek často označovaný jako „my“.¹⁸¹ Komunistická strana Československa se od počátku třetí republiky ustanovila jako jediná strana, která je skutečně lidově-demokratická, a tedy jediná budující a ochraňující nový stát.¹⁸² A takovéto promluvy založené na ideji společného, lidového a budovatelského principu byly vytvořeny dávno před únorem 1948, dokonce i květnem 1945. Ideově zabarvená mluva pak není pouze nástrojem propagandy navenek, tedy působícím směrem ven ze strany, ale do určité míry i nástrojem propagandy uvnitř strany, tudíž nástrojem omezujícím i samotné pisatele, členy strany.¹⁸³

Nejpoužívanějšími slovy jsou současně slova nejvíce abstraktní. Nejčastějším slovem užívaným *Rudým právem* v 70. letech je dle Fidelia slovo „lid“. Mezi další vysoce frekventovaná slova patří: demokracie, stát, společnost či strana.¹⁸⁴ Dle Schmiedtové byla mezi lety 1948 až 1989 nejvíce užívána slova jako: proletář, agitovat, leninský, milice či výjezdni doložka. Ale také vlastní jména jako například: Národní fronta, Sbor národní bezpečnosti, *Rudé právo* či Gottwaldov.¹⁸⁵

---

¹⁷⁹ VÁŇA, Tomáš. *Jazyk a totalitarismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 84–87. ISBN 978-80-7325-316-5.

¹⁸⁰ FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998, s. 11. ISBN 80-86138-03-8.

¹⁸¹ *Tamtéž*, s. 11–12.

¹⁸² SEDLÁK, Petr. Zmanipulované vítězství. Současná historiografie a politické smýšlení české veřejnosti za třetí republiky, 1945–1948. In: MALÝ, Ivan a kol. *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. Praha: Národní muzeum, 2013, s. 112–113. ISBN 978-80-7036-391-1.

¹⁸³ FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998, s. 13. ISBN 80-86138-03-8.

¹⁸⁴ FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998, s. 18, 47, 68. ISBN 80-86138-03-8.

¹⁸⁵ SCHMIEDTOVÁ, Věra. *Malý slovník reálií komunistické totality*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 10–11. ISBN 978-80-7422-192-7.

Dle Čermáka lexikon dané doby utváří slova a sousloví (jinak také lexémy) politicky orientované, ale i lexémy neutrální. Se zvyšujícím se užíváním těchto lexémů nabývají na manipulační až propagandistické příznačnosti. Mezi dvacet nejfrekventovanějších slov řadí slova jako: jednota, národ, organizace, plénium, podnik, předsednictvo, síla či země. Mezi další frekventovaná slova zařazuje: rezoluce, osvobozenec, proletariát či boj. Jedná se však o sledované období mezi lety 1952 až 1977 v *Rudém právu*,¹⁸⁶ které lze brát alespoň jako orientační. Pokud totiž budeme vycházet například z dobového projevu Zdeňka Nejedlého z roku 1945 s názvem *Za lidovou a národní kulturu*, pak si jistě všimneme využití slova „boj“ hned na prvních řádcích: „*Skončila válka. Skončila válka – jedna z nejstrašnějších, jaké znají dějiny. Ale tím není řečeno, že skončil boj.*“¹⁸⁷

V publikaci *Šťastný věk* se Macura snaží v rámci kapitoly *Symbole, emblémy a mýty 1948–1989* poukázat na sémiotické konstrukty dané doby, tedy doby poúnorové. Z těchto konstruktů tato práce vychází, neboť některé Macurou zmíněné konstrukty mají základ ve třetí republice, či dokonce v době dřívější. Macura stanovil celkem patnáct sémiotických konstruktů. Byly to konstrukty: Ráj, poslední bitva, Mičurin, mandelinka bramborová, domov, Fučík, obraz vůdce, smrt vůdce, obrození, spartakiáda, etiketa, dětská perspektiva, metro, Remek a konec.¹⁸⁸ Mezi důležité konstrukty pro třetí republiku pak můžeme řadit hned dva, a to: domov a Fučíka.^{xxxvii}

V souvislosti s konstruktem domova musíme upozornit na proměnu tohoto sémiotického konstruktů, ke které docházelo právě kolem roku 1948. Od intimního, uzavřeného prostoru přecházel domov k cílenému otevírání se vnějšímu světu, narušování vnitřního prostoru a k integrování domova do vnějšího světa. Toto otevírání se prostoru bylo utvářeno na základě tradičních hodnot, které domov nabízel. Ku příkladu se jednalo o mír, stabilitu či jistotu. Postupně se samota a izolace stávaly nepřátelským symbolem úniku.¹⁸⁹

Z Macurových sémiotických konstruktů vycházel ve své práci i Catalano, který konstrukty dále obohatil například o: Továrny a úderníky, kulturní dědictví, nepřátele (užité v singulárním tvaru), frézu a frontu (socialistickou poezii). Stejně tak jako

---

¹⁸⁶ ČERMÁK, František. Slovník komunistické totality: lexémy, nominace a jejich užití. In: ČERMÁK, František; SCHMIEDTOVÁ, Věra a Václav CVRČEK (eds). *Slovník komunistické totality. Korpusová lexikografie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 17–18, 34. ISBN 978-80-7422-060-9.

¹⁸⁷ NEJEDLÝ, Zdeněk. Za lidovou a národní kulturu. (Projev na večeru kulturních pracovníků v Lucerně 29. května 1945). In: *Za kulturu lidovou a národní. Spisy Zdeňka Nejedlého*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953, s. 9.

¹⁸⁸ MACURA, Vladimír. *Šťastný věk a další studie o literatuře a kultuře dvacátého století*. Praha: Academia, 2023, s. 401–541. ISBN 978-80-200-3386-4.

¹⁸⁹ *Tamtéž*, s. 441–447.

v případě Macury se i v případě Catalana zmíníme o jednom vybraném sémiotickém konstrukt, a to o konstrukt nepřátel. Nepřátele popisuje Catalano jako jedince, kteří nejdou společně s masou. Připomíná, že za nepřátele byli označováni také vyhánění Němci z pohraničí. Negativní dobový postoj k Němcům včetně detailního popisu lynčování bychom podle Catalana našli například v díle Anny Sedlmayerové *Dům na zeleném svahu* z roku 1947.¹⁹⁰

---

¹⁹⁰ CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou: česká literatura mezi socialismem a undergroundem (1945–1959)*. Brno: Host, 2008, s. 130–170. ISBN 978-80-7294-342-5.

2 Analytická část

Analytická část této práce je vystavěna na rozboru pěti vybraných knih pro děti a mládež za pomoci kritické diskurzivní analýzy a na základě identifikace persvaze, a to za použití komparace s již dříve specifikovanými persvazivními technikami v textu dle Mocné, Prokopové a Jaklové.

Jak již bylo v úvodu zmíněno, knihy jsou do analýzy vybírány na základě vyhledávání a filtrování vhodných děl pro děti a mládež na databazeknih.cz a Pedagogické knihovny Jana Amose Komenského. Vybrané knihy, přesněji pouze prózy, musí splňovat podmínku prvního česky psaného vydání v rozmezí let 1945 až 1947, mají být primárně určené dětským a mládežnickým čtenářům a neměly by být poprvé vydány ani v exilu, ani slovensky. Ačkoli Československo tvořilo oficiálně jeden ucelený stát, situace na Slovensku byla, i co se týče manipulace a propagandy, zcela odlišná. Stejně tak byla diametrálně odlišná situace na Podkarpatské Rusi.

Z výběru jsou také vyčleněny knihy s orientací na skautskou a tramskou problematiku (takzvané „foglarovky“) i knihy patřící do takzvané doplňkové (naučné) četby. Rok 1948 byl záměrně opomenut, neboť by knihy mohly být napsané a vydané až po únorovém převratu, což by zkreslovalo analýzu. Práce se současně vymezuje vůči zahraniční literatuře v českých překladech.

Poslední fáze selekce knih je založena na principu zachování co možná nejpestřejšího výběru. Pestrost vybraných knih tkví v zastoupení rozmanitých nakladatelství, neopakujících se autorech, tendenčně orientovaných názvech děl a diferencovaných cílových věkových i genderových skupinách, pro které byly knihy psány. Při výběru se také vychází z ilustrací, a to ponejvíce z titulních stran a přebalů.

Vzhledem k postupu výběru je tedy možné, že některé knihy nemusí vykazovat tendenční prvky, a to pro částečnou náhodnost výběru. Jistým způsobem byl výběr limitován dnešní dostupností knih, neboť mnoho knih již nelze koupit ani vypůjčit. Společně s nutností respektovat limity rozsahu práce byl celkový počet analyzovaných děl stanoven na pět, což by mělo zajišťovat dostatečný vzorek dobové literatury ke zkoumání a posouzení stanovených hypotéz v rámci užití kvalitativní metody.

Využití CDA v práci má za cíl diskurzivní interpretaci textů, tedy výklad prostřednictvím popisu kultury, ze kterého vychází nalezení dobových tendenčních prvků.¹⁹¹ CDA je teoreticky i metodologicky rozmanitý a nejednotný přístup, který kombinuje, a dokonce si i vybírá postupy z jiných přístupů či disciplín, a to na základě vhodnosti vzhledem k výzkumné otázce. CDA je tak přístupem eklektickým. Naproti tomu je CDA jednotné svou myšlenkou o komunikaci jako sociální interakci, která svým průběhem sděluje a utváří vztahy či postoje v rámci společnosti.¹⁹²

V této práci vycházíme především z přístupu Teuna Van Dijka, jakožto zastávce sociokognitivního přístupu. Vycházíme částečně i z dalšího směru CDA, směru Normana Fairclougha, předchůdce Van Dijka. Zde je nutné upozornit na skutečnost, že kritická diskurzivní analýza vychází ze sémioticko-strukturální analýzy, která však také nemá jednotnou podobu. Některé postupy sémioticko-strukturální analýzy budou taktéž využity v rámci výzkumu.

Teun Van Dijk se ve svých studiích zaměřuje převážně na rasismus. Upozorňuje na redukci plurality významu znaku na jeden přesně vymezený, což je známkou šíření ideologie. Jako nejvýraznější doklad ideologie při komunikaci stanovuje Van Dijk použití lexikálně zakotvených prostředků a hodnotících pojmenování (my proti nim). Dále zkoumá například persvazivní rétorické prvky, binární opozice či koherenci sdělení. Svou práci zakládá na zkoumání naturalizace znaků, tedy omezení a zjednodušení znaků na jeden přesně daný význam. Takové zjednodušení je typickou praktikou vedoucí ke stanovení a uznání sociální hierarchie v zájmu ideologie. Tím se vytváří svérázný, významově vyprázdněný slovník dané ideologie. Van Dijk upozorňuje na začleňování těchto výrazů do běžného slovníku, k čemuž dochází za pomoci systematického opakování.¹⁹³

Je nutné upozornit na to, že termín *ideologie* používá Van Dijk jako neutrální výraz, neboť jej přisuzuje téměř všem sociálním skupinám. Dle Van Dijka se jedná o koncept ideologie, který je složený ze tří částí, přesněji komponentů, a to z(e): Sociální funkce (ideologie

---

¹⁹¹ SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: neužívanější metody a techniky*. Praha: Grada, 2014, s. 426, 453. ISBN 978-80-247-3568-9.

¹⁹² LEHEČKOVÁ, Eva. Analýza diskurzu a kritická analýza diskurzu. In: ŠEBESTA, Karel; LEHEČKOVÁ, Eva; PIERŚCIENIAK, Piotr Paweł a Kateřina ŠORMOVÁ (2016). *Aplikovaná lingvistika. Příručka pro studenty Bc. studia ČJL*. PDF. Online. Nakladatelství Karolinum, s. 80. Dostupné z: <https://karolinum.cz/data/book/15994/Sebesta%20-%20Aplikovana%20lingvistika%209788024632773.pdf>. [citováno 2024-02-28].

¹⁹³ SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: neužívanější metody a techniky*. Praha: Grada, 2014, s. 447–451. ISBN 978-80-247-3568-9.

jako základ pro fungování dané skupiny), kognitivní struktury (ideologie jako nepopíratelná pravda k následování)¹⁹⁴ a diskurzivního vyjadřování a reprodukce (ideologie jako vyjádření obecných praktik ve společnosti).¹⁹⁵ Tyto funkce vyúsťují v různé formy mocenské dominance, kterou činí nejen instituce, ale i společenské elity. Dominance vede k sociální nerovnosti.¹⁹⁶

Van Dijk stanovuje polarizaci společnosti jako hlavní znak ideologie. Pokud tedy text obsahuje binární opozice ve smyslu my versus oni, a to za předpokladu, že jeden z nich (ideálně my) je ten dominantnější, lepší, naproti tomu druhý (oni) je špatný, zlý a podřadný, pak se jedná o základní prokázání ideologie v textu. Van Dijk však vidí v tomto principu limity a stanovuje *ideological square*, tedy ideologický čtverec, pro citlivější ideologickou analýzu dat. Obsahem tohoto čtverce je pak diskurz, který lze analyzovat, pokud má ideologický základ.¹⁹⁷

Norman Fairclough je považován za klíčovou osobu CDA. Základním stavebním kamenem jeho východisek CDA je nutnost analýzy jít takzvaně nad text.¹⁹⁸ Ve své práci řeší převážně odhalování sociálních vztahů jako součásti moci. Tyto vztahy jsou příznakově zabarvené, spíše se jedná o mocenské praktiky vedoucí k nerovnosti ve společnosti. Současně s tím se Fairclough zabývá médii a jejich mocí.¹⁹⁹ Jeho přístup je založen na pozorování změn v jazyce a jejich vztahování ke změnám v kultuře i společnosti. Při tomto přístupu předpokládá interdisciplinaritu mezi lingvistickými metodami jazykových analýz a politickými i sociálními praktikami vhodnými k daným jazykovým analýzám.

Pouze analýzou by, dle Fairclougha, výzkum končit neměl, neboť by teoretické výsledky měly být aplikovány do praxe. Tato aplikace by poté vedla k vyrovnání nerovných

---

¹⁹⁴ PROKOPOVÁ, Kateřina; ORSÁGOVÁ, Zuzana a Petra MARTINKOVÁ. *Metodologie výzkumu v oblasti kritické analýzy diskurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 33–34. ISBN 978-80-244-4344-7.

¹⁹⁵ VAN DIJK, Teun. Opinions and ideologies in the press. In: BELL, Allan a Peter GARRETT (eds.). *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell, 1998, s. 23.

¹⁹⁶ ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia, 2009, s. 74–75. ISBN 978-80-200-1752-9.

¹⁹⁷ VAN DIJK, Teun. *Ideology and Discourse. A Multidisciplinary Introduction*, PDF. Online. Barcelona 2012, s. 33, 34. Dostupné z: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/06/Teun-A.-van-Dijk-2012-Ideology-And-Discourse.pdf>. [citováno 2024-03-28].

¹⁹⁸ SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediální text*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, s. 26. ISBN 978-80-246-2884-4.

¹⁹⁹ SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: nejužívanější metody a techniky*. Praha: Grada, 2014, s. 442. ISBN 978-80-247-3568-9.

společenských vztahů.²⁰⁰ Aplikace je však mimo stanovené cíle této práce, a proto nebude ani dále popisována a přibližována.

Fairclough také přichází s třídimenzionálním konceptem diskurzu, který je klíčový pro tuto práci. Všechny diskurzivní události totiž obsahují tři dimenze: Text (přesněji textovou lingvistiku), diskurzivní praxi (interpretativní mikrosociologickou analýzu situačního počínání) a sociální praxi (jinak také makrosociologickou analýzu procesů a uspořádání společnosti).²⁰¹ Tyto dimenze můžeme najít v odborné literatuře rozmanitě pojmenované. Ku příkladu Drulák označuje dimenze jako: Lingvistickou dimenzi/vnitřní vztahy (strukturu) textu, druhou dimenzi/vnější vztahy textu s mezidiskurzivními vztahy a třetí dimenzi/ideologii a moc.²⁰² Sedláková naopak nepoužívá termínu dimenze, nýbrž rozděluje CAD na takzvané tři úrovně: Deskripci (text), interpretaci (diskurzivní praktiky) a explanaci (sociokulturní praktiky).²⁰³

Na toto rozdělení později navazuje Van Dijk, který textovou lingvistiku rozděluje na takzvanou makrostrukturu a mikrostrukturu. Do mikrostruktury (či také lokální struktury) se řadí ku příkladu gramatika, větná struktura, sémantika, lexikologie, koherence textu či například syntax. A mezi makrostrukturu, tedy globální strukturu, řadí například motivy, témata nebo schémata.^{204 205}

Validitu tohoto výzkumu ovlivňuje již vybraná metoda. Metoda je sama o sobě poměrně objektivní, avšak my jejím využitím nemůžeme být objektivní ve výsledcích výzkumu, neboť jsou založeny na subjektivních postojích výzkumníků. Za to je také CDA dlouhodobě kritizována. Naproti tomu Prokopová a kol. shledávají v těchto analýzách také obecnější přínos. Výsledky analýz totiž mohou být využity k výčtu strategií manipulace, persvaze a k poukázání na mocenské a nerovné vztahy, ačkoli Prokopová

---

²⁰⁰ SVOBODOVÁ, Jindřiška; HAMRUSOVÁ, Šárka a Barbora HINKOVÁ. *Kritické čtení mediálních textů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2018, s. 11. ISBN 978-80-244-5315-6.

²⁰¹ HÁJEK, Martin. *Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014, s. 122. ISBN 978-80-7419-161-9.

²⁰² DRULÁK, Petr. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008, s. 102–103. ISBN 978-80-7367-385-7.

²⁰³ SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: nejužívanější metody a techniky*. Praha: Grada, 2014, s. 443–444. ISBN 978-80-247-3568-9.

²⁰⁴ VAN DIJK, Teun. *News Analysis. Case Studies of International News in the Press*. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 1988, s. 17.

²⁰⁵ SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: nejužívanější metody a techniky*. Praha: Grada, 2014, s. 341, 426, 453. ISBN 978-80-247-3568-9.

a kol. upozorňují na statické interpretace ideových a událostních struktur.²⁰⁶ Cílem práce samozřejmě není stanovení absolutní pravdy, ale pouze poukázání na vztah dobové literatury, manipulaci s dětskými a mládežnickými čtenáři a mocenské nerovné vztahy.

2.1 Analýza knih

Je více než nutné si nejprve stanovit výzkumnou otázku, na jejímž základě sledujeme tendenční prvky v rámci diskurzu DaML třetí republiky. V tomto případě to budou otázky dvě, které korespondují se dvěma stanovenými otázkami v úvodu, přesněji s otázkou 4: *Výkazují všechna vybraná díla tendenční prvky typické pro manipulaci se čtenářem? Jaké diskurzy jsou napříč texty dominantní?* a s otázkou 5: *V jaké tematické souvislosti se nejčastěji zmiňoval Sovětský svaz ve zkoumaných knihách? Můžeme najít přímé doklady protežování, nebo snad až dokonce vzývání Sovětského svazu a Rusů v dané literatuře?*

V rámci analýzy děl v této diplomové práci se postupuje následovně (s upozorněním na využití přístupů daných jazykovědci; názvy kapitol jsou uvedeny tučně):

- 1) **Vytvoření kazuistiky autora (a nakladatelství) – Fairclough**
  - Tzn. vytvoření biografických dat/deskripce/mikrosociální analýzy a stejně tak vytvoření bibliografických dat o knize včetně analýzy recenzí
  - Bližší charakteristika nakladatelství, ve kterém bylo dílo vydáno
  - Určení věkové skupiny čtenářů
- 2) **Popis děje (interpretace díla)**
- 3) **Identifikace prostředků a forem realizace tendenčních prvků v rámci diskurzu – Fairclough & Van Dijk**
  - Stručný úvodní literární rozbor díla nazvaný *Informace o díle*
  - Lingvistická analýza textu
    - Zaměřená převážně na užití příznakového a ideologicky předpojatého lexika, jinak také zkoumání sémiotických konstruktů – Van Dijk, Macura, Dombrowská aj.
    - Doložení persvazivních technik v textu – Mocná, Jaklová a Prokopová
    - Analýza je vždy doplněna o přímé citace z knihy

---

²⁰⁶ PROKOPOVÁ, Kateřina; ORSÁGOVÁ, Zuzana a Petra MARTINKOVÁ. *Metodologie výzkumu v oblasti kritické analýzy diskurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 6. ISBN 978-80-244-4344-7.

- 4) **Analýza vybraných tří tendenčních prvků** (působících v daném díle na čtenáře mocensky, tedy takzvaně manipulují s jeho představou o světě), přesněji témat, v rámci diskurzu
- 5) Stanovení šesti **binárních opozic** na základě textu knihy – Van Dijk
- 6) Utvoření **ideologického čtverce** (my X oni) – Van Dijk
  - Zdůrazněné naše dobré stránky (vlastnosti, chování)
  - Zdůrazněné jejich špatné stránky
  - Potlačená naše negativa
  - Zmírněná jejich pozitiva.²⁰⁷

Na základě tohoto postupu je analyzováno pět vybraných knih. Pořadí knih není zvoleno podle data vydání děl, ani dle názvů knih v abecedním pořádku, nýbrž je zvoleno řazení korespondující s abecedním pořádkem zavedeným v zadání této práce.

V rámci celkového vyhodnocení analýz knih je hlavním cílem poukázat na moc komunistické ideologie působící na nejmenší členy společnosti prostřednictvím DaML. Celkové vyhodnocení je založeno na porovnání zjištěných výsledků, stanovení společných ideologicky zabarvených motivů (přesněji tendenčních prvků) a vyjádření inklinujících k prosovětské a prokomunistické orientaci či adoraci SSSR napříč analyzovanými knihami.

2.1.1 Dílo: *Buzuluk*²⁰⁸

1) Kazuistika autora

Autor(ka): Antoška nebo také Antoszka (pseudonym)

Doposud nebylo prokázáno, kdo se za pseudonymem Antoška/Antoszka skrývá či skrýval.²⁰⁹ Přibližujeme tedy charakteristiky několika vybraných spisovatelek, které by mohly být potenciálně autorkami zkoumané knihy:

---

²⁰⁷VAN DIJK, Teun. Politique, Idéologie et Discours, *Semen*. Online. 2006. Roč. 21. Dostupné z: <http://journals.openedition.org/semn/1970>. [citováno 2024-02-24].

²⁰⁸ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946.

²⁰⁹SKALICKÁ, Vlasta. Jarmila Štenglová. In: FORST, Vladimír (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 746. ISBN 978-80-200-1670-6.

(1914–1973), Jarmila Štenglová, rozená Antošová,²¹⁰ píšící také pod pseudonymem Antoška (či Antoszka),²¹¹ byla spisovatelkou zaměřující se na romány z maloměstského prostředí a orientací na osud prostého člověka a překladatelka z německého a anglického jazyka.²¹² Osudy prostého člověka a tematiku maloměsta bychom našli například v knize *Přijme se švadlena do domu* (1941), ve zpětně vydané prvotině *Kupecký rod Havelků* (1943) nebo v románu *Slunce svítí na městečko* (1944).²¹³ Z její překladové činnosti lze zmínit knihu Normana Dale: *Tajná služba* či Jonathana Stagge: *Hvězdy věští smrt*.²¹⁴ Autorství novely Buzuluk jí bývá často připisováno, není však prokázáno.²¹⁵

(1858-1934), Antonína Smíšková (rozená Pelanová) užívala pseudonym Antoszka. Jednalo se o česko-polskou spisovatelku, která však žila mezi lety 1858 až 1934.²¹⁶ Smíšková nemohla mít zkoumanou knihu sepsanou takzvaně do šuplíku. Taková hypotéza je vyloučena vzhledem k reáliím uvedeným v díle. Autorka takové faktografické informace nemohla za svého života získat,^{xxxviii} neboť tou dobou nebyla Smíšková již přes 8 let živa. Teorii o možném autorství vyvrací i skutečnost, že byla pouze polsky píšící autorkou. Polsky psala dokonce i knihy popularizující českou kulturu a společnost, nebo se na takových knihách podílela jako překladatelka do polštiny, což dokládá edice *Jak żyją Czechach. Zwyczaj i powiastki czeskie*.²¹⁷

Informace o knize:

Tato kniha byla vydána v nakladatelství Orbis. Orbis vydával knihy již za protektorátu, zaměřoval se převážně na válečnou pronacisticky hrdinsky orientovanou literaturu pro mládež, kterou vydával v edici pod názvem *Knihovna pro mládež*. Takřka okamžitě po válce změnilo nakladatelství svou politickou orientaci a začalo vydávat novou

²¹⁰ SKALICKÁ, Vlasta. Jarmila Štenglová. In: FORST, Vladimír (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 746. ISBN 978-80-200-1670-6.

²¹¹ *Bibliografie české knižní tvorby 1945–1960. Díl IV. Abecední jmenná část S–Ž*. Praha: Národní knihovna, 1995, s. 2939. ISBN 80-7050-183-9.

²¹² SKALICKÁ, Vlasta. Jarmila Štenglová. In: FORST, Vladimír (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 746. ISBN 978-80-200-1670-6.

²¹³ KUNC, Jaroslav. *Slovník soudobých českých spisovatelů: krásné písemnictví v letech 1918–45. Díl 2. N–Ž*. Praha: Orbis, 1946, s. 830–831.

²¹⁴ *Bibliografie české knižní tvorby 1945–1960. Díl IV. Abecední jmenná část S–Ž*. Praha: Národní knihovna, 1995, s. 2939. ISBN 80-7050-183-9.

²¹⁵ SKALICKÁ, Vlasta. Jarmila Štenglová. In: FORST, Vladimír (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 746. ISBN 978-80-200-1670-6.

²¹⁶ *Česká literární bibliografie – Databáze českých literárních osobností*. Online. Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. i. Dostupné z: <https://clo.ucl.cas.cz/index.php?win=detail2&jmeno=Antoszka&id=30836>. [citováno 2024-03-15].

²¹⁷ JONCA, Magdalena. Antonina Smiszakowa's Czech Republic for the "Polish People". *Literatura Ludowa. Journal of Folklore and Popular Culture*. Online. Roč. 2019, č. 6, s. 3–12. Dostupné z: <https://doi.org/10.12775/LL.6.2019.001>. [citováno 2024-03-06].

mládežnickou edici literatury *Bojovníci* se zaměřením na sovětské a české hrdiny. Součástí poslední zmíněné edice je například příběh o *Koljovi Mikolkovi*²¹⁸ nebo právě zkoumaná povídka *Buzuluk*. Tyto sešity byly později seskupeny po pěti a vydány v brožované vazbě.²¹⁹

Zkoumaný výtisk ze Státní vědecké knihovny v Hradci Králové pocházel původně ze žákovské knihovny měšťanské školy dívčí v Broumově z čehož lze vyvodit, že byla kniha vhodná pro mládež ve věkovém rozmezí 11 až 15 let.²²⁰

Podle Skalické se jedná o autentický prožitek z prostředí Sovětského svazu, přesněji z československého armádního sboru, který se v Sovětském svazu nacházel.²²¹

2) Popis děje

Děj se odehrává v roce 1942 od ledna po léto (žně). Vojáci původem převážně z Moravské Ostravy a slečny Anička a Marta přijíždí vlakem do města Buzuluk, aby zde utvořili československou armádu. Vlak, kterým přijíždí, řídí dívka Duňaša, která se líbí vojákově Pepkovi. Láska je opětovaná, s Pepkem si začnou vyměňovat obsáhlé dopisy a domluví se, že se během Duňašiny dovolené spolu sejdou.

Duňaša si však bere dovolenou, aby mohla pomáhat na žních. Pepek, okouzlen Duňašou, by se také rád přihlásil na žně, což nelze vzhledem k jeho poslání v zemi. Avšak po nějakém čase přichází vojákům rozkaz k hlášení se na žních. Pepek přemlouvá i ostatní, a nakonec společně vyráží pomáhat na kolchoz. Janek, vypravěč příběhu, se první den spřátelí s místním dvanáctiletým chlapcem Serjožou, který mu pomáhá orientovat se na kolchozu. Den po příjezdu již začínají pracovat na poli. Janek se Serjožou se na rybách vsadí o udici a kus špeku, že si Pepek Duňašu po žních nevezme. Jenže Duňaša dělá Pepkovi naschvály. A tak Serjoža vymyslí plán, jak Pepkovi pomůže Duňašu získat.

Odvede Pepka do lesa během večerní zábavy a radí mu, ať se začne dívat po jiné, aby se Duňaša naštvála a podlehla. Janek Pepka se Serjožou sleduje, jenže se prozradí. Ráno Serjoža po vsi vypráví lež, že Janek s Pepkem byli večer s děvčaty v lesíku. Pro Pepka to

---

²¹⁸ ROSŮLEK, Jan Václav. *Kolja Mikolka*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946.

²¹⁹ SUK, Pavel. Edice sešitových románů. Knihovna pro mládež jako přímý nástroj nacistické propagandy pro českou mládež. In: MALÝ, Ivan a kol. *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. Praha: Národní muzeum, 2013, s. 132, 134, 137. ISBN 978-80-7036-391-1.

²²⁰ MICHALIČKA, Miroslav a Věra SVOJTKOVÁ. *Rozvoj československého všeobecně vzdělávacího a odborného školství v letech 1945–1970*. Praha: Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV, 1972, s. 5–6.

²²¹ SKALICKÁ, Vlasta. Jarmila Štenglová. In: FORST, Vladimír (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 746. ISBN 978-80-200-1670-6.

má ale pozitivní dopad, Duňaša skutečně na Pepka žárí. Během dožínkového rána Serjoža křičí na Janka, že si dojde pro svou výhru ze sázky. Duňaša však Pepka ignoruje. Jde okolo něj, nasedne na vůz, ale koně se vzpírají. Janek jí chce pomoc, ale Serjoža ho zastaví, neboť splašení koně má na vině právě Serjoža. Je to jeho plán, jak dát Duňašu s Pepkem dohromady, zachránit Duňašu musí tedy Pepek, a tak se i stane. Ještě téhož dne šla Duňaša s Pepkem ke starostovi a Serjoža vyhrál sázku a udici od Janka.

3) Identifikace tendenčních prvků

Text je psán spisovným jazykem neutrálním. Příběh je vyprávěn hlavní postavou, Jankem, a to jak v první osobě singuláru, tak i první osobě plurálu. Jedná se tedy o přímého vypravěče. Text je rozdělen do odstavců. Vyskytují se zde hvězdičkami oddělené příběhy, které nahrazují členění do kapitol. V textu se objevuje přímá i nepřímá řeč, a výjimečně se objevuje i nevlastní přímá řeč.

Samotný příběh je často prokládán detailními popisy emocí a názorů vypravěče či příběhy. Tyto proklady, či spíše agitační odstavce, nemají se samotným příběhem mnoho společného. Často se v nich vyskytují protiněmecké či prosovětské postoje. Odstavce tak narušují koherenci textu jako celku. Jedná se například o odstavec na straně 6 na téma následování Svobody v boji proti Němcům,²²² nebo se jedná dokonce o celou takto zaměřenou kapitolu viz strany 19 až 23.²²³

Lingvistická analýza textu s ohledem na persvazivní prvky:

Co se týče využití sémiotických konstruktů dle Macury a Catalana, v textu se objevují zástupci:

Boje: „[...] až nás pošlou do boje [...].“²²⁴: Slovo *boj* patří mezi jedno z nejfrekventovanějších slov období komunistické nadvlády. V knize se doslovně vyskytuje hned čtyřikrát, dále se v textu vyskytuje například slovo *bitva*.

Továren: „[...] dnes není možno vyrábět dětské kočárky, na jaře 1942 běží všechny továrny na výrobu zbraní. Ty jsou důležitější – a dítě pochová zatím ruská maminka ráda v náručí.“²²⁵: V textu je zmíněna důležitost továren při popisu přeorientování továren z běžných výrobků každodenní potřeby na výrobu zaměřenou na zbrojení, obranu země.

---

²²² ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 6.

²²³ *Tamtéž*, s. 19–23.

²²⁴ *Tamtéž*, s. 7.

²²⁵ *Tamtéž*, s. 8.

Dělníků, v tomto případě spíše dělnic: „[...] *naše první dělnice, [...]. Ta umí pracovat. [...] [V]šechno dělá lépe než druzí.*“²²⁶: Princip prvenství, tedy soutěžení, který je typický pro období studené války na příkladu emancipování žen. Jak uvádí Nečasová, při utváření hierarchie nového socialistického člověka stál dělník na nejvyšší pozici a utvářel tak skupinu takzvaných vyvolených, v blízkosti za dělníkem následovala žena, pracovitá, budující socialismus.²²⁷ To dokazuje i další ukázka: „[...] *s hezkou dívkou-strojvůdkyní [...].*“²²⁸ Žena je zobrazována jako pracovnice. Stát měl často silný nedostatek pracovníků, a proto bylo využíváno takovýchto agitačních vsuvek jako náborových akcí k motivování žen pracovat v těžkém průmyslu.²²⁹

Fučíka/hrdiny: „[...] *půjdeme s ruskými vojáky-bratry [...].*“²³⁰: Budování obrazu Sovětského svazu jako osvoboditele, tedy konstruování takzvaného jednotného sovětského mýtu je typické již od konce války.

Mezi znaky komunismu podle Dombrowské můžeme řadit:

Techniku: „[...] *rafinovaně na nich [na klucích z hospodářství] vyzvídali, jak se rozezná mlátička od pluhu a podobně.*“²³¹: Zde můžeme pociťovat, že i když čtenář netuší, o jaká slova jde, je veden k pocitu významového rozdílu. Kniha může sloužit i jako uklidňující prostředek pro čtenáře, který ve své nevědomosti není sám a případně mu vše v kolchozu, nebo v příběhu, bude vysvětleno.

Kolektivismus: „[...] *tady nejsou mezi lidmi přehrad: ty máš lepší kabát.*“²³²: V Sovětském svazu by neměl být dle ukázky ekonomický rozdíl mezi lidmi, sovětská společnost by tak měla být beztřídní a rovnocenná.

První tři strany textu (s. 5–8) jsou pouze **obširným popisem** odbíhajícím od děje.²³³ Text obsahuje velké množství prožitků a pocitů často sentimentálně zabarvených, a to již o prvních řádků knihy: „*Buzuluk... Cítíte lahodu tohoto jména?*“²³⁴. Současně **adresně oslovuje své čtenáře** a cíleně jim **podsovává jediný správný názor** na město Buzuluk či

---

²²⁶ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 17.

²²⁷ NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Brno: Host, 2018, s. 77, 84. ISBN 978-80-7577-185-8.

²²⁸ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 5.

²²⁹ NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Brno: Host, 2018, s. 142. ISBN 978-80-7577-185-8.

²³⁰ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 6.

²³¹ *Tamtéž*, s. 12.

²³² *Tamtéž*, s. 7.

²³³ *Tamtéž*, s. 5–8.

²³⁴ *Tamtéž*, s. 5.

na podplukovníka Svobodu: „*Velitel: podplukovník Svoboda. Co vám to jméno říká? Že je všechno v pořádku. Svoboda nás vede.*“²³⁵, kde je slovo *Svoboda/svoboda* užito dokonce víceznačně. Dále je v díle patrné **emocionální vybízení**: „*At' někdo tvrdí, že jsou sentimentální [písňě]! Proto mají lidé srdce, aby jimi žili. A není v životě víc smutku než čeho jiného?*“²³⁶.

V textu jsou využita **deminutiva jmen (hypokoristika proprii)**, jako např. Pepek, Anička, Tonda či Martička. Dále lze v textu nalézt příklad **hodnotící hyperboly**, která se snaží současně **negovat výpověď zlehčováním**, a tím získat na validitě svého předchozího tvrzení o dokonalosti místa u čtenáře: „[...] *a přece je to jen slovo, jméno jednoho z tisíců měst na zemi.*“²³⁷ Dílo je protkáno **performativní negací**: „*Nemyslete, že vám lžu!*“²³⁸, „[Tonda] *asi také nešel vyhrávat nějaké stoleté stařence.*“²³⁹.

Dílo je protkáno vysokým počtem **triád**, například: „[...] *rovina, rovina, rovina.*“²⁴⁰, nebo: „*Teplo, voda, čaj.*“²⁴¹. Za specifickou (dvoj)triádu lze pak označit: „[...] *vraždí, vraždí, vraždí, pobíjí, mučí i živé zahrabává,* [...]“²⁴². Stejně tak se v textu ve vysoké míře vyskytují **metafory**: „[...] *bílá peřina* [...]“²⁴³, „[...] *místy, jež historie vpálila do našich hlav i srdcí* [...]“²⁴⁴, „[...] *vzpomínky zapadají sněhem* [...]“²⁴⁵, „[...] *jezerem zralých klasů* [...]“²⁴⁶ apod. Mezi specifický druh metafory patří i **personifikace**, která je taktéž v textu hojně zastoupena: „*Inu, kdepak ruský mráz, ten není sentimentální, nezastaví se ani před dívčími slzami.*“²⁴⁷, anebo „[...] *zuří válka* [...]“²⁴⁸. A stejně tak se v díle vyskytuje i vysoký počet **řečnických otázek**: „*Nebo vůbec – kdo ví, zda tu nežije nějaký druh dravých ryb, které by Serjožu spolkly ke svačině a mne ještě navrch?*“²⁴⁹.

Vypravěč velmi barvitě a také s poměrně **intenzivní apelativností** vykresluje nezlomnost a odhodlanost vojáků v nehostinném prostředí pod Uralem, jejich motivovanost pro

---

²³⁵ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 6.

²³⁶ *Tamtéž*, s. 23.

²³⁷ *Tamtéž*, s. 5.

²³⁸ *Tamtéž*, s. 7.

²³⁹ *Tamtéž*, s. 10.

²⁴⁰ *Tamtéž*, s. 5.

²⁴¹ *Tamtéž*, s. 6.

²⁴² *Tamtéž*, s. 6.

²⁴³ *Tamtéž*, s. 5.

²⁴⁴ *Tamtéž*, s. 5.

²⁴⁵ *Tamtéž*, s. 6.

²⁴⁶ *Tamtéž*, s. 13.

²⁴⁷ *Tamtéž*, s. 5–6.

²⁴⁸ *Tamtéž*, s. 6.

²⁴⁹ *Tamtéž*, s. 21.

jednomyslnou správnost svého konání: „*I když nepřijeli [kamarádi z pohraničí] s námi, jistě přibudou tak rychle, jak je vlak stačí dopravit – jakmile doslechnou, co se v Buzuluku děje.*“²⁵⁰. Text popisuje i svornou odhodlanost bývalých československých občanů v emigraci bojovat proti bezpráví: „*Přibývá nás, člověk neustále potkává nové tváře, českoslovenští občané, pracující v Rusku v továrnách, ve městech i na venkově, dovídají se o Buzuluku. Položí všechno, a jdou sem, aby nás bylo víc [...] – až nás pošlou do boje.*“²⁵¹.

Apelativní až agitační vyznění s emocionálním zabarvením textu je značné, a to zvláště v popisu důležitosti práce rukama oproti práci intelektuální: „*Ale co znamenají knihy, divadla a všechno to městské potěšení, když není co jíst. A chleba bych si vydobýt neuměl: zahanbil mě ten starý, sedřený sedlák, který v životě možná nepřečetl ani deset knih a nebyl nikdy v divadle. Je nutné, aby člověk uměl všechno, aby uměl vzít do ruky kosu stejně jako pero.*“²⁵².

Častým motivem je také využití **hodnotících přídavných jmen**: „[...] špatné zprávy [...]“²⁵³, „[...] neměl jsem tušení, že hospodářské práce jsou tak jednoduché.“²⁵⁴, „A mě v tu chvíli napadlo něco strašného.“²⁵⁵, začlenění **extrémních kontrastů**: „[...] řídí lokomotivu třikrát větší, než je naše normální lokomotiva.“²⁵⁶ nebo **přirovnání**: „Takové modré oči, jako zimní nebe, [...]“²⁵⁷, „Kolchoz je asi jako u nás statek.“²⁵⁸, či „[...] chalupy byly náhle jako pozlacené, [...]“²⁵⁹. **Ironie** je méně častá, někdy je i graficky vyznačena uvozovkami: „[...] šli jsme posekat „políčko“ [...]“²⁶⁰.

Zastoupení variant **pronominálních oslovení** je poměrně rozmanité. V případě poukázání na negativní prvek je využito zájmena ty: „[...] ty máš lepší kabát.“²⁶¹. Naopak při adresném oslovení nepřítomné maminky (apostrofa) je využito vykání: „[...] to byste se divila, maminko v Ostravě, [...]“²⁶². Autor do textu zapracoval i **nepříjemná témata**,

---

²⁵⁰ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 6.

²⁵¹ *Tamtéž*, s. 6–7.

²⁵² *Tamtéž*, s. 18.

²⁵³ *Tamtéž*, s. 9.

²⁵⁴ *Tamtéž*, s. 12.

²⁵⁵ *Tamtéž*, s. 13.

²⁵⁶ *Tamtéž*, s. 10.

²⁵⁷ *Tamtéž*, s. 9.

²⁵⁸ *Tamtéž*, s. 10.

²⁵⁹ *Tamtéž*, s. 17.

²⁶⁰ *Tamtéž*, s. 17.

²⁶¹ *Tamtéž*, s. 7.

²⁶² *Tamtéž*, s. 7.

opakovaně se v textu nepřímou pracuje s termínem holokaust (na principu presupozice): „[...] bylo mi smutno z toho, že mezi ně nemohu patřit – [...] steskem po ženě, kterou v Osvětimi poslali do plynové komory.“²⁶³. Mezi další nepříjemná témata lze zařadit i obranu a obnovu Československa: „Vzpomínka [...] na celou zemi, kde lidé nemají zbraní, kde mají jen štít vzdoru – a za ním musejí vydržet.“²⁶⁴. Na závěr je nutné upozornit na **generalizování významu slova nacisté** na slovo *Němci*. V celé knize není jediné místo, kde by se o *nacistech* mluvilo jinak než jako o *Němcích*. Stejně tak byl v knize generalizován význam slova *rudoarmějec* na slovo *Rus*.

4) Analýza vybraných tendenčních prvků

Diskurz o Němcích

Němci jsou v díle vyobrazeni jako primární zlo:

- „[...] povídalo se nejvíce o Němcích, kteří se blížili jako hrozivý mrak [...].“²⁶⁵
  - „[...] vším, co muži zbylo z celé rodiny – kromě hrstky popela u některého z německých koncentráků [...].“²⁶⁶
  - „A i kdyby se Němci dostali až sem [tzn. do SSSR] a povraždili obyvatelstvo, něco by přece zůstalo: země, která je nenávidí stejně jako ti živí lidé na ní, [...], do kterých by mohli tisíc let vtoukat německou propagandu a z nichž by přece neudělali Germány.“²⁶⁷
- ⇒ V textu jsou Němci vyobrazováni jako velká hrozba, která se před ničím nezastaví a která je velmi blízko. Němci jsou v dominantním mocenském postavení, určují osudy států i jejich obyvatel. Německá dominance tkví i v síle své propagandy, která vede k převýchově obyvatel jiných států. Také je zde přítomna obava z možného nedobrovolného ukončení života tisíců až milionů osob v koncentračních (či spíše vyhlazovacích) táborech.

Němci jako ti, které je potřeba porazit:

- „Krvavý spár nepřítele se zaťal hluboko do těla ruské země, ale my [...] půjdeme proti Němcům.“²⁶⁸

²⁶³ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 10–11.

²⁶⁴ *Tamtéž*, s. 6.

²⁶⁵ *Tamtéž*, s. 24.

²⁶⁶ *Tamtéž*, s. 8.

²⁶⁷ *Tamtéž*, s. 24.

²⁶⁸ *Tamtéž*, s. 6.

- „[...] rozhodovali jsme se, kam až ty zatracené Němce poženeme a kdy se do toho dáme [...].“²⁶⁹
  - „[...] musíš se chystat na jiné žně, kosit německé hlavy; [...].“²⁷⁰
  - „[...] povídalo se nejvíce o Němcích, kteří se blížili jako hrozivý mrak, ale nebylo pochybnosti, zdali, – jen kdy je zastavíme a poženeme zpět.“²⁷¹
- ⇒ Text popisuje agresivitu buzuluckých československých vojáků vůči Němcům, touhu po fyzické likvidaci Němců, ke které prozatím nemají povel, neboť jsou Němci od Buzuluku poměrně vzdáleni. V té době ale mají obsazené obrovské území Sovětského svazu a postupují velmi razantně a úspěšně vpřed. Je tedy nutné zastavit je a zahájit protiofenzivu.

Diskurz o Rusech a Sovětském svazu

Dokonalý Sovětský svaz

- „V Rusku, kde se cesta měří ne stovkami, ale tisícovkami kilometrů.“²⁷²
  - „A jak, pro pána, asi vypadají takové ruské hrábě, když pole je stokrát tak velké!“²⁷³
  - „[...] všechno v Rusku se liší od všech ostatních tím, že jaksi – nemají hranic.“²⁷⁴
  - „[...] a není Rusko zemí ještě mnohem záhadnějších a větších možností?“²⁷⁵
- ⇒ Poukázání na dokonalost Sovětského svazu je založeno na budování takzvaného sovětského mýtu. S cílem uchvátit mladé čtenáře je popisován Sovětský svaz jako místo obřích možností, které vlastně nikdy a nikde nekončí, stejně jako nekončí nikdy a nikde Sovětský svaz.

V čem je Sovětský svaz „jiný“

- „Inu, kdepak ruský mráz, ten není sentimentální, nezastaví se ani před dívčími slzami.“²⁷⁶
- „Kus špeku na ruské vesnici znamená opravdu **kus**, tak nejméně pětikilový, [...].“²⁷⁷
- „[...] stále ještě jsem nezvykl zdejšími písním, stále ještě mi jejich melodie připadaly zvláštní, cizí a okouzlovaly mě stejně, jako když jsem je slyšel po prvé.“²⁷⁸

²⁶⁹ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 8.

²⁷⁰ *Tamtéž*, s. 10.

²⁷¹ *Tamtéž*, s. 24.

²⁷² *Tamtéž*, s. 8.

²⁷³ *Tamtéž*, s. 13.

²⁷⁴ *Tamtéž*, s. 13.

²⁷⁵ *Tamtéž*, s. 21.

²⁷⁶ *Tamtéž*, s. 5–6.

²⁷⁷ *Tamtéž*, s. 20.

²⁷⁸ *Tamtéž*, s. 23.

- ⇒ Sovětský svaz nemá jen uchvátit svou dokonalostí, ale má ukázat i svou originální stránku, kterou se odlišuje od ostatních zemí. Co je charakterističtějšího pro oblast u Uralu nežli mráz, silný a chladný. Není opomenuta ani odlišná kultura od kultury evropské, neboť Uralem geograficky končí Evropa a začíná Asie.

Ruská mentalita

- „*A i kdyby se Němci dostali až sem [tzn. do SSSR] a povraždili obyvatelstvo, něco by přece zůstalo: země, která je nenávidí stejně jako ti živí lidé na ní, [...], do kterých by mohli tisíc let vtoukat německou propagandu a z nichž by přece neudělali Germány.*“²⁷⁹
- ⇒ Rusové se jen tak nevzdávají, nezapomínají na křivdy a nehodlají sklonit hlavu před útočícími Němci. Rusové jsou vykresleni jako hrdinný a odolný národ.

Dokonalý Sovětský svaz, dokonce dokonalejší nežli ČSR

- „*[...] jaký tady mají bazar! [...] Masa si koupíte, kolik hrdlo ráčí, tady to není na lístky.*“²⁸⁰
- „*U nás jen básníci říkají obilí „chléb“. A tady všichni.*“²⁸¹
- „*[...] že v Rusku je půl milionu takových vesnic jako „Zvězda“ a v každé vesnici jen dvě stě lidí, kteří dovedou víc než já!*“²⁸²
- ⇒ Rusové jsou v textu konstruováni jako národ pracovitých, manuálně zručných lidí s rodným jazykem, který je něžný až básnický oproti jazyku Čechoslováků. Z čehož vychází, že každý Rus je v očích Čechoslováka poetou. Rusové jsou popsáni jako ti, kteří si žijí v blahobytu, dostává se jim, z pohledu Čechoslováka, nedostatkového zboží, a to převážně masa.

Rus přítel

- „*[...] půjdeme s ruskými vojáky-bratry.*“²⁸³
- „*Zdejší lidé nás přijali s otevřenou náručí.*“²⁸⁴
- „*U vás máte asi jiné kosy, [...] naši musíš držet takhle.*“ Div, že se mi za moji nemotornost neomlouvá!²⁸⁵

---

²⁷⁹ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 24.

²⁸⁰ *Tamtéž*, s. 7.

²⁸¹ *Tamtéž*, s. 13.

²⁸² *Tamtéž*, s. 18.

²⁸³ *Tamtéž*, s. 6.

²⁸⁴ *Tamtéž*, s. 11.

²⁸⁵ *Tamtéž*, s. 18–19.

- ⇒ Budování bratrství se Sovětským svazem je zásadním bodem pro ustálení sovětského mýtu. Jsou to přátelé, kteří nám pomohou, kteří se nevysmívají a kteří jsou laskaví.

Ruské ženy

- „[...] *dnes není možno vyrábět dětské kočárky, na jaře 1942 běží všechny továrny na výrobu zbraní. Ty jsou důležitější – a dítě pochová zatím ruská maminka ráda v náručí.*“²⁸⁶
  - „[...] *zamilovat se do strojvůdkyně! A ještě k tomu v Rusku! To je málem jako milovat slečnu z měsíce. [...] Inu – trápení!*“²⁸⁷
  - „*Tam dělají dívky totéž co muži, a nikdo se tomu nediví, ale my jsme se často divili a museli zvykat na myšlenku, že dívka, kterou by člověk zmáčkl jednou rukou, zastane práci, na kterou je třeba celého chlapa.*“²⁸⁸
- ⇒ Ruská žena je v knize konstruována jako silná, pracovitá a samostatná. Nepotřebuje moderní výdobytky, ví, že je potřeba materiálu na válčení. Žena v práci předstihne muže, je silnou jak mentálně, tak i fyzicky. Nečasová konstatuje, že toto připisování explicitních maskulinních znaků ženám bylo v Sovětském svazu běžné již za druhé světové války.²⁸⁹

Diskurz o kolchozech

Kolchoz jako objekt hodný obdivu

- „*Ohromilo nás to ovšem. Dva kluci vzadu se začali hned hádat, kolik kolchozů by se dalo pořídit z celé Československé republiky.*“²⁹⁰
  - „[...] *na takových kolchozech je veselo.*“²⁹¹
  - „*Kolchoz je asi jako u nás statek. Ale není to tak docela jako statek u nás. Na kolchoze pracují všichni stejně a všem se měří stejným dílem. Lidí se dělí o práci a o výnos.*“²⁹²
- ⇒ Text porovná kolchoz s českým statkem, přičemž vypravěč dává přednost sovětskému kolchozu a vyzdvihuje jej pro větší zábavu, než která bývá na obyčejných českých statcích. Důležitá je i velikost kolchozu. Ty jsou totiž tak velké, že by jich na území

---

²⁸⁶ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 8.

²⁸⁷ *Tamtéž*, s. 8.

²⁸⁸ *Tamtéž*, s. 10.

²⁸⁹ NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Brno: Host, 2018, s. 146. ISBN 978-80-7577-185-8.

²⁹⁰ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 13.

²⁹¹ *Tamtéž*, s. 12.

²⁹² *Tamtéž*, s. 10.

Československa bylo jen pár, jak jsou obrovské. V kolchozech jsou si lidé navíc rovni, a to jak v práci, tak i v (naturálním) platu.

Kolchoz jako ukázka nekonečnosti sovětského prostoru

- „[...] „*Náš*“ kolchoz se jmenoval „*Zvězda*“ a bylo to blizoučko, sotva tři nebo čtyři dny jízdy vlakem“.²⁹³
  - „[...] „*Kde jsou pole kolchozu Zvezda?*“ [...] *zvedl pomalu ruku a natáhl před sebe: „Tam!*“ [z]volna se otočil kolem své osy [...].“²⁹⁴
- ⇒ V textu je prostor v okolí kolchozu popisován jako nekonečná planina, úžasné a nikde nekončící pole vzdálené všemu. Prostor si vypravěč přisvojuje a identifikuje se s ním, ačkoli ví, že skutečně není jeho.

5) Binární opozice

Na základě textu bylo vybráno následujících šest binárních opozic ve vztahu oni versus my:

<u>Oni (Němci)</u>	My (Čechoslováci)
Hrozba blízkosti Němců	Motivace proti nim bojovat a odvrátit je zpět
Vraždy blízkých v koncentračních táborech	Utváření nových vztahů (přátelských i milostných)
Kamarádi z pohraničí, kteří zatím nemohou bojovat proti Němcům	„ <i>My, první Čechoslováci</i> “ ²⁹⁵ , kteří se do boje zapojujeme
„ <i>Zvěř v německých uniformách vraždí</i> “ ²⁹⁶	Lidé v Československu, kteří „ <i>mají jen štít vzdoru</i> “ ²⁹⁷
„ <i>Zvěř v německých uniformách</i> “ ²⁹⁸	„ <i>My, první Čechoslováci</i> “ ²⁹⁹ se Svobodou
Okupovaná Ostrava	Svobodný Buzuluk

Tab. 1 – Buzuluk: Binární opozice. Zdroj: Autor

²⁹³ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 12.

²⁹⁴ *Tamtéž*, s. 12–13.

²⁹⁵ *Tamtéž*, s. 6.

²⁹⁶ *Tamtéž*, s. 6.

²⁹⁷ *Tamtéž*, s. 6.

²⁹⁸ *Tamtéž*, s. 6.

²⁹⁹ *Tamtéž*, s. 6.

6) Ideologický čtverec: (my = Čechoslováci X oni = Němci)

Zdůrazněné naše dobré stránky (+)	Zdůrazněné jejich špatné stránky (-)
Čechoslováci v Sovětském svazu jsou motivováni a odhodlaní bojovat proti Německé říši. „[...] rozhodovali jsme se, kam až ty zatracené Němce poženeme a kdy se do toho dáme [...].“³⁰⁰ „[...] půjdeme proti Němcům.“³⁰¹ „[...] musíš se chystat na jiné žně, kosit německé hlavy; [...].“³⁰²	Němci jsou v knize popisováni zásadně jako vraždící monstra, která mají za cíl jiné obyvatelstvo sprovodit ze světa. „[...] steskem po ženě, kterou v Osvětimi poslali do plynové komory.“³⁰³ „[...] kdyby se Němci dostali až sem [tzn. do SSSR] a povraždili obyvatelstvo [...].“³⁰⁴
Potlačená naše negativa (-)	Zmírněná jejich pozitiva (+)
V SSSR je nedostatečný počet československých vojáků, kteří by mohli bojovat proti Němcům: „I když nepřijeli [kamarádi z pohraničí] s námi, jistě přibudou tak rychle, jak je vlak stačí dopravit – jakmile doslechnou, co se v Buzuluku děje.“³⁰⁵ „[...] českoslovenští občané, pracující v Rusku v továrnách, ve městech i na venkově, dovídají se o Buzuluku. Položí všechno, a jdou sem, aby nás bylo víc [...] – až nás pošlou do boje.“³⁰⁶	V knize je (záměrně) opomenuta podstatná informace, že maso bylo velmi finančně nákladné, Sovětský svaz trápil nedostatek potravin vlivem války a poškození potravinářského průmyslu. Od léta 1941 byly v městech SSSR zaváděny takzvané „městské karty na potraviny“, které se postupně zaváděly i například na maso.³⁰⁷ Pokud by se mezi ně Buzuluk neřadil, i tak by byl nedostatek potravin a hlad. „[...] Masa si koupíte, kolik hrdlo ráčí, tady to není na lístky.“³⁰⁸

Tab. 2 – Buzuluk: Ideologický čtverec. Zdroj: Autor

Ideologický čtverec nám tak souhlasí s dříve stanovenou kategorií diskurzu o *Němcích jako primárním zlu* a kategorií o *dokonalém Rusku*, avšak s předporozuměním takzvaného sovětského mýtu. Dále jsou zde rozvedeny kategorie *diskurzů o motivovaných Čechoslovácích* nebo *nedostatečném počtu Čechoslováků v SSSR*.

³⁰⁰ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 8.

³⁰¹ *Tamtéž*, s. 6.

³⁰² *Tamtéž*, s. 10.

³⁰³ *Tamtéž*, s. 10–11.

³⁰⁴ *Tamtéž*, s. 24.

³⁰⁵ *Tamtéž*, s. 6.

³⁰⁶ *Tamtéž*, s. 6–7.

³⁰⁷ FOKIN, Alexandr Ivanovič; BĚLIKOV, A. M.; JEMELJANOV, A. P.; MĚLČIN, A. I.; POPOVOVÁ, V. I. a kol. *Dějiny Velké vlastenecké války Sovětského svazu 1941–1945 v šesti svazcích, svazek II: Sovětský lid čelí zákeřnému vpádu fašistického Německa na území SSSR*. Praha: NPL, 1964, s. 507–509.

³⁰⁸ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 7.

Kniha bezesporu vykazuje znaky tendenčně psané literatury, a to již na základě výskytu vysokého množství přesvědčovacích technik charakteristických pro persvazivní texty. Dokládá to taktéž hojný výskyt prosovětsky orientovaných vyjádření. Kniha je určena pro mládež od 11 do 15 let bez specifikace genderu. Název vyznívá spíše proválečně, bojovně a lze odhadnout, že by si knihu nejen podle názvu, titulního obrázku či mužského hlavního hrdiny vybrali spíše chlapečci. Kniha se však přibližně od poloviny přeorientovává na problematiku lásky a komplikovaného vztahu, který graduje využitím intrik. Můžeme tak zhodnotit, že tento obrat čtenáře vysoce pravděpodobně šokoval.

2.1.2 Dílo: *Vášův ruský medvídek*³⁰⁹

1) Kazuistika autora

Autor: Jan Peka

(*1907–datum neznámé). Jednalo se o autora divadelních a rozhlasových her, jako například *Achilleus vítěz* (1961, rozhlasová hra pro mládež)³¹⁰ či *Za merunou do pohádky*^{xxxix} (premiéra 1946, divadelní scénář).³¹¹ Současně přetvářel divadelní hry na rozhlasové, a to pro dětské soubory. Mezi takové patří například úprava povídky Oty Šafránka *Než vypluje loď* (1947, rozhlasová hra).³¹²

Z dostupných informací lze o Pekovi říci, že byl mezi lety 1937–1939 zaměstnán jako výpomocný učitel v I. pomocné třídě Pokusné reformní školy obecné v Hostivaři, ze které byl povolán k mobilizaci 24. května roku 1938.³¹³ Po zrušení mobilizace, tedy ve školním roce 1938/1939, byl opět součástí Pokusné reformní školy obecné v Hostivaři jakožto výpomocný učitel v I. pomocné třídě.³¹⁴ Po začátku války se v záznamech, tehdy již Školy obecné smíšené v Hostivaři, jeho jméno neobjevuje.

---

³⁰⁹ PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímk, 1945.

³¹⁰ KUNC, Jaroslav. *Česká literární bibliografie 1945–1963: (soupis článků, statí a kritik z knižních publikací a periodického tisku let 1945–1963 o dílech soudobých českých spisovatelů). II. N–Ž*. Praha: Státní knihovna ČSSR – Národní knihovna, 1964, s. 182–183.

³¹¹ ČIHÁK, František. Nová hra u Míly Melanové. *Práce*, roč. 2 (1946), č. 224, s. 6.

³¹² *Bibliografie české knižní tvorby 1945–1960. Díl III. Abecední jmenná část L–Ř*. Praha: Národní knihovna, 1994, s. 2064. ISBN 80-7050-156-1.;

HEMELÍKOVÁ, Blanka. *Ota Šafránek*. In: *Slovník české literatury po roce 1945*. Online. 1998, 2006. Dostupné z:

<http://slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=873&hl=ota+%C5%A1afr%C3%A1nek+>

[citováno 2024-04-02].

³¹³ ZÁKLADNÍ ŠKOLA HOSTIVAŘ. *[Kronika] 1937–1938*. PDF. Online. Dostupné z: <https://www.zshostivar.cz/kronika/1937-38.pdf>. [citováno: 2024-03-06].

³¹⁴ ZÁKLADNÍ ŠKOLA HOSTIVAŘ. *[Kronika] 1938–1939*. PDF. Online. Dostupné z: <https://www.zshostivar.cz/kronika/1938-39.pdf>. [citováno: 2024-03-06].

Od konce války po začátek padesátých let byl Peka aktivní v osvětové činnosti zaměřené na rodiče nejmenších dětí. Těm například přednášel na téma *Výchova v kolektivu*.³¹⁵ Ve své rozhlasové práci se ponejvíce zaměřoval na tvorbu pro nejmenší. Byl, ač v knize překřtěn na Josefa, referentem: „*pořadů pro školy mateřské a nižší stupeň odborných škol*[,]“³¹⁶ a to od školního roku 1945/1946, dále pak byl referentem nedělních pohádek a čtvrtetní relace – pohádky pro první věkový stupeň.³¹⁷

Po polovině 50. let se informace o dr. Janu Pekovi vytrácí, a to jak z tištěných médií, tak i z rozhlasu. V roce 1964 se v rozhlase alespoň jedenkrát objevuje rozhlasová hra *Perseus* s přiznaným autorstvím textu Janu Pekovi.³¹⁸ Naposledy se o Janu Pekovi psalo v roce 2021 v souvislosti s jeho hrou *Achilleus*, kterou měl pro Československý rozhlas zpracovat v roce 1961.³¹⁹ Za zmínku rozhodně stojí Pekovy aktivity, kdy od roku 1958 byl veden jako agent StB pod krycím jménem Kouřil. Jeho složka však byla v 80. letech zničena.³²⁰

Informace o knize:

Knih *Vášův ruský medvídek* (1945) byla vydána nakladatelstvím Jos. R. Vilímek [pozn. Josefa Richarda Vilímka]. Toto nakladatelství fungovalo mezi lety 1872 až 1949 a mělo za svůj nakladatelský cíl zaujmout pokud možno co nejširší skupinu čtenářů. Bylo tedy nevyhraněné, a to jak věkově, tak žánry, či politickou orientací. Přesto převažovala beletrie, a to převážně soudobá, překladová a v zásadě bohatě ilustrovaná.³²¹

³¹⁵ *Výchova v kolektivu*. *Práce*, roč. 6 (1950), č. 238, s. 4.

³¹⁶ JEŠUTOVÁ, Eva. *Od mikrofonu k posluchačům: z osmi desetiletí českého rozhlasu*. Praha: Český rozhlas, 2003, s. 222. ISBN 80-86762-00-9.

³¹⁷ OČADLÍK, Mirko. *Jaro a léto 1947 v Československém rozhlase: programové porady Československého rozhlasu v Karlových Varech ve dnech 27. ledna – 1. února 1947*. Praha: Československý rozhlas, 1947, s. 35, 36, 40.

³¹⁸ *Československý rozhlas a televize*. Praha: Orbis, roč. 31 (1964), č. 17, s. 15.

³¹⁹ VENCLOVÁ, Renata. *Jan Peka: Achilleus. Voska, Štěpánek, Medřická a další v hrdinském příběhu z trojské války*. *Vltava*. Online. In: Český rozhlas Vltava, 8. 8. 2021. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/jan-peka-achilleus-voska-stepanek-medricka-a-dalsi-v-hrdinskem-pribehu-z-trojske-8543441>. [citováno: 2024-03-06].

³²⁰ ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK. 1958–1959. *Jmenná evidence. Protokol registrace svazků spolupracovníků*. Folio 89. Registrační číslo 6313. Dostupné z: <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/>. [citováno 2024-03-28].

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK. 1963–1966. *Jmenná evidence. Archivní protokol agenturních svazků a map vlastnoručních zpráv spolupracovníků*. Protokol číslo 18. Folio 159–160. Registrační číslo 6313. Dostupné z: <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/>. [citováno: 2024-03-28].

³²¹ ZACH, Aleš. Jos. R. Vilímek. In: FORST, Vladimír; OPELÍK, Jiří a Luboš MERHAUT. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/II U–Ž, Dodatky A–Ř*. Praha: Academia, 2008, s. 1339. ISBN 80-200-0468-8.

Dílo bylo recenzováno v kritické revue *Štěpnice* v dubnu 1946 Karlem Polákem. Polák knihu popisuje jako: „*Tradičně mazlivé, zbožně i humorně ztitěrnující vyprávění [...]*“.³²² Dále Polák zmiňuje důležitost této knihy, a to v souvislosti s nutností vštěpovat ruský jazyk již malým dětem. Oceňuje ruský text psaný latinkou a současně s tím hodnotí knihu jako kvalitní odrazový můstek pro intenzivnější výuku ruštiny.³²³ Běhounek v upoutávce na tuto knihu přirovnává ilustrace Pekova ruského medvídku k Trnkově Ferdovi Kuličkovi. Běhounek nejspíše zkombinoval Sekorova Ferdu Mravence s Trnkovým Míšou Kuličkou. Běhounek Pekova ruského medvídku nazývá živým nevlastním bratrem ku Trnkově Kuličkovi.³²⁴

Kniha je vhodná pro děti přibližně od 3, spíše od 5 do 7 let, maximálně do druhé třídy. Vhodnost díla pro začínající čtenáře je založena na příběhu, přesněji na Vášovi, hlavní postavě. Jedná se totiž o chlapce nastupujícího čerstvě do první třídy, tedy o přibližně 6letého školáka. Jde o antropomorfní příběh.

Dílo začíná citátem (viz Příloha A). Následuje autorova předmluva, ve které oslovuje dětské čtenáře a ve stručnosti s občasným začleněním rýmu do textu jim přibližuje obsah knihy. Dále upozorňuje, že medvídek neumí česky, a proto jsou ruská slova přepsána do latinky i s naznačením přízvuku. Následuje i druhá autorova předmluva, tentokrát směřem k rodičům dětí, kde vymezuje své dílo vůči učebnicím. Kniha má za svůj cíl, dle autora, vzbudit zájem a lásku dětí k ruštině. V těchto předmluvách lze vidět snahu o vybudování si důvěry v recipientech, čímž text vykazuje jasnou agitační funkci.

2) Popis děje

Samotný příběh začíná vnějším popisem medvídku a příběhem, jak ho Váša získá. Medvěd mu je darován, či spíše hozen, jedním ruským tankistou. Váša si medvídku okamžitě oblíbí a pojmenuje si ho Míša. Míšu bere Váša všude se sebou, rád k němu vyjadřuje city, rád si s ním dětsky hraje.

Vše se změní v první školní den Váši. Chlapec si s Míšou nestíhá ráno popovídat a odchází na snídani bez něj. Ale naštěstí si na něj Váša při odchodu do školy vzpomene a vezme si ho s sebou v brašně do školy. Ve škole se Váša po hádce se spolužákem rozhodne vzít si z brašny slabikář, avšak mu při této příležitosti vypadne Míša z batohu.

---

³²² POLÁK, Karel. Jan Peka. Vášův ruský medvídek. *Štěpnice: kritická revue tvorby pro děti a mládež*. Praha: Práce, roč. 1 (1946), č. 1, s. 31.

³²³ *Tamtéž*, s. 31.

³²⁴ BĚHOUNEK, Václav. Česko-ruská knížka pro děti. *Práce*, roč. 2 (1946), č. 35, s. 4.

Spolužáci mu Míšu seberou a začnou si s hračkou házet po třídě. Učitel po svém příchodu dětem hračku sebere, vrátí ji Vášovi a důrazně mu doporučí, ať si hračky nechá příště doma. Váša po příchodu domů zavře Míšu k ostatním hračkám do krabice. Ty se začnou Míšovi vysmívat. Nejvíce se mu vysmívá nafukovací panák, který mu závidí jejich vztah s Vášou. Míša zůstane v krabici na skoro celý měsíc, až v předvečer svátku sv. Václava, kdy je Váša nemocný, vyleze medvídek z krabice a jde mu pomoci. Váša se nejprve zlobí, ale pak si uvědomí, že Míšovi rozumí rusky! Ne všechna slova, ale většinu slov ano. Medvídek se mu zželí a začne mu vyprávět příběh, který se mu dnes ve škole stal.

Váša se ve škole vychloubal, že je nejlepším počítačem ve třídě a ostatní kluci se mu začali vysmívat. Když přišel pan učitel do třídy, kluci mu řekli, čím se Váša chlubil. Pan učitel situaci vyřešil tím, že Vášovi dal hádanku, se kterou si ale chlapec lámal hlavu doteď. Byla to dětská říkanka: „*Měla babka čtyři jabka [...]*“³²⁵, a tak Váša s Míšou společně zkouší přijít na řešení hádanky. Míša nejprve pozve nafukovacího panáka, který říká, že ví vždy všechno. Při nafukování ale panák praskne. A tak se jdou na hádanku zeptat loutek do divadla. Ten den se u loutek koná ples a dráb Míšu s Vášou nechce pustit dovnitř. Po krátké slovní šarvátce si dráb Míšu alespoň v překladu Váši vyslechne. Neporozumí však hádance, naštve se a začne křičet. To přivolá Kašpárka, královského ministra, který jim dá pouze radu, ať si poradí sami.

Váša vykáže Míšu do krabice, ale on odmítá odejít a místo toho začne přemýšlet nad básničkou. Na příkladu Míšových tlapek dokáže společně úlohu vyřešit. Váša mu nabídne, že mu splní jedno přání. Míša tak začne mluvit (ačkoli špatně) česky a řekne, že by byl rád, kdyby se nemusel vracet do krabice, ale Váša mezitím usne. A tak se smutný Míša vrátí zpět do krabice, kde se do něj hračky hned pustí, že jej Váša opět odložil. Ale Míša Vášu brání, jak může. Když se ráno Váša probudí, vidí, že to nebyl sen a že Míša nikde není. Běží ke krabici, vytáhne z ní Míšu a začne ho objímat. Maminka napomene Vášu kvůli nevhodnému chování vůči hračce, neboť již není malý chlapec. Ale Váša u maminky vyprosí, aby mohl Míša zůstat vystavený na jeho stolku, čímž se naplní Míšovo přání.

3) Identifikace tendenčních prvků

Kniha je psána v minulém čase v er-formě. Vševědoucí vypravěč je nad příběhem, nezasahuje do děje, avšak zná myšlenky postav. V textu se objevuje jak přímá, tak nepřímá řeč. Výstavba textu je chronologická, až na jedno narušení schématu

---

³²⁵ PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 25.

retrospektivním příběhem ze školního prostředí. V knize není ani jednou zmíněn Sovět, rudoarmějec či označení SSSR, vše je zobecněno a zahrnuto pod termín *Rus* (resp. *Rusové*) a *Rusko*.

Lingvistická analýza textu s ohledem na persvazivní prvky:

V díle byly nalezeny následující příklady znaků komunistického textu dle Dombrowské:

Závazek: „*Snaží se vštípit lásku k ruskému jazyku.*“³²⁶: Jedná se o určitou formu slibu či závazku společnosti. Kniha má za primární cíl podporovat děti v jazyce pokrevních příbuzných: „[...] a kdo by nerozuměl řeči svých bratrů?“³²⁷

Nepřítel: „[...] *donášeči...žalobníčkové, inu ano...žalobníčkové!*“³²⁸: V knize je jako nepřítel skupiny brán Váša, který vyčnívá ze společnosti. A současně se stávají spolužáci nepřáteli pro Vášu, neboť ho neberou jako sobě rovného. Obdobně je na tom i Míša mezi ostatními hračkami: „[...] *smály se všechny hračky, a zvláště lokomotiva, která se někde ve světě naučila rusky a ostatním hračkám Míšova slova překládala.*“³²⁹

Kolektivismus: „*Ne sám, ale společně s jinými je třeba pracovat.*“³³⁰: Můžeme zde nacházet snahu poukázat na nutnost semknutí se a současně jasné odmítání individualismu, který vede jen k hořkostem, problémům a zášti.

Podle Macury bychom v textu mohli najít sémiotický konstrukt:

Fučík/hrdina: *Když slavná ruská armáda projížděla Prahou, kdekdo byl na ulici a radostně vítal!*“³³¹: Rudá armáda je zde nepřímo přirovnávána k hrdinům, které je potřeba pozitivně přijímat a být z jejich přítomnosti nadšení.

Co se týče přesvědčovacích technik, v textu se v hojné míře vyskytují **přirovnání**: „[...] *jeho srst byla zlatoplavá jako čerstvý med a hustá jako hedvábná krtčí kožka.*“³³², dále jsou velmi často zastoupena **hodnotící deminutiva**: „*Ty můj hodný Míšo,* [...]“³³³, „[...] *ty hloupý medvídku,* [...]“³³⁴, „[...] *chlupatá potvůrko?*“³³⁵, a stejně tak častý je i výskyt

---

³²⁶ PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 8.

³²⁷ *Tamtéž*, s. 7.

³²⁸ *Tamtéž*, s. 24.

³²⁹ *Tamtéž*, s. 20.

³³⁰ *Tamtéž*, s. 40.

³³¹ *Tamtéž*, s. 10.

³³² *Tamtéž*, s. 9.

³³³ *Tamtéž*, s. 23.

³³⁴ *Tamtéž*, s. 26.

³³⁵ *Tamtéž*, s. 37.

personifikace: „[...] „*To jsme si také myslely!*“ volaly hračky. „*A teď tu ležíme a prach nás rozežír!*““³³⁶.

Již méně často se v analyzovaném textu vyskytují **deminutiva s emocionálním příznakem:** „*Byl maličký, buclatý* [...]“³³⁷, „[...] „*bolelo-li Vášu v krčku, musil i Míša nosit obkládek.*“³³⁸, dále **hyperboly:** „*Sta a sta jiných tváří* [...] *a sta a sta jiných rukou* [...]“³³⁹, či **metafory:** „*Váša jako by bez Míši nemohl žít.*“³⁴⁰.

Výjimečně se v textu objevuje: **apelativní motiv:** „[...] *důvěrně mu šeptával svá nejhlubší tajemství.*“³⁴¹, **triáda:** „[...] *vůní kůže, laku a nových knih.*“³⁴², **řečnická otázka:** „*Proč tedy nedodrží slovo?*“³⁴³, **nespisovnost:** „*Úča je pryč!*“³⁴⁴, „[...] *jukaly na Míšu dvě rozzářené oči.*“³⁴⁵, **zneuctvující vulgarismy:** „[...] „*ty kašičko!*“³⁴⁶, „*Říkali, že jsem chlubílek* [...]“³⁴⁷, **jediná možná pravda:** „*Co jsem vám vždycky říkával, přítel? Já jsem přece nafukovací panák. Ten všechno ví, ...co jsem vám vždycky říkával?*“³⁴⁸. **příslloví:** „*Kdo mnoho vidí, mnoho zná.*“³⁴⁹, **litotes a obecné užívání negace:** „*Abys však neřekl, že jsem se ti nesvěřil,* [...]“³⁵⁰, **extrémní kontrast:** „*Jak může pomoci hloupý medvídek jemu, který už měsíc chodí do školy...?*“³⁵¹, **ironie:** „[...] *uchichtl se dráb: „divadlo, v životě jsem tu hloupost nedělal!* [řekla loutka].““³⁵², anebo **využití rýmů:**

Například: „*Mnoho, mnoho Míša věděl, // a nikomu nic nepověděl.*“³⁵³, nebo: „*Měla babka čtyři jabka a dědeček jen dvě. // Dej mi, babko, jedno jabko, budeme mít stejně...*“³⁵⁴.

V díle se objevuje i větší množství **nepříjemných témat** jako například pocity Míši v tašce: „[Míša se] *octl v prapodivném místě. Bylo tam tma, brašna byla nasycena silnou*

³³⁶ PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 20.

³³⁷ *Tamtéž*, s. 9.

³³⁸ *Tamtéž*, s. 21.

³³⁹ *Tamtéž*, s. 10.

³⁴⁰ *Tamtéž*, s. 10.

³⁴¹ *Tamtéž*, s. 13.

³⁴² *Tamtéž*, s. 15.

³⁴³ *Tamtéž*, s. 14.

³⁴⁴ *Tamtéž*, s. 16.

³⁴⁵ *Tamtéž*, s. 17.

³⁴⁶ *Tamtéž*, s. 16.

³⁴⁷ *Tamtéž*, s. 24.

³⁴⁸ *Tamtéž*, s. 19.

³⁴⁹ *Tamtéž*, s. 23.

³⁵⁰ *Tamtéž*, s. 23.

³⁵¹ *Tamtéž*, s. 23.

³⁵² *Tamtéž*, s. 34.

³⁵³ *Tamtéž*, s. 13.

³⁵⁴ *Tamtéž*, s. 25.

vůní kůže, laku a nových knih.³⁵⁵, oddělení světa hraček a dětské fantazie a světa školy, reality: „A tak Míša k svému velikému zklamání poznal, že už vícekrát školu neuvidí a že medvídkové do školy nepatří.“³⁵⁶, nebo smrt panáka přefouknutím „[...] ozvala se rána, jako když kluci bouchnou nafouklým pytlíkem o koleno – a bylo po nafukovacím panáku. – Praskl. [...] „Já myslím, že té moudrosti mnoho neměl, nesouhlasil Váša [se tvrzením Míši, že byl moudrý].“³⁵⁷.

Téměř drastickým zůstává **detailní popis bezútěšnosti hrdiny**, tedy Míši, když byl zavřený v temné krabici: „Každý den si ho [hračky] dobíraly.“³⁵⁸, „[...] „...a že si na něho nikdo nevzpomene, jako na nás [...].“³⁵⁹, „[...] vysmíval se nafukovací panák [...] „však on tebe také >>neľubí<<, chechechééé, on tě také nemiluje!“³⁶⁰, nebo když se vrací Míša zpět do krabice poté, co se vyřeší hádanka: „Míša byl přesvědčen, že vidí Vášu naposled, a kdyby uměl plakat, jistě by nějaká ta slzička skanula na jeho černý čumáček. Když medvídek konečně vklouzl pod víko krabice, přivítala ho špičatá a uštěpačná slova všech hraček.“³⁶¹.

4) Analýza vybraných tendenčních prvků

Diskurz o Slovanech

Slovan, či přesněji Rus, přítel, bratr a kamarád

- „Slovan všude bratry má...“³⁶² – úvodní věta celé knihy
  - „[...] a kdo by nerozuměl řeči svých bratrů?“³⁶³
  - „[...] a věděl, že ho [medvídk] bude mít rád ne jako hračku, ale daleko víc jako úsměv onoho neznámého ruského vojáka.“³⁶⁴
- ⇒ Jediný správný, v tomto případě pozitivní, vztah ku slovanství je u čtenářů budován již na samotném počátku díla (viz Příloha A). Čtenářům je nejprve předkládána ilustrace dvou chlapců. První chlapec je vyobrazen jako příklad sovětského chlapce. Na hlavě má beranici, obléknut je v typické ruské plátěné košili se stojatým

³⁵⁵ PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 15.

³⁵⁶ *Tamtéž*, s. 18.

³⁵⁷ *Tamtéž*, s. 30.

³⁵⁸ *Tamtéž*, s. 18.

³⁵⁹ *Tamtéž*, s. 19.

³⁶⁰ *Tamtéž*, s. 20.

³⁶¹ *Tamtéž*, s. 46.

³⁶² *Tamtéž*, s. 5.

³⁶³ *Tamtéž*, s. 7.

³⁶⁴ *Tamtéž*, s. 10.

límečkem, které se říká kosovorotka,³⁶⁵ a na nohou má černé holínky. Druhý chlapec představuje pravděpodobně českého chlapce. Je oblečen do košile, krátkých kalhot připnutých na kšandách a je obut do světlých holin. Ilustrace je opatřena výše uvedeným heslem o bratrství všech Slovanů.

- ⇒ Na dalších stranách je popsáno všeobecné nadšení z osvobozujících ruských vojáků, našich bratrů. Text nám předkládá myšlenku, že je více než žádoucí, aby čtenáři znali ruský jazyk a rozuměli mu. Stejně tak i hlavní hrdina nebere medvídku jako něco běžného, nýbrž jej vnímá jako unikátní symbol svobody a bratrství s Rusem osvoboditelem. Symbolika je příznačná i tím, že se jedná o medvěda, zvíře charakteristické pro Rusko.

Ruská nepoddajná, ale srdečná nátura

- „Vždyť ho [medvídku Váša] dostal od ruského vojáka! Když slavná ruská armáda projížděla Prahou, kdekdoby byl na ulici a radostně vítal!“³⁶⁶
  - „Mnozí ze sovětských vojáků zaslechli jeho volání a vřele se na něho smáli, ba dokonce jenom jemu mávali.“³⁶⁷
  - „Ale Míša nebyl obyčejný medvídek. Byl houževnatý a hned tak se nepoddal.“³⁶⁸
- ⇒ Osvoboditelé jsou v díle popsáni jako nedotknutelní hrdinové, laskaví vojáci, kteří rozdávají dobro. Vášovi předali s medvídkem i kousek ruské náтуры, neboť medvídek je popisovaný jako nepoddajný a neobyčejný. Můžeme se tázat, zda tímto výrokem autor nepodsouval čtenáři myšlenku o Sovětském svazu jako místu s neobyčejnými možnostmi a nebudoval tím takzvaný sovětský mýtus u čtenáře.

Ruština jako jazyk zajímavé komunikace

- „[...] Váša má rád strýčka Josefa z hájovny, který býval v Rusku a učil Vášu některým ruským slovům.“³⁶⁹
- „[...] zvolal Váša v údivu, „vždyť ty mluvíš rusky! To je krásné! A já ti dokonce rozumím. Ale přec ne všemu. »Ja znaju«, to znamená »já vím«, »moj Váša už«, »to je můj Váša už«..., ale co znamená to slovíčko »bolšoj«? Tomu nerozumím, Míšo!““³⁷⁰

---

³⁶⁵ BUROVIK, Kim Aleksejevič a Vladimír BYSTROV. *Osudy věcí kolem nás: Otazníky ze šatníku*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990, s. 101. ISBN 80-7022-073-2.

³⁶⁶ PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 10.

³⁶⁷ *Tamtéž*, s. 10.

³⁶⁸ *Tamtéž*, s. 30.

³⁶⁹ *Tamtéž*, s. 13.

³⁷⁰ *Tamtéž*, s. 22.

- ⇒ Váša je zde vyobrazen jako chlapec zajímavější se dlouhodobě o ruský jazyk, kterému Míša pomáhá učit se rusky a porozumět základním větám běžné komunikace. Váša se k ruštině ani jedinkrát nepostaví negativně.

Čeština jako krok ke sblížení

- „*A Míša neuměl česky mluvit. Dlouho rozvažoval, slovíčka v hlavě sháněl [...] až konečně se odhodlal a začal, považte, česky! [...] Míšův hlas zněl z počátku nesměle, vždyť mluvil po prvé česky!*“³⁷¹
- ⇒ Nejniternější touhu nevyjádřil mluvící medvídek rusky, ale lámanou češtinou. Medvídek se snažil přiblížit místu, ve kterém je. Jedná se o silné emocionální působení na čtenáře. Můžeme zde polemizovat, zda má tato scéna ukázat, že i Rus zvládne českou mluvu, pokud je skutečně nezbytně potřeba. Anebo má spíše ukázat, že pokud si Rus něco přeje, dokáže to získat jakýmkoli prostředky.

Diskurz o Míšovi a ostatních hračkách

Šikana ruského medvídka od ostatních hraček

- „*Ten [nafukovací panák] Míšovi nejvíce záviděl, že si s Vášou tak dobře rozuměl.*“³⁷²
- „*[...] připojil se hrací vlk a zahučel Míšovi do ouška, až mu zděšením zastříhalo jako oslíkovi.*“³⁷³
- „*[...] smály se všechny hračky, a zvláště lokomotiva, která se někde ve světě naučila rusky a ostatním hračkám Míšova slova překládala.*“³⁷⁴
- ⇒ Hračky medvídka neměly rády pro jeho vztah k Vášovi, což nebyl typicky hierarchický vztah ve smyslu pán-poddaný. Ostatní hračky byly navíc často poničené, což Míša také nebyl. Míša tedy do skupiny nezapadal pro svou jinakost. Objevuje se zde i problematika jazykové a komunikační bariéry mezi ostatními hračkami a Míšou. Avšak nikde z textu nelze vyčíst, že by jazyk byl příčinou nenávisti hraček k medvídkovi. Bariéra byla nejprve zmiňována v krabici, nejvíce zmiňována byla až při komunikaci Váši, Míši a loutek. Avšak ani loutky nebraly jeho jazyk jako něco, co by se mělo zesměšňovat, pro co by měl být medvídek ostrakizován.

Míša jako součást krabice vyděděnců (uzavřené společnosti)

---

³⁷¹ PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 45.

³⁷² *Tamtéž*, s. 18.

³⁷³ *Tamtéž*, s. 19.

³⁷⁴ *Tamtéž*, s. 20.

- „[...] , že také jednou přijde mezi nás. [...] Ležela někde v koutě krabice, daleko od svého dřevěného těla, hluboko pod všemi hračkami. „[...] „...a že si na něho nikdo nevzpomene, jako na nás, ihahaháá!“ zařehkala hlava bezhlavé kobylky.“³⁷⁵
  - „[...] , „že prý to není pravda, že prý Váša na něho nezapomene, prý ho opět vytáhne z té protivné temnoty. [...] Ale Míša se nedal zviklat ve své víře ve Vášu! S hračkami již nemluvil a jenom pevně věřil.“³⁷⁶
  - „[...] „[...] víte co říká?“ vyjela jízlivě lokomotiva. „Doslova vám to řeknu, abyste věděli, přátelé, koho máte mezi sebou!“ [...] „Váša mě nevyhodil, vy protivné, nehodné hračky! A abyste věděly, už nikdy se k vám nevrátím!““³⁷⁷
- ⇒ Ostatní hračky jsou v textu vykresleny jako zahořklé, staré a rozbité, které závidějí Míšovi a přejí mu, aby se s ním stalo to samé, co se stalo jim. Chtějí, aby se stal součástí krabice, součástí skupiny těch, které Váša nemá rád a které odložil. Míšovi se snaží tuto myšlenku vnutit pokaždé, když se v krabici objeví. Nutí ho si myslet, že je vydědencem, a týrají ho myšlenkami, že mezi ně patří. Chtějí, aby mezi ně patřil, ale současně s tím ho nenávidí.

Míša jako agresor

- „[...] Míša uchopil [nafukovacího panáka] právě za jeho otevřenou pusku, zavřel mu ji a vlekl ho k Vášově posteli.“³⁷⁸
- ⇒ Míša není v díle zobrazen jen jako mírumilovný obětavý medvídek, ale také jako poměrně razantně se chovající bytost. Míša bez jakýkoli slov vzal nafukovacího panáka z krabice a násilím ho odvedl pryč. Takové chování je popsáno pouze jedenkrát. Můžeme se tázat, zda se jedná o projev ruské národy, která byla popsána již výše, a v medvídkovi se pouze projevila jeho ruská nepoddajnost. Může takový projev dokreslovat chování Rudé armády například během květnových událostí...?

Míša jako bytost přiklánějící se k zájmům většiny

- „Žalko, takoj mudryj pajac [řekl Míša o prasklém nafukovacím panákově]... [...] „Já myslím, že té moudrosti mnoho neměl,“ nesouhlasil Váša, [...]. Zastyděl se [Míša] a řekl nadurděně: „Glupyj pajac, [...]“. [...]“³⁷⁹

³⁷⁵ PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 19.

³⁷⁶ *Tamtéž*, s. 20.

³⁷⁷ *Tamtéž*, s. 28.

³⁷⁸ *Tamtéž*, s. 28.

³⁷⁹ *Tamtéž*, s. 30.

- ⇒ Medvídek se o nafukovacímu panáku vyjadřoval převážně pozitivně. Nechal se jím zmanipulovat, že je panák nejchytřejší ze všech. Medvídek mu slepě důvěřoval. Až názor Váši změnil názor medvídka. Z takové rychlé proměny názoru se dá dedukovat, že se medvídek přiklání většině a podřizuje se myšlenkám těch, kteří v komunikaci dominují. Pokud je medvídek zrcadlem ruského temperamentu, pak je z tohoto chování patrné, že bylo v Sovětském svazu vhodné vždy stát při názoru silnějšího a současně nebylo vhodné mít vlastní názor.

Míša jako cizinec mezi hračkami

- „[...] *smály se všechny hračky, a zvláště lokomotiva, která se někde ve světě naučila rusky a ostatním hračkám Míšova slova překládala.*“³⁸⁰
  - „[...] „*Po rusku hovoříš, na to jsem také mohl přijít,*“ *Kašpárek se trochu zastyděl, že hned nepoznal, jakou řečí Míša mluví [...]. Na obrátku byl zas veselý [...].*“³⁸¹
  - „*To by bylo pěkné, abych já, český Kašpárek, nerozuměl ruskému medvídkovi, [...].*“³⁸²
- ⇒ V ukázkách z díla je patrné, že ne všechny hračky ruštině rozuměly, a to ačkoli Kašpárek tvrdil, že je čeština k ruštině blízka a minimálně by ruštině měly rozumět. Je otázkou interpretace, zda takto nemělo vyznít podprahové přesvědčování směrem ke čtenáři, že každý správný Čech má ruštině alespoň pasivně rozumět. Kašpárek později použije ruštinu ne zcela správně, čímž by se dokreslovala tato informace, že aktivní znalost ruštiny je vhodná, avšak ne nutná. Jak již bylo spekulováno výše, jazyk tvořil jistou komunikační bariéru mezi hračkami. Avšak nikdy nebyla ruština, ani čeština zesměšňována. Míša nebyl pro svou ruštinu nikterak vyčleňován z kolektivu, jazyk mu však bránil v plynulé komunikaci například mezi loutkami.

Míša jako možné zhmotnění ruského vojáka

- „[...] *a věděl, že ho [medvídka] bude mít rád ne jako hračku, ale daleko víc jako úsměv onoho neznámého ruského vojáka.*“³⁸³
- „*Váša [...] byl dojat. „Ty můj hodný Míšo, proto jsi teda přišel?“ „Da, da, ja choču svojemu Vaše pomoč,*“ *dodává medvídek.*“³⁸⁴

---

³⁸⁰ PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 20.

³⁸¹ *Tamtéž*, s. 37.

³⁸² *Tamtéž*, s. 38.

³⁸³ *Tamtéž*, s. 10.

³⁸⁴ *Tamtéž*, s. 23.

- Od prvopočátku je medvídek pro Vášu jako něco víc, jako zhmotnění úsměvu vojáka. I zde si můžeme klást otázku, zda je zde popisován vztah Váši a medvídky, anebo je zde popisován vztah Váši a jisté Vášovy projekce ruského vojáka.

Diskurz o člověku a ostatních hračkách

Člověk jako kamarád hraček

- „Ale Miša se nedal zviklat ve své víře ve Vášu! S hračkami již nemluvil a jenom pevně věřil.“³⁸⁵
  - „Těšil se [Miša], že jeho **kamarád** už nebude v noci naříkat a vykřikovat [...].“³⁸⁶
  - „Byl odhodlán [Miša] být se třeba se všemi hračkami, jen aby jim dokázal, že jeho Vášovi všechny křivdí.“³⁸⁷
- ⇒ Pokud se budeme soustředit přímo na vztah Váši a Míši, pak je zde patrný ze strany Míši vztah na přátelské rovině. Tento vztah se v knize projevuje obětavostí, láskou či například vírou ve Vášu.

Člověk jako pán hraček

- „Uběhl skoro měsíc. Miša stále čekal, že ho milovaný Váša přece jenom vezme z té nenáviděné krabice. Kolikrát se chtěl jít na něho podívat...! [...], ale neodvažoval se. [...] Váša mě dal do krabice, já nesmím odsud odejít, musím poslouchat.“³⁸⁸
  - „Ale vždyť já jsem vaším majitelem [řekl drábovi Váša]!“³⁸⁹
  - „Pán ho zase vyhodil [vysmívaly se hračky Míšovi] ...“³⁹⁰
  - „[...] „Tvůj milovaný pán tě také zahodil, jako nás,“ [...].“³⁹¹
- ⇒ Hračky Míšu tlačily do nerovného vztahu hraček a Váši. Snažily se ho přimět k nenávisti vůči Vášovi. Váša si byl plně vědom svého mocenského postavení vůči všem hračkám, a to včetně vztahu k Míšovi. Naopak Miša se snažil respektovat Vášova přání a snažil se být nejlepším kamarádem.

Člověk jako nevděčný, nemilující tvor

- „[...] vysmíval se nafukovací panák [...] „však on tebe také >>neľubí<<, chechechééé, on tě také nemiluje!“ [...] přizvukovala hrkavě laterna magika. „Člověk je tvor

³⁸⁵ PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 20.

³⁸⁶ *Tamtéž*, s. 33.

³⁸⁷ *Tamtéž*, s. 49.

³⁸⁸ *Tamtéž*, s. 20.

³⁸⁹ *Tamtéž*, s. 34.

³⁹⁰ *Tamtéž*, s. 28.

³⁹¹ *Tamtéž*, s. 46.

nevďěčný... [...] a když mi jednou žárem prasklo oko – bůhví, proč tomu lidé říkají čocka – hodil mě mezi vás a ani si na mne nevzpomene... [...].“³⁹²

- „[...] „Ale, Míšo,“ pravil káravě, když medvídko poznal, „co tu děláš u mne na postýlce? Víš, že se mnou nemůžeš spát? Vždyť já chodím už měsíc do školy.“ [...] [Míša] *Byl zklamán. Čekal, že ho Váša jinak přijme.*“³⁹³
- „[...] „Tvůj milovaný pán tě také zahodil, jako nás. Věř mi, lidé jsou nevďěční. Raději s nimi nic!“³⁹⁴
- „Vy jste nevďěčné. Vy se stále díváte na Vášu jako na pána, proto ho nemáte rády. Váša není můj pán. Váša je můj Váša, a proto ho mám rád. Vy, vy jste nevďěčné, nikdo jiný. Buďte rády, že vás Váša nevyhodil nebo že vás nedal sníst ohni.“³⁹⁵
- ⇒ Nerovný vztah, který vznikl na krátkou dobu mezi Míšou a Vášou, byl způsoben jiným vertikálně hierarchickým vztahem, a to vztahem Váši a pana učitele. Ten totiž důrazně doporučil Vášovi, aby nenosil hračky do školy. Škola tedy byla hranicí, pro kterou se nemohl Míša stýkat s Vášou a Váša ještě plně nerozuměl rozdílu prostorů a sociálních rolí.
- ⇒ Ostatní hračky byly k Vášovi vždy ve vztahu vertikální hierarchie, kdy braly Vášu jako svého pána. Hračky Vášu neměly od prvopočátku rády a jejich zatrpklost se stupňovala umístěním do krabice. Byly mu plně podřízeny. Optikou komunistické ideologie by se tedy z textu dalo vyčíst, že nerovný vztah vede k nenávisti.

Netradiční momenty přátelského vztahu Váši a Míši

- „[...] ty ho [nafukovacího panáka] budeš nafukovat a já se budu ptát.“³⁹⁶
- „Míša však nechtěl Vášovi vypravovat, jaké má s hračkami trampoty [...]“³⁹⁷
- „[...] byl zklamán. „Jdi do krabice, Míšo!“ pravil náhle. Ani Míšova přítomnost ho neuklidňovala.“³⁹⁸
- ⇒ Váša s Míšou se dostávají do poměrně nevšedních situací, a to například v případě výslechu, kterému předchází poměrně kruté zacházení s vyslýchaným, tedy s panákem. Následkem přefouknutí při výslechu nafukovací panák praskne, čímž ho v podstatě usmrtí, neboť panák přestane v příběhu interagovat.

³⁹² PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 20.

³⁹³ *Tamtéž*, s. 22.

³⁹⁴ *Tamtéž*, s. 46.

³⁹⁵ *Tamtéž*, s. 49.

³⁹⁶ *Tamtéž*, s. 27.

³⁹⁷ *Tamtéž*, s. 28.

³⁹⁸ *Tamtéž*, s. 40.

- ⇒ Míša si ani jedinkrát nepostěžoval na ostatní hračky Vášovi, avšak ani neřekl, aby Váša hračkám pomohl, opravil je, nebo si s nimi hrál. Míša sleduje pouze své vlastní zájmy a zájmy svého jediného přítele Váši. Hračky zůstávají v bezútěšné situaci i na konci knihy, žádný happy end pro ně autorem nebyl přichystán.

Člověk není pánem všech hraček

- „*Kdepak člověk! Ten by nám všechno pokazil* [řekl dráb Vášovi na otázku, zda smí Váša na ples loutek]! [...] *Jaképak vedení, jaképak drátky! My si to tu žijeme po svém a ty se na nás shora protivně díváš* [dráb na Vášu].“³⁹⁹
- ⇒ Loutky se považují za autonomní bytosti. Popírají, že by je někdo ovládal, žijí si vlastním životem a nejsou v žádném přímém vztahu s Vášou vyjma jeho dívání se na loutky. Loutky bychom mohli charakterizovat jako běžný lid, který ještě neprozřel, že jej někdo vede a manipuluje s nimi.

Prozření hraček vůči svému pánu

- „*Je to tak – harmbrum, copak s námi, když nejsme k ničemu. Budme rády, že jsme tu.*“⁴⁰⁰
- ⇒ Hračky v krabici na konci knihy dojdou k prozření, že jejich život nenabude vyšších cílů a smyslů, ale i tak nejsou odstraněny z povrchu zemského. A proto mohou být alespoň rády, že jsou v bezpečí krabice ve společnosti dalších odhozených hraček. Depresivní myšlení hraček s fatalistickým příděchem nezměnitelnosti osudu bychom čekali u starších lidí. Můžeme opět jen polemizovat, zda hračky v krabici nepředstavují ve skutečnosti seniory.

5) Binární opozice

<u>My = bez označení</u>	<u>Oni = bez označení</u>
Váša jako Míšův kamarád	Váša jako pán ostatních hraček
Míša jako medvídek přítel (ve vztahu k Vášovi)	Míša jako jedinec způsobující problémy (ve vztahu k Vášovi)
Míša jako oběť šikany (ze strany hraček)	Míša jako medvídek agresor (ve vztahu k nafukovacímu panáku)

³⁹⁹ PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 34.

⁴⁰⁰ *Tamtéž*, s. 50.

Míšova ruština	Čeština hraček
Váša hrající si s loutkami	Loutky jako autonomní bytosti
Míšův život na psacím stole, kde je krásný výhled	Hračky zavřené v tmavé krabici

Tab. 3 – *Vášův ruský medvídek: Binární opozice. Zdroj: Autor*

Stanovení binárních opozit v tomto případě není zcela černobílé. Postavy často vykazovaly charakteristiky jak pozitivní, tak negativní. Z tohoto důvodu nebylo možné definovat přesné označení pro „my“ a pro „oni“ ve smyslu určení postav, které by tyto funkce v textu jednomyslně zastávaly.

6) Ideologický čtverec: (my = Míša, oni = hračky v krabici)

Zdůrazněné naše dobré stránky (+)	Zdůrazněné jejich špatné stránky (-)
Medvídek jako láskyplný pomocník Váši. <i>„Ten dobře ví, že z černých očí ruského medvídka září láska i radost!“⁴⁰¹</i> <i>„Teprve nyní si [Váša] uvědomil, že to byl Míša, kdo mu vlastně pomohl.“⁴⁰²</i>	Hračky jsou zlé na Míšu od prvního momentu příchodu do krabice. <i>„Každý den si ho [hračky] dobíraly.“⁴⁰³</i> <i>„Jakmile medvídek otevřel krabici, přivítaly ho hračky jízlivými křiky.“⁴⁰⁴</i>
Potlačená naše negativa (-)	Zmírněná jejich pozitiva (+)
Míša využívá fyzické agresivity vůči hračce z krabice. Takové chování je u něj víceméně raritní. Využil však i vyhrožování. <i>„[...] Míša uchopil [nafukovacího panáka] právě za jeho otevřenou pusku, zavřel mu ji a vlekl ho k Vášově posteli.“⁴⁰⁵</i> <i>„Buďte rády, že vás Váša nevyhodil nebo že vás nedal sníst ohni.“⁴⁰⁶</i>	Hračky z krabice v sobě shledávají jediné pozitivum, a to, že doposud nebyly zcela zničeny. <i>„Je to tak – harmbrum, copak s námi, když nejsme k ničemu. Budme rády, že jsme tu.“⁴⁰⁷</i>

Tab. 4 – *Vášův ruský medvídek: Ideologický čtverec. Zdroj: Autor*

⁴⁰¹ PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 51.

⁴⁰² *Tamtéž*, s. 44.

⁴⁰³ *Tamtéž*, s. 18.

⁴⁰⁴ *Tamtéž*, s. 28.

⁴⁰⁵ *Tamtéž*, s. 28.

⁴⁰⁶ *Tamtéž*, s. 49.

⁴⁰⁷ *Tamtéž*, s. 50.

Všechny stanovené diskurzy v ideologickém čtverci nám souhlasí se dříve stanovenou kategorií diskurzu *Slovan, či přesněji Rus, přítel, bratr a kamarád*, dále *Šikana ruského medvídky od ostatních hraček*, *Miša jako agresor*, a dokonce i v případě *Prozření hraček vůči svému pánu*. Ideologické zabarvení díla bylo tímto plně ověřeno.

Kniha vykazuje mnoho tendenčních prvků, a to převážně v předmluvě a v popisu získání medvídky. Příběh je plný zlosti, jízlivosti, a dokonce i násilí. Ruský medvěd je hlavní postavou, které je v závěru knihy dokonce označena za předmět hodný adorace. Lze tedy zhodnotit, že kniha patří mezi ideově zabarvené, a to ačkoli v ní nebyly jasně stanoveny přesné postavy pro binární opozici. Binární opozice i přesto stanoveny byly.

2.1.3 Dílo: *Kačenka*⁴⁰⁸

1) Kazuistika autora

Autorka: Anna Sedlmayerová

(1912–1995), Anna Sedlmayerová, rozená Jungwirthová byla českou spisovatelkou píšící převážně během 2. poloviny 20. století.⁴⁰⁹ Drobné prózy vydávala již od roku 1945 v rozmanitých literárních časopisech, jako například v periodiku *Květy* či *Tvorba*. Do roku 1948 navíc vydala své prvotiny,⁴¹⁰ a to vzpomínkové pásmo s názvem *Juk* (1947), román *Dům na zeleném svahu* (1947)⁴¹¹ a námi zkoumané dílo *Kačenka* (1947).⁴¹² *Juk* i *Kačenka* k sobě mají blízko i obsahově, neboť se v obou dílech vyskytuje výchovně vlastenecká tendence zasazená do prostředí jižních Čech a současně jsou díla inspirovaná dětstvím Sedlmayerové.⁴¹³

Po roce 1948 se zaměřovala na románovou tvorbu. Ku příkladu lze uvést dílo *Márinka* (1948), *Překročený práh* (1949) či *Z prvních řad* (1952).⁴¹⁴ Po roce 1955 se převážně

⁴⁰⁸ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947.

⁴⁰⁹ KUNC, Jaroslav. *Česká literární bibliografie 1945–1963: (soupis článků, statí a kritik z knižních publikací a periodického tisku let 1945–1963 o dílech soudobých českých spisovatelů)*. II. N–Ž. Praha: Státní knihovna ČSSR – Národní knihovna, 1964, s. 352.

⁴¹⁰ PSÍKOVÁ, Jiřina. Anna Sedlmayerová – spisovatelka našeho kraje. *Třeboňský SVĚT. Zpravodaj města Třeboně*. PDF. Online. Roč. 2012, č. 10, s. 9. Dostupné z: https://www.mesto-trebon.cz/uploads/_archiv_ts/TS_2012/2012-10.pdf. [citováno 2023-08-03].

⁴¹¹ *Bibliografie české knižní tvorby 1945–1960. Díl IV. Abecední jmenná část S–Ž*. Praha: Národní knihovna, 1995, s. 2508. ISBN 80-7050-183-9.

⁴¹² PSÍKOVÁ, Jiřina. Anna Sedlmayerová – spisovatelka našeho kraje. *Třeboňský SVĚT. Zpravodaj města Třeboně*. PDF. Online. Roč. 2012, č. 10, s. 9. Dostupné z: https://www.mesto-trebon.cz/uploads/_archiv_ts/TS_2012/2012-10.pdf. [citováno 2023-08-03].

⁴¹³ HEMELÍKOVÁ, Blanka. Sedlmayerová, Anna. In: JANOŠEK, Pavel (ed.). *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Brána, 1998. svazek II, s. 346. ISBN 80-7176-940-1.

⁴¹⁴ *Bibliografie české knižní tvorby 1945–1960. Díl IV. Abecední jmenná část S–Ž*. Praha: Národní knihovna, 1995, s. 2508. ISBN 80-7050-183-9.

zaměřovala na citové a mravní otázky, které narušují prvoplánové a předpokládané moralistické vzorce.⁴¹⁵ Po roce 1960 se přeorientovala na tvorbu detektivních románů.⁴¹⁶ Sedlmayerová byla v roce 1970 vyloučena z KSČ a během normalizačního období v 70. letech měla zakázáno publikovat.⁴¹⁷ Její díla se stala námětem pro jiné knihy či byla díla zpracována jako filmové scénáře.⁴¹⁸ V devadesátých letech vydala detektivní příběh s psychologickou orientací *Noc plná útěchy* a také román s názvem *Tam zpívá slavík až po půlnoci* reflektující autorčino stáří.⁴¹⁹

Informace o knize

Dílo Kačenka patří k autorčiným prvotinám. Inspirací pro vznik knihy bylo její dětství v jižních Čechách. Své vzpomínky autorka kombinuje s vlastenectvím, které má výchovně působit na čtenáře. V knize nalézáme motivy domova, dětství až mládí. Ke stejnému tématu se autorka vrací v 60. letech v takzvaných idylických memoárech.⁴²⁰

Knihy byla poprvé vydána v červnu 1947 jako dětská povídka, jak informuje stranický tisk Sever ve článku s názvem: „*Maminko, nařid' to na Moskvu*“⁴²¹. Název článku vychází z přímé citace z knihy. Propagace knižního titulu probíhala různými formami, a to i formou hádanky v rámci dvou čísel *Mateřídoušky* z roku 1949. Hádanky čtenářům slibují přečtení knihy takzvaně: „*jedním dechem*“.⁴²²

---

⁴¹⁵ HAVEL, Rudolf a Jiří OPELÍK. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Čs. spisovatel, 1964, s. 438.

⁴¹⁶ PSÍKOVÁ, Jiřina. Anna Sedlmayerová – spisovatelka našeho kraje. *Třeboňský SVĚT. Zpravodaj města Třeboně*. PDF. Online. Roč. 2012, č. 10, s. 9. Dostupné z: https://www.mesto-trebon.cz/uploads/archiv_ts/TS_2012/2012-10.pdf. [citováno 2023-08-03].

⁴¹⁷ HEMELÍKOVÁ, Blanka. Anna Sedlmayerová. In: *Slovník české literatury po roce 1945*. Online. 1998, 2006. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=862>. [citováno 2023-08-03].

⁴¹⁸ KUNC, Jaroslav. *Česká literární bibliografie 1945–1963: (soupis článků, statí a kritik z knižních publikací a periodického tisku let 1945–1963 o dílech soudobých českých spisovatelů). II. N–Ž*. Praha: Státní knihovna ČSSR – Národní knihovna, 1964, s. 354.

⁴¹⁹ HEMELÍKOVÁ, Blanka. Sedlmayerová, Anna. In: JANOUŠEK, Pavel (ed.). *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Brána, 1998. svazek II, s. 347. ISBN 80-7176-940-1.

⁴²⁰ HEMELÍKOVÁ, Blanka. Anna Sedlmayerová. In: *Slovník české literatury po roce 1945*. Online. 1998, 2006. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=862>. [citováno 2023-08-03].

⁴²¹ Sever: *Krajský týdeník KSČ pro severočeské pohraničí*. Teplice – Šanov: Krajský výbor KSČ v Ústí nad Labem, 01. 07. 1947, roč. 3, č. 26, s. 4. ISSN 1803-1102.

⁴²² *Mateřídouška: časopis pro malé čtenáře*. Praha: Mladá fronta, 01. 04. 1949, roč. 5, č. 8, s. 126. ISSN 0025-5440.

Mateřídouška: časopis pro malé čtenáře. Praha: Mladá fronta, 01. 05. 1949, roč. 5, č. 9, s. 142. ISSN 0025-5440.

Ačkoli byla kniha fyzicky zaslána do většího množství redakcí, ku příkladu do redakce časopisu *Svět práce*⁴²³, *Vlasta*⁴²⁴ nebo *Dnešek*,⁴²⁵ jen málo listů sepsalo alespoň krátké vlastní shrnutí knihy. Tak tomu bylo například u *Sokolského věstníku*, kde v rámci doporučených knih byla Kačenka uvedena, a to s poznatkem, že toto dílo není jen pro děti, ale i pro maminky, protože se v knize dozví údajně hezkou odpověď na dětskou otázku: „*Jak se rodí dítě?*“.⁴²⁶ O díle se také více zmiňují *Pojizerské listy*, které hodnotí příběh jako kouzelný, nefalšující představy dětí.⁴²⁷ Frey v *České osvětě* označuje první část románu za knihu pro dospělé popisující dětský svět. Námitky má také k popisu okupace, který hodnotí jako příliš krotký. I přesto se mu celkově dílo líbí a považuje jej za zdařilý.⁴²⁸ Je nutné upozornit, že v rámci *Štěpnice* není o Anně Sedlmayerové vůbec psáno, redaktori *Štěpnice* se plně vymezili vůči této autorce jako osobě, a to nejspíše z důvodu prokomunistické orientace Sedlmayerové.

Knihu vydalo nakladatelství *Práce*, které fungovalo mezi lety 1945 až 1998. Od roku 1946 existovalo pod změněnými názvy, do kterých se promítala vazba nakladatelství k *Revolučnímu odborovému hnutí*. Nakladatelství převážně vydávalo odborářská periodika a deník *Práce*. Vydali také na 40 edic beletrie včetně řad edic literatury pro děti a mládež.⁴²⁹ Knihu Frey doporučuje dětem mezi 9 a 12 lety.⁴³⁰

2) Popis děje

Děj příběhu je zasazen převážně na okraj Prahy do období mezi druhou republikou (mobilizací v roce 1938) a květnovými událostmi roku 1945. Příběh začíná popisem rodiny, jejíž součástí je i čtyřletá Kačenka. V den všeobecné mobilizace v září 1938 odchází tatínek Kačenky bojovat proti Němcům. Druhý den pak dědeček zatemňuje okna a vysvětluje Kačence, k čemu je dobrá plynová maska a že bude válka. Následuje

---

⁴²³ *Svět práce*. Praha: Ústřední akční výbor československé sociální demokracie, 21. 01. 1948, roč. 4, č. 3, s. 15.

⁴²⁴ *Vlasta*. Praha: Mona, 24. 07. 1947, roč. 1, č. 29, s. 13. ISSN 0139-6617.

⁴²⁵ *Dnešek: nezávislý týdeník*. Praha: Sdružení kulturních organizací, 23. 10. 1947, roč. 2, č. 30, s. [476b].

⁴²⁶ *Sokolský věstník: list Československé obce sokolské*. Praha: Československá obec sokolská, roč. 40 (1947), s. 588.

⁴²⁷ *Pojizerské listy: čtrnáctidenník nepolitický, věnovaný zájmům občanským, poučení a zábavě, pro okresy: Turnovský, Mnichovo – Hradištský, Železno-Brodský, Semilský, Lomnický, Česko-Dubský*. Turnov: Vavřinec Kudrnáč, 25. 07. 1947, roč., 62, č. 30, s. 5.

⁴²⁸ FREY, Jaroslav: Sedlmayerová, Anna: Kačenka. *Česká osvěta*, roč. 2 (1947), č. 9/10, listopad/prosinec, s. 500.

⁴²⁹ MALÝ, Radek a Josef NEŠPOR. *Lexikon českých nakladatelství dětské knihy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, s. 185–186. ISBN 978-80-244-4503-8.

⁴³⁰ FREY, Jaroslav: Sedlmayerová, Anna: Kačenka. *Česká osvěta*, roč. 2 (1947), č. 9/10, listopad/prosinec, s. 500.

pohádkový popis okolností okolo mnichovské dohody (v tomto pojetí spíše mnichovské zrady), ukončení všeobecné mobilizace a návrat tatínka domů. Čas v knize plyne poměrně rychle a přeskočí až ke svátku svatého Mikuláše, při kterém se Kačenka obává, zda tento rok příliš nezlobila. Příběh se opět posune, a to do Vánoc, kdy Kačenka dostane nový kočárek a panenku od Ježíška. Během února Kačenka onemocní a nedokáže se z nemoci dostat, a to až do března, kdy do druhé Československé republiky přichází nacisté.

Příběh odskočí tentokrát až do září 1939, kdy propuká válka a Kačenka s rodiči a kamarádkou Mařenkou jdou společně na pout', která však nedopadne zrovna nejlépe a Kačenka odchází domů bita. Při vzpomínání na kamaráda maminky, studenta medicíny Tomáše, se Kačenka dozví, že Němci postříleli studenty a mezi popravenými byl i Tomáš. O týden později se ale vysvětlí, že Tomáš nezemřel. Jednalo se pouze o shodu jmen. Vysoké školy jsou však zavřené a s příslibem, že si Kačenku jednou vezme za ženu, se Tomáš vrací k rodičům na venkov. Při Mikuláši se Kačenka prořekne s vlasteneckou verzí otčenáše a z obavy o rodiče se z prořeknutí před čertem zhroutí. Opakuje se jaro plné nedostatku potravin i léto a začátek podzimu. Kačenka nastupuje do první třídy, musí však navštěvovat vzdálenou vesnickou školu, protože jí ještě nebylo šest let a do pražské bude přijata až když splní podmínku šesti let. Poslední dny školy a část prázdnin Kačenka proleží se spálou v karanténě.

Po prázdninách roku 1941 se opět vrátí do školy, kde soutěží se spolužáky o nejnižší zdvihnutou ruku při hajlování nebo o plivání na obraz Hitlera. Během narozenin Hitlera přijede na návštěvu bratranec maminky Otto, který je Němec. Kačenka nechápe, jak může být příbuzná s Němcem. Další školní rok (1941/1942) má Kačenka uhelné prázdniny, během kterých opět těžce onemocní. V létě odjede sama na venkov, kde zažívá mnoho dobrodružství. Po prázdninách roku 1942 se změní školský systém a děti nově na gymnázia nastupují již ze čtvrté třídy. Kačenka se s maminkou poctivě učí, aby třídní zkoušku na gymnázium zvládla. Od školního roku 1943/1944, ve svých necelých deseti letech, počne studovat na gymnáziu. Studium je náročné, hlavně pro nedostatek volného času, který je způsobený převážně zdlouhavým dojížděním i častými poplachy. Při jednom poplachu je vybombardováno centrum Prahy a ke Kačence se dostane poraněný kanárek ze zasažené oblasti. Ačkoli se ptáčkovi snaží pomoci, kanárek nakonec zemře. Během květnových událostí si rodina Kačenky adoptuje Kubíčka, čtyřletého sirotka, a válka i příběh končí.

3) Identifikace tendenčních prvků

Kniha je psána kombinací ich-formy a er-formy, vypravěč je autorský. Při promluvách vypravěče je užita ich-forma, a to například na počátku knihy při popisu Kačenčina vzhledu a chování nebo v rámci vkládaných odstavců v rámci celého textu. Během vyprávění příběhu je užita er-forma. V knize se vyskytuje přímá, nepřímá i nevlastní přímá řeč. Chronologie příběhu je silně narušována vkládanými retrospektivními příběhy a informativními historicko-protiněmeckými odstavci o vztahu Němců a Čechů. Tyto odstavce ne zcela vždy podporují koherenci textu. Dílo se skládá z jednotlivých příběhů, které na sebe sice navazují časem, hlavními postavami a nenávisť k Němcům, ale jinak nese každý příběh autonomní ráz. Dílo je tak vystavěno na katenálním (tedy řetězovém) principu.

Vkládání němčiny je ojedinělé a spojené pouze s negativními konotacemi, např. že by měl člověk každému odpustit, že neumí říct slovo „*zehnerzahl-schreibweise*“.⁴³¹ V knize se nachází menší množství latinkou psaných ruských slov, která jsou však velice specifická. Vyjma pozdravu *Zdrávstvujte*⁴³² se jedná se o slovo *zachvatčik*⁴³³, tedy захватчик, což v překladu znamená uchvatitel moci či okupant.⁴³⁴

Kniha je členěna do jednačtyřiceti pojmenovaných a číslovaných kapitol, dále je text členěn do odstavců a je doplněn o ilustrace Aleny Ladové. Kniha se také propojuje s jiným autorčiným dílem, a to díky odkazu na psa Juka,⁴³⁵ jehož jméno autorka užila pro stejnojmenné pásmo vzpomínek *Juk*.⁴³⁶ V textu opět dochází ke generalizaci, a to v případě slova *Němec*, které označuje ponejvíce *nacisty*.

Lingvistická analýza textu s ohledem na persvazivní prvky:

Ze sémiotických konstruktů a znaků komunismu v textu nacházíme pouze čtyři takové zástupce, a to závazek a nepřátele Dombrowské, ale současně s nepřáteli je zde i Catalanův konstrukt negativního postoje k Němcům. Dále pak Macury sémiotický konstrukt hrdiny a otevírání domova vnějšímu světu.

---

⁴³¹ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 156.

⁴³² *Tamtéž*, s. 173.

⁴³³ *Tamtéž*, s. 147.

⁴³⁴ ŠROUFKOVÁ, Miloslava; VENCOVSKÁ, Marta a Rostislav PLESKÝ. *Rusko-český, česko-ruský slovník =: Russko-českij, češsko-russkij slovar'*. Voznice: Leda, 2010, s. 104. ISBN 978-80-7335-246-2.

⁴³⁵ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Juk. Pásmo vzpomínek na dětská přátelství*. Praha: Česká grafická unie, 1946.

⁴³⁶ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 164.

Závazek: „Nu, a to nám udělali Němci! Vzali nám tu velkou maminku [vlast], která je nás všech – a protože bez ní nemůžeme být, musíme všichni něco proti tomu dělat.“⁴³⁷: Vlast je v příběhu popisována jako skutečnost, kterou je třeba bránit, chránit a starat se o ni. Stává se tedy závazkem vůči každému Čechovi (Čechoslovákovi).

Hrdina: „[...] vyprávět malou povídku, docela obyčejnou a nehrdinnou. [...] o jedné rodině, z nichž [...] nikdo, bohužel, nebyl hrdinou.“⁴³⁸, „O těch vánocích chodila Kačenka jako válečný hrdina! Byla na to docela pyšná, že má hlavu v bílém obvazu, [...].“⁴³⁹, „[...] a táta je dnes skoro jako hrdina.“⁴⁴⁰: Příběh knihy se od první věty točí okolo tématu nenaplněného hrdiny, přesněji až Kačenčiny chorobné potřeby mít v rodině alespoň nějakého hrdinu. Tento konstrukt je vygradován do ad absurdum, kdy Kačenka označuje za „skoro hrdinu“ téměř celou rodinu, a to včetně sebe.

Nepřítelé/Negativní postoj k Němcům: „Přiletí-li nepřítelé [...] to jsou Němci, dědo, vid’? [...] nu to víš, kdopak jiný!.“⁴⁴¹: Konstrukt nepřítel v tomto případě trefně dokresluje a přibližuje Catalano se svým konstruktem negativního postoje k Němcům, který je ústředním konstruktem či diskurzem celého příběhu. Němci jsou přímo označeni za nepřátele, za „ně“.

Domov: „Kačence se někdy zdálo, že už to tu vůbec není jako doma, celý domov se zaklel do kufrů a do sklepa a do samotného spěchu a chvatu, který vystřídal nečinné vysedávání ve sklepích.“⁴⁴²: Hlavní hrdinka ztrácí domov. Lze uvažovat, zda se nejedná o upozornění na pozdější poúnorovou nutnost otevírání domovů, na odmítání uzavírání se do čtyř stěn, jak uvádí i Macura.⁴⁴³

Za persvazivní techniky v textu můžeme považovat například: **Apelativní motivy s přímým oslovením čtenáře:** „Vy neznáte Kačenku? [...] a vy se, děti, všechny na to [válku] dobře pamatujete.“⁴⁴⁴, nebo „A jak zapomenout, když zapomenout nechceme a nesmíme?“⁴⁴⁵, které je současně **řečnickou otázkou**. Těch je v textu poměrně velké

---

⁴³⁷ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 37.

⁴³⁸ *Tamtéž*, s. 5.

⁴³⁹ *Tamtéž*, s. 68.

⁴⁴⁰ *Tamtéž*, s. 159.

⁴⁴¹ *Tamtéž*, s. 16.

⁴⁴² *Tamtéž*, s. 152.

⁴⁴³ MACURA, Vladimír; KOUBA, Karel; SCHMARC, Vít a Petr ŠÁMAL. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008, s. 81. ISBN 978-80-200-1669-0.

⁴⁴⁴ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 5.

⁴⁴⁵ *Tamtéž*, s. 5.

množství: „Ale s maminkou, to se ví, není řeči, copak maminka někdy uzná dětské důvody?“⁴⁴⁶.

Podněcování čtenáře k jednoznačné odpovědi se v textu kombinuje s **jednoznačným autorským hodnocením**: „[...] o jedné rodině, z nichž nikdo, chvála Pána Bohu, nebyl v koncentračním táboře a nikdo, bohužel, nebyl hrdinou. [...] nebyla žádná zvláštní pohádková Kačenka, ale že byla zrovna taková, jako jste vy, ba dokonce myslím, že to byla nejobyčejnější holčička, [...].“⁴⁴⁷, a dokonce i s **obširným a detailním komentářem autora** a s **užitím negace**: „Snad byla hodná, protože nelhala a netrucovala, ale poslušná nebyla.“⁴⁴⁸, včetně užití **litotes** a současně i **triády**: „[...] o tomhle nesmí nikdo vědět, že o tom nikdy nikde a nikomu nesmí povídat, [...].“⁴⁴⁹.

V textu je využita **ironie** vyznačená graficky uvozovkami: „[...] aby měla alespoň přes den na hlavě něco, čemu se pyšně říká „kohoutek“. Proč se tomu tak říká, nevím. Nekokrhá to – zaplat’ Pán Bůh, [...].“⁴⁵⁰, dále **hodnotící přídavná jména a příslovce**: „[...] na vrchu té roztodivné hromádky, [...].“⁴⁵¹, „[...] malé, pěkné a veselé loutkové divadlo [...].“⁴⁵² nebo také **presupozice**: „[...] malý hrneček svého kakaa, ba dokonce musila vypít až do dna, třebaže denně smlouvala o kousek toho hustého, co se dole ustálo.“⁴⁵³.

Méně častými v textu shledáváme **metafory**: „[...] najednou si řekli, že už mají pušek a tanků dost a dostali chuť něco dobrého [Němci] sníst.“⁴⁵⁴, „[...] ve spáncích jí bušili malí kovářičkové [...].“⁴⁵⁵. Stejně tak není častý ani výskyt **přírovnání**: „Kačenka je uvadlá jako kytička bez vody, [...].“⁴⁵⁶, jehož součástí je i **deminutivum**, a to stejně jako v případě: „Maminka vypadá hnedle jako Karkulka, [...].“⁴⁵⁷. Specifickými deminutivy vyskytujícími se v textu jsou pak **hypokoristika proprií**, jako například slovo Kačenka,

---

⁴⁴⁶ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 14.

⁴⁴⁷ *Tamtéž*, s. 5.

⁴⁴⁸ *Tamtéž*, s. 6.

⁴⁴⁹ *Tamtéž*, s. 54.

⁴⁵⁰ *Tamtéž*, s. 6.

⁴⁵¹ *Tamtéž*, s. 7.

⁴⁵² *Tamtéž*, s. 90.

⁴⁵³ *Tamtéž*, s. 6.

⁴⁵⁴ *Tamtéž*, s. 32.

⁴⁵⁵ *Tamtéž*, s. 131.

⁴⁵⁶ *Tamtéž*, s. 30.

⁴⁵⁷ *Tamtéž*, s. 69.

Marjánka, Míša, Ježíšek, Andulka.⁴⁵⁸ V textu se nachází i **zneuct'ující nadávka**: „Ó já, tihleti „kašičkáři“ [...].“⁴⁵⁹.

Dále text obsahuje rozmanité **popisy bezútěšnosti** včetně nepříjemných situací, jako například když byla Kačenka nemocná: „Ty léky, které musí brát, to je ovšem odporná a hořká hrůza, ale to ještě nic není proti klystýrům [...]. A tu Kačenka přestává docela být hodnou holčičkou, kope a brání se [...].“⁴⁶⁰, když vzpomínala maminka na chození do školy: „Já jsem chodila celou školní dobu daleko do školy [...] a v zimě jsem musila mnohdy sama prošlapávat cestu sněhem a chodila jsem s malou lucerničkou, protože jsem chodila za tmy [...] nos a ústa měla jsem zabaleny do huňaté šály, která byla celá zmrzlá jinovatkou a já jsem první hodinu nemohla ani psát, jak jsem měla prokřehlé prsty.“⁴⁶¹, a není opomenuta ani **drastická scéna** s opařením Kačenky kávou: „[...] maminka tím pohybem převrhla hrnek s vařící kávou. [...] Její levé stehno bylo naplno zasaženo tou vroucí tekutinou. A Kačenka, v té kruté bolesti, ještě dřív než maminka poklekla k té opažené ráně, strhla jediným pohybem dlouhou punčochu. A na té punčoše zůstal celý pruh kůže.“⁴⁶².

4) Analýza vybraných tendenčních prvků

Diskurz o názorech Čechoslováků, resp. Čechů na Němce a Rusy

Čechoslováci jako nadšení záložníci

- „Jedu na Němce, pobít je, [...].“⁴⁶³
- „Všude bylo veselo, plno zpěvu a smíchu, každý se jako malý kluk těšil, jak Němce pobije a jak je z Čech vyžene třeba čepicí. Dvě velké země nám měly přijít na pomoc, slíbily nám to [...] a tak nám bylo hej!“⁴⁶⁴
- „[...] a ten pan prezident poručil, aby se zase vojáci rozešli domů. A tentokrát po první vojáci plakali, [...] protože nechtěli domů, [...] ale chtěli se dát raději zabít, než dát dobrovolně nepříteli, co na nás chtěl.“⁴⁶⁵

⇒ Odhodlání Čechoslováků, respektive Čechů bojovat proti Německu je v knize popsáno euforicky, silně vlastenecky a nacionálně. Mobilizace je z pohledu odborné

---

⁴⁵⁸ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 28.

⁴⁵⁹ *Tamtéž*, s. 44.

⁴⁶⁰ *Tamtéž*, s. 28.

⁴⁶¹ *Tamtéž*, s. 77.

⁴⁶² *Tamtéž*, s. 162.

⁴⁶³ *Tamtéž*, s. 11.

⁴⁶⁴ *Tamtéž*, s. 18.

⁴⁶⁵ *Tamtéž*, s. 19.

literatury považována za determinující prvek sebeurčení a národní identity ve střední Evropě.⁴⁶⁶ Proto ukončení mobilizace bylo emocionálně náročnou situací nejen pro záložníky.

Čechoslováci po březnu 1939

- „A tenkrát jsme my Češi byli jako těžce nemocní lidé, kteří tuze zkusí bolesti a žalu [...].“⁴⁶⁷
  - „[...] Kačence nařizuje: „Nedívej se po nich [Němcích], Kačenko! Musíme dělat, jako by tu nebyli. Nezbyvá nám nic jiného, když už je nemůžeme vyhnat.“, [...].“⁴⁶⁸
  - „Dědeček chodí po okolních vsích a sedlácích a je mu, jako kdyby měl žebráckou mošničku, protože všude prosí a žebrá. Někdy se mu podaří, přinese pár vajíček, [...], anebo přinese v lahvičce mléko, [...].“⁴⁶⁹
  - „U Šrádrů mají za oknem Hitlera a já jsem šla s Andulkou, ona na něj každý den plive, protože chodí okolo.“⁴⁷⁰
- ⇒ Češi se považovali za nemocné, napadené nemocí jménem Němci, kteří jim brali nejen jídlo, ale i životy. Někteří, a to nejen malé děti, se dopouštěli různých provokatérských vtípků, které je mohly stát život. Dalším možným prokázáním své rezistence vůči Němcům bylo například zmíněné odklánění hlavy od německých vojáků.

Oddanost ve vítězství Rusů

- „Z Německa byla pomalu už jen hromada trosek, všechno bylo načisto rozbito spojeneckými letadly a z Ruska bylo večer co večer krásné a radostné vysílání o nových a nových vítězstvích. [...] Nařid' to na Moskvu, [...] „Smrt německým zachvatčikom[,]“ [...]. Kačenka stojí při ruské hymně s přivřenýma očima, představuje si to krásné, neznámé město, kde do vítězného hřmění cinkají starodávné hodiny v Kremlu devět hodin.“⁴⁷¹

---

⁴⁶⁶ HLAVIČKOVÁ, Zora a Nicolas MASLOWSKI. *Nacionalismus v současných dějinách střední Evropy: od mobilizace k identitě*. Praha: CES, 2005, s. 35. ISBN 80-239-4456-8.

⁴⁶⁷ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 39.

⁴⁶⁸ *Tamtéž*, s. 48–49.

⁴⁶⁹ *Tamtéž*, s. 67.

⁴⁷⁰ *Tamtéž*, s. 98.

⁴⁷¹ *Tamtéž*, s. 147.

- „[...] zdá se jí, že žije v nějaké pohádce, všechno je jen tak nadechnuté a neskutečné, jako by nade vším cinkaly ty radostné ruské zvonečky po celý den a ohlas vítězných ruských děl otřásal vzduchem.“⁴⁷²
  - „Rusové dobyli slavně Berlína, a objímajíce se silnýma rukama, líbali se do vousatých tváří, překypujících pocitem štěstí a radosti.“⁴⁷³
  - „A první tank a první ruští lidé! Všichni pláčí a objímají hrdiny. Kačenka hází kytky a křičí: „Zdrávstujte!“ [...] Široké úsměvy Rusů se míhají v rychlém střídání, ale Kačence se zdá, že je to stále týž obličej, táž radost a síla. „Až vyrostu, budu Rusem,“ rozhodne se najednou Kubiček [...].“⁴⁷⁴
- ⇒ V díle je nepřímo vykreslen Sovětský svaz jako místo krásy a nekonečných možností ve své neskutečnosti. Rusové jsou pak vykresleni jako ti, kteří dokážou přemoci (společně s Angličany a Američany) zlo jménem Německo a také jako vojáci-osvoboditelé chovající se k sobě navzájem jako k bratrům. Stejně tak se k nim chovají i Čechoslováci, kteří při osvobození pláčou a příjíždějící vojáky vítají a objímají jako své rodinné příslušníky a mluví s nimi jejich řečí. Malé dítě navíc v ruském vojákovi nevidí cizího příslušníka armády, ale povolání. Jinými slovy zde Kubiček viděl hrdinu, kterého Kačenka celý příběh hledá.

Diskurz o Němcích

Němci jako ošklivé bytosti nahánějící strach

- „Kdo jsou to Němci, to už ví [z dovolené v Jugoslávii]. Bydlili tam hned vedle „jejich“ domku [...] červený prapor s namalovanými drápkami na vysoký stožár. Měli chlupaté nohy a hubená žebra a ani jeden nebyl hezký, i hrbatí tam byli a křivonozí [...].“⁴⁷⁵
  - „[...] dívá se na dědu, který balí stříbrné přístroje a lesklé třetinky a tajemně prozradí Kačence, že je musí schovat, aby je Němci nevzali.“⁴⁷⁶
  - „[...] bojí se války, bojí se Němců, kteří jsou proti nám velcí a silní a mají plno děl a pušek a tanků a letadel.“⁴⁷⁷
- ⇒ Popis vzhledově „ošklivých“ Němců bychom mohli označit dle Aujezdského za typický příklad válečné propagandy. Při ní se využívalo nejen toho, jak chtěli vidět

⁴⁷² SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 166.

⁴⁷³ *Tamtéž*, s. 167.

⁴⁷⁴ *Tamtéž*, s. 173.

⁴⁷⁵ *Tamtéž*, s. 11–12.

⁴⁷⁶ *Tamtéž*, s. 16.

⁴⁷⁷ *Tamtéž*, s. 17.

daného člověka či danou skupinu propagandisté, ale jak ji chtěli vidět i ti, na které měla propaganda cílit, tedy čtenáři. Cílem je pak ovlivnit vizuální stránku skutečnosti u příjemce sdělení. U všech ukázek jde o prezentaci takzvaných ikonických, tedy ideologicky dogmatických, znaků, kdy Němci nevzbuzují ani vzhledem, ani způsobem chování sympatie.⁴⁷⁸

Němci jako nezlomní bojovníci tělem i duší

- „*Německo [...] Tam už od malička mají flinty a meče a jejich největší radostí je válka.*“⁴⁷⁹
  - „*[...] když si takový německý kluk [...] raději koupí kudlu a když tam všichni lidé raději jedli suchý chléb a nechtěli ani máslo, ani maso, jen aby si mohli koupit pušky, že tam měli asi velkou chuť do války!*“⁴⁸⁰
  - „*Ale Hitler, sedě v hlubokém a bezpečném krytu, křičel pořád: „Do boje, do boje!“ a tak věrní Němci zavřeli oddaně své vodově modré oči a padli mrtví za rozbité a poražené Německo.*“⁴⁸¹
- ⇒ Z těchto ukázek vyplývá, že Němci jsou z pohledu Čechoslováků nadšení do bojování, vedou k tomu i své děti a raději nebudou jíst, než by neměli svou zbraň. Slepě jdou za svým vůdcem. Ten je však sám schovaný, bojí se o svůj život, neboť ví, že Německo prohrává.

Němci jako nenasytní zloději

- „*[...] tatínek na vlastní oči viděl německého vojáka, který si koupil – nebo vzal – celý kus másla a ukusoval jej tak, bez chleba. [...] u všech pekařů, cukrářů a uzenářů, sami Němci a plná ústa si cpou českými dobrotami.*“⁴⁸²
- „*Jsou-li ti Němci tedy takovíhle zloději a rabijáci, to by je mohlo taky někdy napadnout vtrhnout do Anglie a sníst jim tam krocany a pudding a slaninu.*“⁴⁸³
- „*Němci jsou sice zloději a lháři a všechno možné, ukradli nám zemi a svobodu a všechna práva, a vyjídají nám všechno možné, co naše širá a krásná pole urodila, co naši lidé*

---

⁴⁷⁸ AUJEZDSKÝ, Pavel. *Audiovizuální propaganda: české země mezi Sovětským svazem a Německem 1914–1989*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění, 2019, s. 59, 194. ISBN 978-80-7460-161-3.

⁴⁷⁹ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 18.

⁴⁸⁰ *Tamtéž*, s. 18.

⁴⁸¹ *Tamtéž*, s. 149.

⁴⁸² *Tamtéž*, s. 32.

⁴⁸³ *Tamtéž*, s. 33.

*vypracovali a vyrobili [...] hned celé pytle mouky nebo obilí a celé krávy, aby jim nadojily mléko na žluté máslo pro bojovné německé děti.*⁴⁸⁴

- ⇒ Němci jsou Čechy popisováni negativně, a to převážně s ohledem na jídlo a zbraně, kdy obojí si Němci přivlastnili, a to včetně Československa, jen pro sebe. Současně s tím by se podobně mohli chovat i k ostatním zemím, jako například k Velké Británii.

Diskurz o prezidentovi Benešovi

Beneš jako moudrý a dobrý král

- *„A protože nám vládl jako v krásné pohádce, moudrý a dobrý král, který své lidi miloval víc než sebe, zaplakal ten král bolestným pláčem a řekl, že svým lidem nadarmo umřít nedá. [...] místo království jsme měli republiku a místo krále svého prezidenta [...].“*⁴⁸⁵
- *„[...] pan president nespál a chodil po své komnatě a srdce svíral, aby tak nebolelo [...], ale nic nepomohlo.“*⁴⁸⁶
- ⇒ Beneš je v příběhu charakterizován jako král, který však zná principy demokracie a využívá svého svědomí a rozumu ve prospěch Čechoslováků, nikoli svých poddaných. Je tedy považován za dobrého krále žijícího na hradě, který si vše bere k srdci. Z pohledu archetypů se jedná o typické vyobrazení muže jako posvátné, nedotknutelné bytosti. Král je také klíčovou složkou archetypu otec, lze tedy uvažovat o odkazu Tomáše Garrigua Masaryka v samotném Benešovi. Král je pouhým ztělesněním královského majestátu, dobrý král je středem světa.⁴⁸⁷

Beneš jako cíl Němců

- *„Ještě štěstí, že nás pan president byl takový moudrý a prozíravý a hned tenkrát na podzim si myslil, že to ani jinak dopadnout nemůže a odjel s mnohými moudrými muži z naší země do ciziny, [...], ten kdyby tu byl zůstal, to by byli měli Němci radost, teď by ho byli zajali a zabili a nemusili by se bát, že tam někdo v daleké cizině o nich povídá pravdu.“*⁴⁸⁸

---

⁴⁸⁴ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 36–37.

⁴⁸⁵ *Tamtéž*, s. 19.

⁴⁸⁶ *Tamtéž*, s. 20.

⁴⁸⁷ MOORE, Robert L. a Douglas GILLETTE. *Král, válečník, kouzelník, milovník, aneb, O mužské psychice*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 49, 51. ISBN 80-7106-444-0.

⁴⁸⁸ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 33.

⇒ Tyto informace mohou pouze podporovat teorii Aujezdského o prezentaci ikonických znaků v propagandě.⁴⁸⁹ Pokud budeme uvažovat nad realizací takového činu a pokud se zaměříme na novinové články z dané doby (1939-1948), pak o atentátu na Beneše píše poměrně málo periodik, a to periodika ze zásady z poválečného období. Mezi nimi figurují deníky, jako například *Za svobodné Československo*⁴⁹⁰ nebo *Národní osvobození*. Podle nich se mělo jednat nejen o atentát na Beneše, ale i o sabotáž Rudé armády, a to rukami studentů pracujících pro gestapo.⁴⁹¹ Je nutné upozornit, jakým politickým směrem byly dané deníky orientované. A současně je otázkou, na kolik je příběh o atentátu vůbec pravdivý. Autorka při tvorbě díla pravděpodobně vycházela právě z prosovětsky orientovaných periodik a využila tohoto námětu do své knihy.

Beneš jako prostředník k nápravě

- „Však tam, v Anglii, byl náš president a do celého světa se tajně rozjelo mnoho našich nejlepších a moudrých lidí, aby přinutili ty země splnit sliby.“⁴⁹²
  - „Náš pan president musil začít tedy pěkně od začátku, trpělivě a moudře. [...] Ale to snad by nebylo všechno pomohlo, kdyby jim nebyl řekl, že i jim [Angličanům] hrozí nebezpečí.“⁴⁹³
- ⇒ Do prostřednické role se Beneš sám jmenoval ještě před druhou světovou válkou.⁴⁹⁴ Avšak oficiální dobový diskurz o Benešovi nebyl v protektorátu pozitivní. Výše uvedená prohlášení o Benešovi nejsou v porovnání s novinovými články z dob protektorátu vůbec běžná,⁴⁹⁵ a proto pokud takové myšlenky někdo měl, nesměl je v žádném případě veřejně šířit.

Beneš je v rámci celého diskurzu znázorněn jako ztělesnění demokracie, na kterou je zaútočeno. Je to přímý útok na symbol Československa, bez kterého by Československo nemohlo být.

---

⁴⁸⁹ AUJEZDSKÝ, Pavel. *Audiovizuální propaganda: české země mezi Sovětským svazem a Německem 1914–1989*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění, 2019, s. 59, 194. ISBN 978-80-7460-161-3.

⁴⁹⁰ *Za svobodné Československo: deník 1. československého sboru v SSSR*. 07. 12. 1945, roč. 2, č. 299, s. [1]. ISSN 1805-7403.

⁴⁹¹ *Národní osvobození*. Praha: Pokrok, 06. 12. 1945, roč. 16, č. 173, s. [1]. ISSN 1804-9168.

⁴⁹² SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 39.

⁴⁹³ *Tamtéž*, s. 40.

⁴⁹⁴ BENEŠ, Edvard a kol. *Edvard Beneš, Němci a Německo: edice dokumentů*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i., 2015. svazek II, část I, s. 145. ISBN 978-80-87782-30-9.

⁴⁹⁵ Např. *Znova*. Praha: Evropské vydavatelstvo, 10. 05. 1941, roč. 4, č. 7, s. 109.

5) Binární opozice

Tato kniha je specifická tím, že je zde setkáváme s přímým označením skupin „Oni“: „*A proto také chodila s rodiči mezi kameny, [...] a ne na pláž, kam chodili „oni“*“.⁴⁹⁶

<u>My = Češi</u>	<u>Oni = Němci</u>
Milovaný tatínek a ostatní mobilizující proti Němcům, kteří chtějí vyhnat Němce i čepicí s mastnou pusou od uzeného	Německé děti kupující si místo pralinek kudly a Němci, kteří raději jedí suchý chléb, aby měli na zbraň a mohli do války
Maličká odhodlaná skupina jít bojovat bez pomoci Anglie i Francie	Plno Němců se zbraněmi, letadly a tanky
ČSR obětovala hory, čímž ztratila území, hranice, ale také pomoc od ostatních států	Získali území plné poněmčených lidí či Němců
Někteří jen stojí, jiní pláčou, další klečí a doufají v zemětřesení nebo konec světa než mít Němce v Čechách	Moc se jim v protektorátu líbí a chutná jim české jídlo, takže si berou celou zemi, ačkoli se nikoho nezeptali a česky neumí.
Dobří a vřelí Češi	Zlí a špatní Němci
„[...] <i>my jsme nesměli ani hlavu zdvihnout, ani zaplakat, [...] a my [neměli] nic, docela nic.</i> “ ⁴⁹⁷	Chtěli z Čechoslováků udělat otroky, navíc: „[...] <i>oni měli pušky, tanky a děla [...]</i> “. ⁴⁹⁸

Tab. 5 – Kačenka: Binární opozice. Zdroj: Autor

Stanovení opozic bylo založeno na knihou definovaném nepříteli, tedy Němcích. Opozice tedy byly stanoveny knihou a jsou jasně vyhraněné.

6) Ideologický čtverec: (my = Češi X oni = Němci)

Zdůrazněné naše dobré stránky (+)	Zdůrazněné jejich špatné stránky (-)
Česká solidarita, mezi kterou lze zařadit například motivace k mobilizaci či chování rodičů Kačenky, při adopci sirotka Kubička, jemuž byli v květnu 1945 zabiti oba rodiče.	V protektorátu brali lidem jídlo, plodiny i výrobky, v Polsku brali životy (později i všude jinde). „ <i>Však také, najednou, [...] u všech pekařů, cukrářů a uzenářů, samí Němci a plná ústa si cpou českými dobrotami.</i> “ ⁵⁰¹

⁴⁹⁶ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 12.

⁴⁹⁷ *Tamtéž*, s. 54.

⁴⁹⁸ *Tamtéž*, s. 54.

⁵⁰¹ *Tamtéž*, s. 32.

„Všude bylo veselo, plno zpěvu a smíchu, každý se jako malý kluk těšil, jak Němce pobije a jak je z Čech vyžene třeba čepicí!“⁴⁹⁹ „Malého nešťastníčka, Kačenko. Maminka mu zemřela v sobotu. Zasáhla ji jakási kulka z pušky přímo do srdce. A její muž padl včera večer. [...] A ani ještě neví, že je sirotkem. A tatínek se byl prve ptát, dali-li by nám ho. Jsou mu čtyři roky, Kačenko!“⁵⁰⁰	„[...] vezmou si raději hned celé pytle mouky nebo obilí a celé krávy, aby jim nadojily mléko na žluté máslo pro bojovné německé děti.“⁵⁰² „Však ani žen a dětí [v Polsku] neušetřili, maličké holčičky ubíjeli a jejich maminky a babičky s nimi!“⁵⁰³
Potlačená naše negativa (-)	Zmírněná jejich pozitiva (+)
Děti nenáviděly všechny Němce bez ohledu na to, kdo byl opravdu nacist a kdo obyčejný Němec. Neuměly rozlišovat a generalizovaly dle dobového diskurzu. „Bojí se tě, Otto, to víš, jsi Němec a naše děti dobře ví, jaké jsou Němci. [...] tak je vychováváte vy a ne my. Smrt a hrůza, která vás provází, tu vidí děti samy a nemusíme jim to povídat.“⁵⁰⁴	Tím, že se výroba za války přesunula na území protektorátu, se poválečná ekonomika mohla v jistých oblastech zvedat a proměňovat rychleji než v ostatních poválečných okupovaných státech. „Vždyť Němci právě proto, že spoléhali na to, že nás, Čechy, nebudou chtít Spojenci tak příliš ničit, natahali do Čech a do Prahy všechny své důležité továrny a všecko, o co se nejvíc báli.“⁵⁰⁵

Tab. 6 – Kačenka: Ideologický čtverec. Zdroj: Autor

Diskurzy uvedené v ideologickém čtverci odpovídají diskurzům stanovených v rámci analýzy vybraných tendenčních prvků, a to v případě *diskurzu o Čechách* a *diskurzu o Němcích*. V těchto dříve stanovených diskurzích však chybí zmínka o adopci, tedy o české solidaritě přímo v této formě, dále ekonomická pozitiva protektorátu a také zmínka o generalizaci slova Němec.

Kniha má silně protiněmecké tendence, které naprosto přehlušují jakákoli jiná témata či jakékoli jiné tendence. I přesto se na konci knihy objeví popis nadšení z osvobození Rudou armádou, Rusy, nikoli však například Vlasovci. O těch se kniha vůbec nezmiňuje. Pokud budeme souhlasit se sémiotickým poúnorovým konstruktem negativního postoje k Němcům, pak je tato kniha plně provýchodně orientovaná.

⁴⁹⁹ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 18.

⁵⁰⁰ *Tamtéž*, s. 172.

⁵⁰² *Tamtéž*, s. 36–37.

⁵⁰³ *Tamtéž*, s. 40.

⁵⁰⁴ *Tamtéž*, s. 101.

⁵⁰⁵ *Tamtéž*, s. 139.

2.1.4 Dílo: *Toník z cementárny*⁵⁰⁶

1) Kazuistika autora

Autor: Zikmund Skyba (pseudonymy Jiří Klaus, Jan E. Baruch)⁵⁰⁷

(1909–1957), byl český básník, prozaik, autor knih pro děti, novinář,⁵⁰⁸ překladatel ruských, maďarských či například bulharských autorů,⁵⁰⁹ herec, ale také stavební projektant.

Povídka *Toník z cementárny* patří společně s dílem *Ledňáček* mezi Skybovy nejvýznamnější díla pro děti.⁵¹⁰ Z básnické tvorby lze zmínit sbírky *Krev z květů máje* (1945) či *Labutěnky* (1945), obě taktéž psané pro děti.⁵¹¹ Díla jsou typicky protkaná autostylizací, nejčastěji v podobě motivů bídy a chudoby. Havel a Opelík konstatují, že je ve Skybových poválečných dílech, tzn. tvorbě po roce 1945, znát autorova tezovitost, zběžnost až nekonkrétnost, a to převážně v poezii. To bylo způsobeno Skybovou politickou orientací,⁵¹² která jak v básních, tak próze vygradovala až k ilustrativnosti.⁵¹³

Co se týče Skybova života, po vystudování střední průmyslové školy byl zaměstnán na pozici stavitelského asistenta v rámci pražské projekční kanceláře.⁵¹⁴ Mezi lety 1938 až 1948 pracoval jako redaktor pro *Práva lidu*. V roce 1946 redigoval *Dělnickou ročenku*.⁵¹⁵ Mezi lety 1947–1948 mu byly vydány jak prozaické, tak básnické texty pro děti v časopisu *Mateřidouška*.⁵¹⁶ Po roce 1948 přešel do *Lidových novin* a od roku 1952 byl součástí redakce měsíčníku *Klub*, a to až do své smrti.⁵¹⁷

⁵⁰⁶ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945.

⁵⁰⁷ MED, Jaroslav. Zikmund Skyba. In: *Slovník české literatury po roce 1945*. Online. 1998, 2006. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=639>. [citováno 2023-08-03].

⁵⁰⁸ PEŠTA, Pavel. Zikmund Skyba. In: FORST, Vladimír (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 187. ISBN 978-80-200-1670-6.

⁵⁰⁹ HAVEL, Rudolf a Jiří OPELÍK. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Čs. spisovatel, 1964, s. 451.

⁵¹⁰ STUDENOVSKÝ, Tomáš a Josef BLÁHA. *Slovník českých autorů knih pro chlapce (a nejen pro ně)*. Praha: Ostrov, 2000, s. 125. ISBN 80-86289-04-4.

⁵¹¹ *Bibliografie české knižní tvorby 1945–1960. Díl IV. Abecední jmenná část S–Ž*. Praha: Národní knihovna, 1995, s. 2599. ISBN 80-7050-183-9.

⁵¹² PEŠTA, Pavel. Zikmund Skyba. In: FORST, Vladimír (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 187–188. ISBN 978-80-200-1670-6.

⁵¹³ HAVEL, Rudolf a Jiří OPELÍK. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Čs. spisovatel, 1964, s. 451.

⁵¹⁴ MED, Jaroslav. Zikmund Skyba. In: *Slovník české literatury po roce 1945*. Online. 1998, 2006. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=639>. [citováno 2023-08-03].

⁵¹⁵ HAVEL, Rudolf a Jiří OPELÍK. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Čs. spisovatel, 1964, s. 451.

⁵¹⁶ Například: *Mateřidouška: časopis pro malé čtenáře*. Praha: Mladá fronta, 1947, roč. 3, č. 3, s. 40. ISSN 0025-5440.

Nebo: *Mateřidouška: časopis pro malé čtenáře*. Praha: Mladá fronta, 15. 10. 1947, roč. 4, č. 4, s. 58. ISSN 0025-5440.

⁵¹⁷ MED, Jaroslav. Zikmund Skyba. In: *Slovník české literatury po roce 1945*. Online. 1998, 2006. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=639>. [citováno 2023-08-03].

Informace o knize

Dílo bylo vydané nakladatelstvím V. Šmidt. Toto nakladatelství fungovalo od 30. let 20. století do roku 1949. V tomto nakladatelství vyšlo na 130 titulů a orientovalo se převážně na českou klasickou beletrii, soudobé překlady prózy i poezie. Taktéž vydávali literaturu pro děti a mládež.⁵¹⁸ Zkoumané dílo bylo vydáno jako první svazek edice pro mládež s názvem *Studánka*.⁵¹⁹

Dílo *Toník z cementárny* nebylo přijímáno soudobými literárními kritiky jednoznačně. Recenze se až znepokojivě lišily. Pro ukázkou byly vybrány tři recenze, první z nich je představitelkou neutrality, dvě zbývající jsou si v názorové opozici.

Za neutrální kritiku lze považovat vyjádření Karla Poláka v revue *Štěpnice*, přičemž v ní vyzdvihuje kombinaci problematiky začleňování mladého člověka do náročného pracovního procesu a křehkosti mladé lidské duše. Všimá si básnické autostylizace, kterou hodnotí jako odvážnou a netradiční vzhledem k věkové skupině čtenářů i zvolenému literárnímu žánru. Kriticky se staví k nedostatku dějovosti, výstavbě díla a nadměrné poetičnosti: „[...] cit zvoní o cement a nejasné toužení svírá se osudovým násilím do vynucené pokory před dělným sociálním příkazem.”⁵²⁰ Recenzi shrnuje přáním, aby příště Skyba vyzněl úderněji, ale současně s tím i radostněji.⁵²¹

Více na Skybově straně stojí recenze Františka Kašpara na stránkách periodika *Národní osvobození*. Kašpar nejprve zkritizuje dílo Františka Křeliny s názvem *Z bukového dřeva*, aby následně mohl vyzdvihnout dílo Zikmunda Skyby *Toník z cementárny*. Ačkoli Kašpar vidí spojitosti mezi díly, a to v poukázání na morální důležitost správného postoje k práci a v nutnosti oslavy práce, zásadně se díla od sebe odlišují ve Skybově snaze přiblížit se dětem, přičemž tuto snahu Křelinovo dílo postrádá. Téměř až magicky Kašpar popisuje Skybovu práci s city, kterými vyzdvihuje jinak jednoduchý příběh. Recenzi zakončuje slovy: „Autor si je přesně vědom, že mluví k mládeži, což samo o sobě už je velkým kladem.”⁵²²

Na opačné straně názorů bychom našli recenzi Jaroslava Freye, který psal pro list *Česká osvěta*. Frey se k celému dílu staví silně kriticky, a to již od první věty vyjma

---

⁵¹⁸ MALÝ, Radek a Josef NEŠPOR. *Lexikon českých nakladatelství dětské knihy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, s. 207–208. ISBN 978-80-244-4503-8.

⁵¹⁹ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. [96].

⁵²⁰ *Štěpnice: kritická revue tvorby pro děti a mládež*. Praha: Práce, 04. 1946, roč. 1, č. 1, s. 29–30.

⁵²¹ *Tamtéž*, s. 30.

⁵²² *Národní osvobození*. Praha: Pokrok, 01. 03. 1946, roč. 17, č. 51, s. 3. ISSN 1804-9168.

bibliografických údajů o knize: „*Tento příběh vesnického hochy neobsahuje to, co slibuje ve svém názvu.*“⁵²³ Zbytek recenze pokračuje v podobném duchu. Pozitivně se Frey vyjadřuje pouze o stranách 73 až 96, kde měl Skyba popsat skutečný život v cementárně. Za mínusy knihy považuje pomalý dějový spád, vleklost příběhu či obsahovou prázdnotu textu jako takového. Frey knihu finálně zhodnotil slovy: „*Kniha nemůže zaujmout dětského čtenáře.*“⁵²⁴

Zkoumaná kniha je opět bohatě ilustrována, a to Františkem Stejskalem.⁵²⁵ Povídka je dle Poláka vhodná pro chlapce mezi 12 a 16 lety.⁵²⁶

2) Popis děje

Příběh začíná příjezdem tatínka Josefa Řeháka z práce. Na zahrádce se setkává s nejstarším synem Toníkem, který právě zalévá. Když syn dokončí práci, vyrazí společně na jetel, kde rozmlouvají o Toníkově možné práci s tatínkem v cementárně. Toník nabídku zaměstnání rád přijme.

Další den je v nedaleké vsi pout'. Toník se na ni rozhodne nejít a raději se doma utápí v myšlenkách o opuštění domova, posledním volnu či správném rozhodnutí. Za to mladší bratr Lojzík na pout' vyrazí, a i přes zákaz přijde až večer. Ačkoli se rodiče zlobí, celá událost se přejde mávnutím ruky.

V neděli po svátečním obědě přijde starý Srba, který vyprovází každého chlapce mířícího za prací z vesnice. Nikdo ve vsi mu neumí říct ne, ačkoli si každý myslí, že je Srba blázen. A tak doprovází na vlak i Toníka. Ve vlaku se Toník vyptává tatínka na cementárnu a také přemýšlí nad mnoha věcmi, například vzpomíná na svou první jízdu vlakem.

Vlak dojede do stanice, kde je nutné přesehnout. Po nástupu do druhého vlaku tatínek Toníkovi vysvětluje praktičnost kufru pro začínající cestovatele vlakem a přislíbuj mu zakoupení batohu. Toník si však sám pro sebe začne vyhodnocovat výhody a nevýhody kufru a batohu. Cestou si prohlíží přírodu, přemýšlí nad přeseháním. Když přijedou na poslední nádraží, na kterém mají cestou přesehnout, na nástupišti dav strhne Toníka a tatínkovi se ztratí z dohledu. Toník netuší, kam má jít. Zeptá se tedy pána v úřední

---

⁵²³ *Česká osvěta: list věnovaný zájmům veřejného knihovnictví a organizaci lidového vzdělání*. Velvary: Kamil Harmach, 03.–04. 1946, roč. 39, č. 1–2, s. 89. ISSN 1803-0831.

⁵²⁴ *Tamtéž*, s. 89.

⁵²⁵ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. [96].

⁵²⁶ *Štěpnice: kritická revue tvorby pro děti a mládež*. Praha: Práce, 04. 1946, roč. 1, č. 1, s. 29.

čepici, ale než stihne vše říct, objeví tatínka běžícího po schodech. Utíkají tedy společně na vlak, který se jim podaří na poslední chvíli dostihnout.

K cementárně přijíždějí až před půlnocí. Ubytují se u vdovy Háskové a druhý den jdou společně k inženýrovi do cementárny, aby Toníkovi přidělil práci. Práci Toník opravdu získá a je přidělen k dělníku Zouharovi, vodiči na závodní lokomotivce, kterého Toník zná již z vlaku. Následně pak pracuje s kompresorem, vrtačkou nebo s dělníky u jeřábu při zapínání vysokých beden s cementem. Na samotný závěr knihy se Toník smíruje s devastovanou krajinou okolo cementárny.

3) Identifikace tendenčních prvků

Povídka je psána v er-formě, vypravěč nezasahuje do děje, avšak zná i ty nejnějnější myšlenky každé postavy. Jedná se tedy o vševědoucího vypravěče. Časoprostor není přesně stanoven, pouze je přiblížena oblast, odkud Toník pochází. Zmíněná obec Soutěchy však neexistuje. Text je rozdělen do číslovaných kapitol.

Poměrně netradičním způsobem je graficky znázorněna přímá řeč v textu. Autor využil místo uvozovek pomlčky viz: – *Tatínku!* –⁵²⁷. Dále se v textu vyskytuje nepřímá řeč, místy dokonce nevlastní přímá řeč.

Lingvistická analýza textu s ohledem na persvazivní prvky:

V díle nalezneme schématické konstrukty podle Macury:

Domov: „*Dva domovy má tedy člověk. U někoho však oba splynou v jeden, oba v jeden význam a výraz.*“⁵²⁸: Je zde cílená snaha otevřít prostředí domova a sloučit jej s vnějším světem, a to propojením prostředí práce s prostředím domova.

Hrdina/Fučík: „*Jakže si to ještě před nedávnou chvilkou říkal o tom přesezení? Že to nic není? Že to nemuselo být žádné hrdinství, kdy babička přesezala třikrát, [...]. Bylo to hrdinství. Bylo, musela-li babička jen jedinkrát přesezat v takovém babylonu, [...].*“⁵²⁹

V textu je využito vygradování situace k proměně jedince v hrdinu.

Na Macuru navazuje Catalano:

Dělníci: „*Neboť tentokrát jede Toník dokonce na lístek, za nějž otec v Soutěchách u okénka zaplatil víc než za sebe, za svůj, protože sám má dělnickou slevu. A na tu pojede*

---

⁵²⁷ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 8.

⁵²⁸ *Tamtéž*, s. 72.

⁵²⁹ *Tamtéž*, s. 64.

*Toník až zpátky, až bude také pracovat v cementárně a bude mít na snížené jízdné nárok.*⁵³⁰ V této ukázce je naznačen benefit pro dělníky, neboť člověk získá například výraznou slevu na vlak. Takové chování vyznívá prosociálně.

A dle Dombrovské zde můžeme nalézt následující znaky komunismu:

Práce: „[...] že bych také mohl pracovat v cementárně... kdybys chtěl... a kdyby...kdyby bylo místo...“⁵³¹, „[...] zahlédne jak i v neděli pracují lidé na polích, chystajíce se na brzké žně.“⁵³² „Prach [...] Lomoží v něm obří kovadlina práce. Zpívají v něm ruce prostou modlitbu za denní chléb.“⁵³³: Práce je v knize znázorněna jako nutnost každého člověka, pokud se chce uživit, jako základní lidská potřeba. Ale současně je vyobrazena jako místo sebenaplnění a seberealizace, což odpovídá Marxově definici práce jakožto základní antropologické kategorie.⁵³⁴ To dokládá i předchozí konstrukt dělníka.

Technika: „[...] místo jednoho nebo dvou párů rukou mnoho lidí a strojů...“⁵³⁵, „To je lanovka.“⁵³⁶, „[...] obsluhovat kompresor, odkud se vháněl stlačený vzduch do hadovitých trubíc, z nichž měla každá na konci pneumatickou vrtačku.“⁵³⁷: Vzhledem k prostoru příběhu je logický výskyt techniky. Žádná technika neožívá a je pouhým nástrojem k práci, který má být obdivován pro technickou dokonalost a pokrok.

Závazek: „Až dosud vyprovodil ze Štěpnice všechny chlapce. Vyprovodí i Toníka, Antonína Řeháka, který má zítra nastoupit místo v cementárně. Starý Srba přijde, jako by se to rozumělo samo sebou. [...] To víš, že ti ho [kufr] ponesu až na nádraží, To bys mě urazil, kdybys nechtěl... [...] nikdo neví, co by se asi stalo, kdyby byl [Srba] odmítnut, najednou přehlížen, zneuznán.“⁵³⁸: Konstrukt závazku je vyobrazen na případě starého Srby, který vyprovází každého mladého muže na vlak do své první práce. Je iniciačním médiem, které spojuje svět dětí a svět dospělých.

V rámci zkoumání persvazivních technik v textu můžeme vyzdvihnout:

---

⁵³⁰ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 67.

⁵³¹ *Tamtéž*, s. 16.

⁵³² *Tamtéž*, s. 52.

⁵³³ *Tamtéž*, s. 94.

⁵³⁴ NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Brno: Host, 2018, s. 61. ISBN 978-80-7577-185-8

⁵³⁵ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 15.

⁵³⁶ *Tamtéž*, s. 79.

⁵³⁷ *Tamtéž*, s. 87.

⁵³⁸ *Tamtéž*, s. 35–36.

Hojně se vyskytující, převážně negativní, **hodnotící přídavná jména a příslovce**: „[...] trýznivé myšlenky [...].“⁵³⁹, „[...] takový strašlivý hřmot [...].“⁵⁴⁰, „[...] dosti těžký kufr [...].“⁵⁴¹, „[...] špatné duše a špatná svědomí [...].“⁵⁴², dále **triády**: „[...] podemlet, uchvátit, zničit.“⁵⁴³, „[...] vlak jede, hřmotí, rachotí.“⁵⁴⁴, „Prach, prach a prach.“⁵⁴⁵, nebo dokonce lze nalézt i dvojitou triádu: „[...] stromy, ptáci, potok, obilí, nebe, dráty.“⁵⁴⁶.

Častá jsou i **expresiva** v textu: „Ty nezbedo jeden!“⁵⁴⁷, „[...] chlapíka do party.“⁵⁴⁸, přesněji **deminutiva**: „[...] housátko, potůček [...], [...] maminka [...].“⁵⁴⁹, nebo „[...] tatínek [...].“⁵⁵⁰, či **deminutiva jmen** (hypokoristika proprií): Vladka, Lojzík, Lojzíček, Josífek, Pepa, Toník, Toníček nebo Imrýšek.⁵⁵¹ Vyskytuje se i **litotes** a zvýšené užívání **negace**: „[...] se už nikoho na nic nezeptá a nikomu nic neřekne.“⁵⁵², „Tím se nikdo nemohl pochlubit [...].“⁵⁵³ nebo **nespisovnost**: „[...] vedeš i syna do rachoty?“⁵⁵⁴. Stejně tak často se v textu setkáme i například s **gradací**: „[...] slunko trošku hřeje, pálí...“⁵⁵⁵, „Ale teď Toníka strká, sotva se postavil nohama na dlažbu, proud lidí, [...]. Toník se nechce dát strhnout nepravým směrem. Ale ani hranatá kufřík nepomáhá. [...] Toník se začíná strachovat. Počká naň otec?“⁵⁵⁶.

Méně často se v textu setkáme s **extrémním kontrastem s apelativní funkcí s adresným oslovením čtenáře**: „Ale i v takovém lomozu můžeš zaslechnout, jak doma, kdesi daleko, popiskuje drozd.“⁵⁵⁷, nebo s prostými **apelativními motivy**: „Prach místo slunečního žáru, prach a hřmot místo ptačích písní, prach místo barev a s všemohoucnou vládou jediné: šedi. A přece v něm tluče nesmírné srdce života. Lomozí v něm obří

⁵³⁹ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 22.

⁵⁴⁰ *Tamtéž*, s. 25.

⁵⁴¹ *Tamtéž*, s. 38.

⁵⁴² *Tamtéž*, s. 69.

⁵⁴³ *Tamtéž*, s. 23.

⁵⁴⁴ *Tamtéž*, s. 42.

⁵⁴⁵ *Tamtéž*, s. 94.

⁵⁴⁶ *Tamtéž*, s. 54–55.

⁵⁴⁷ *Tamtéž*, s. 26.

⁵⁴⁸ *Tamtéž*, s. 85.

⁵⁴⁹ *Tamtéž*, s. 66.

⁵⁵⁰ *Tamtéž*, s. 84.

⁵⁵¹ *Tamtéž*, s. 66, 68, 89, 90.

⁵⁵² *Tamtéž*, s. 31.

⁵⁵³ *Tamtéž*, s. 56.

⁵⁵⁴ *Tamtéž*, s. 79.

⁵⁵⁵ *Tamtéž*, s. 42.

⁵⁵⁶ *Tamtéž*, s. 58.

⁵⁵⁷ *Tamtéž*, s. 25.

kovadlina práce.“⁵⁵⁸, „Toník se začervenal. Opravdu.“⁵⁵⁹, „Věru zastane, nemyslete si!“⁵⁶⁰, „Měl pravdu.“⁵⁶¹.

Text je protkán variantami **metafor**: „[...] čas se nedá zadržet.“⁵⁶², „Lojzíkovi [...] svítí ústa a nasycením hoří zrak.“⁵⁶³, a to včetně **personifikace**: „Už se všechny záhony napily [...]“⁵⁶⁴, „Ted’ by mu ji [čepici] býval vzduch jistojistě sebral, ukradl a pohodil noci na pospas.“⁵⁶⁵. Dále se v textu objevují zástupci **přírovnání**: „[...] vřezal [se prach] do vrásek jak drobné kamení do horských brázd.“⁵⁶⁶, „[...] snědý jak cikán,“⁵⁶⁷, či **řečnické otázky**: „Kam jej odvalit? Na kterou stranu?“⁵⁶⁸, „Jistě... jistě něco takového musí být. Co však? Co jenom?“⁵⁶⁹.

Co se týče popisů, hojně se vyskytují nad míru **detailní** rozmanité **popisy**, a to například o zalévání: „Vějířový proud z Toníkovy konve přichlípl k zemi salátové listí a pocuchal petrželovou nať. U pivoňkového keře se rozpadal již přezrály květ v kaluž, skoro černou, tak jako někdy ztmaví a zčerná i krev. Toník nosil vody a zálivky ubývalo. Už se všechny záhony napily a ztracená housenka marně hledala někde na rubu pod listem kousíček suchého místa.“⁵⁷⁰, i poměrně velké množství **popisů nepříjemných věcí**, jako například strachu z potenciální otcovy smrti v lomu: „A víš, já jsem tam tebe také viděl v tom mraveništi, někde v lomu a někdy přitisknutého ke skále, když jste čekali, až vybuchne nálož...“⁵⁷¹, nebo popis zvuku sirény: „A jak [siréna] probudila! Chytla ho za hrdlo, udeřila jím o zem, houkala mu do uší, kde náhle vyjekla, jako strašlivý, hřmotný obr s hlasem, který by polámal les.“⁵⁷². Současné s popisy nepříjemných věcí nebyly v příběhu opomenuty ani **drastické scény**. Tato například přibližuje nebezpečí práce v cementárně: „Nejvíce úrazů bylo v lomech, méně u strojů. [...] že zase někomu kámen pochroumal nohu nebo prsty na ruce. To je dříve než výplata, říkával otec, užívaje řeči

---

⁵⁵⁸ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 94.

⁵⁵⁹ *Tamtéž*, s. 81.

⁵⁶⁰ *Tamtéž*, s. 83.

⁵⁶¹ *Tamtéž*, s. 87.

⁵⁶² *Tamtéž*, s. 34.

⁵⁶³ *Tamtéž*, s. 37.

⁵⁶⁴ *Tamtéž*, s. 9–10.

⁵⁶⁵ *Tamtéž*, s. 67.

⁵⁶⁶ *Tamtéž*, s. 9.

⁵⁶⁷ *Tamtéž*, s. 80.

⁵⁶⁸ *Tamtéž*, s. 14.

⁵⁶⁹ *Tamtéž*, s. 20.

⁵⁷⁰ *Tamtéž*, s. 10.

⁵⁷¹ *Tamtéž*, s. 15.

⁵⁷² *Tamtéž*, s. 74.

obvyklého mezi dělníky, když chtěl výstižně něco říci, že se to stalo neočekávaně náhle, aniž tomu kdo mohl zabránit.“⁵⁷³.

Text také často podněcuje čtenáře k **jednoznačné odpovědi**: „Jakže si to ještě před nedávnou chvilkou říkal o tom přisedání? Že to nic není? Že to nemuselo být žádné hrdinství, kdy babička přisedala třikrát, [...]. Bylo to hrdinství. Bylo, musela-li babička jen jedinkrát přisedat v takovém babylonu, [...].“⁵⁷⁴.

A opravdovou raritou je v tomto textu užití **rýmu**: „Potůčku marnivý, // v olšanském kabátku, // dej napít vodičky // žlutému houšátku...“⁵⁷⁵.

4) Analýza vybraných tendenčních prvků

Diskurz o práci

Obava z práce v cementárně

- „Jsou to kromě stesku i pochyby, zdali si pro život neměl vysnit něco víc než cementárnu.“⁵⁷⁶
  - „Možná, že v cementárně bude opravdu takový strašlivý hřmot a lomož a ryk, jak to někdy vypravuje tatínek.“⁵⁷⁷
- ⇒ Téma důležitosti správného rozhodnutí je protkáno první čtvrtinou knihy. Toník, jakožto hrdina na přelomu chlapectví a mužství, uvažuje, zda je správné následovat kroky svého otce do cementárny a zda je výběr povolání pro něj vhodný.

Realita každodenní práce v cementárně

- „To jsem se lekl!. [...] Siréna doznívá. Její hlas zkomírá, jako by někdo plakal. [...] Denně ji budeš slyšet, a několikrát.“⁵⁷⁸
- „Ale nepospíchají sami. Před nimi, za nimi, vedle nich jdou lidé, kteří se za několik minut postaví k práci. Jedni sednou do kanceláří za stoly, druzí, a těch je většina, se postaví ke strojům nebo vezmou do ruky nářadí a budou kopat, házet, [...], nosit všechno v tom rozprouděném a prudce rozdýchaném tempu práce.“⁵⁷⁹

---

⁵⁷³ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 88.

⁵⁷⁴ *Tamtéž*, s. 64.

⁵⁷⁵ *Tamtéž*, s. 33.

⁵⁷⁶ *Tamtéž*, s. 23.

⁵⁷⁷ *Tamtéž*, s. 25.

⁵⁷⁸ *Tamtéž*, s. 73.

⁵⁷⁹ *Tamtéž*, s. 79.

- „*Toník se učil vozíky spínat anebo jednotlivé zase obracet na kruhových točnicích a Zouhar mu hned také řekl, co která páka znamená na té směšné, malé lokomotivě.*“⁵⁸⁰
  - „[...] *Stroje začaly rachotit, [...].*“⁵⁸¹
  - „*Tady v cementárně se s ním také nikdo nemazlí.*“⁵⁸²
- ⇒ Cementárna je vyobrazena jako místo plné shonu, nepříjemného zvuku sirény a strojů. Práce v cementárně je náročná, ale může být rozmanitá, od manuální práce až po práci kancelářskou. Toníkovy počáteční obavy opadají s prvními dny práce v cementárně. Tento obrázek cementárny má čtenáře nejspíše přesvědčit, že se nemá mladý člověk, v ideologickém duchu, bát těžké práce a že i přes počáteční obtíže může být práce zajímavá.

Práce v cementárně jako predestinace

- „– [...] *Tak si vedeš i syna do rachoty? Následníka? – [...] Jakého následníka? Následníky mají jen císařové a králové. Nikoli však obyčejný dělník z cementárny.*“⁵⁸³
  - „*Inženýr tenkrát přijal Toníka přívětivě. Snad už proto, že také otec byl dobrý pracovník. A že mohl snad počítat se stejnými schopnostmi u Toníka, zděděnými po otci.*“⁵⁸⁴
- ⇒ Generační předávání povolání je spíše řemeslnický zvyk, který je zde přesunut do prostředí průmyslu. Tato problematika je kombinována s následnictvím, kde je poukázáno na „prostotu“ dělníka, který je se všemi na stejné úrovni, všichni jsou si rovni a jsou kolektivně obyčejní. Naproti tomu je důležité být dobrým, kvalitním pracovníkem, což v tomto případě zaručuje kvalita práce předchůdce, tedy otce. Takové generační předávání souvisí i s archetypem krále, tedy přesněji starodávného netělesného přesunu majestátu znovuoobnovením a projekcí do jiných bytostí.⁵⁸⁵

Cementárna jako zdroj příjmů k obživě

⁵⁸⁰ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 85.

⁵⁸¹ *Tamtéž*, s. 84.

⁵⁸² *Tamtéž*, s. 90.

⁵⁸³ *Tamtéž*, s. 79.

⁵⁸⁴ *Tamtéž*, s. 83.

⁵⁸⁵ MOORE, Robert L. a Douglas GILLETTE. *Král, válečník, kouzelník, milovník, aneb, O mužské psychice*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 49-50. ISBN 80-7106-444-0.

- „*Toník se začervenal. Opravdu. Nač všechno už mysl! Ale na peníze ne! Vždyť ještě vůbec neví, zdali se bude zamlouvat inženýrovi, zdali vyhoví a zda se vůbec bude hodit k nějaké práci.*“⁵⁸⁶
  - „*Zastane-li ovšem potom kus práce, nebude brát výplatu zadarmo. A nebude šetřit a koupí všem, až zase s otcem pojedou domů [...] po dárku.*“⁵⁸⁷
- ⇒ Zmiňování peněz je dle Nečasové běžná praxe v ideologicky zaměřených textech. Nečasová uvádí, že se jedná o manipulaci se spotřebitelským diskurzem, který je cíleně proměňován ke spokojenosti společnosti.⁵⁸⁸ Lze tedy předpokládat, že se i zde jedná o cílenou úpravu diskurzu, aby již děti věděly, že peníze nejsou nejdůležitějším prvkem v životě, ale naopak je důležité být schopen pracovat a mít rád svou rodinu.

Práce ve zdraví nebezpečném prostředí

- „*A brzy měl i Toník prach na opálených lících, na rukou i na čepici a na šatech. Když se oprašoval a bouchl čepicí o dlaň, aby z ní vytřepal prach, Zouhar mu řekl: – To je ten první den, Toníku. Zítra ti to už ani nepřijde, že je tu někde prach. A máš-li dobré plíce, nepřijde ti to ani za deset let. – Měl pravdu.*“⁵⁸⁹
  - „*Přes týden, o všedních dnech a při práci, je Toníkovi jedno, že nevidí kolem sebe nic jiného než prach a prach. A nemá ani kdy litovat sluníčko, které jen mžourá za prachovým mrakem nad cementárnou a nemá sílu prokousat se k lidem svými paprsky, ačkoli i tak je, když slunce vysoko na obloze pálí, všude v cementárně dusno.*“⁵⁹⁰
- ⇒ V díle nebyly zmíněny žádné ochranné pomůcky, které by dělníci měli. Pracující byli naopak vystaveni prašnému prostředí na přímém slunci. Dílo toto prostředí bere za normální, tedy v normě dané doby, a pozitivně se vyjadřuje i o prachu, na který si pracující údajně zvykne, pokud nemá špatné plíce. Vypravěč navíc zcela tendenčně dává za pravdu tomuto výroku postavy.

Cementárna jako místo likvidace životního prostředí

- „*A teprve teď si Toník všiml, že podle obou břehů roste křoví i tráva, ale všecko je šedé a bílé. Divná je to travička, divné křoví. Všechno jako v závoji.*“⁵⁹¹

⁵⁸⁶ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 81.

⁵⁸⁷ *Tamtéž*, s. 81.

⁵⁸⁸ NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Brno: Host, 2018, s. 113–114. ISBN 978-80-7577-185-8.

⁵⁸⁹ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 87.

⁵⁹⁰ *Tamtéž*, s. 91–92.

⁵⁹¹ *Tamtéž*, s. 80.

- „Daleko široko kolem cementárny je však krajina jako sama cementárna s velkými budovami a skladišti, komíny, s kostrami mlčících jeřábů a lanovkou, v níž jako by přestala proudit krev, když se přestane pracovat.“⁵⁹²
  - „Tady je prachem zkrocen i nejmnivější potůček [...]. Vodička je plná prachu a mazlavého bahna [...].“⁵⁹³
- ⇒ Hlavní hrdina si všímá ničení přírody. Nesnaží se však přijít na možnosti, jak by se této likvidaci dalo předcházet. Dokonce si sám nepropojuje ani svou práci s ničením přírody, pouze si všímá toho, že je příroda okolo cementárny jiná, ošklivá, špinavá, a to na rozdíl od přírody doma, kde vyrostl.

Diskurz o domově

Domov jako milované místo

- „Toník také uviděl tatínka, poněkud již schýleného v zádech, upracovaného, ale v tom okamžiku rozzářeného, že je zase doma.“⁵⁹⁴
  - „Co bych se trápil? Ale nic by mě tam [na pouti] netěšilo. Vždyť zítra už pojedu pryč. A tak chci ještě být dlouho doma, tady...“⁵⁹⁵
  - „Sotva všichni odloží po jídle lžice, zaklepe na dveře starý Srba, [...] který se i daleko po světě toulal, ale přesto se vrátil domů do vsi [...].“⁵⁹⁶
- ⇒ Domov v případě Soutěch je intimním prostředím, do kterého vstupuje zvenčí pouze Srba. Avšak i Srba je považován za místního. Prostředí Soutěch je proto nerušené vnějšími elementy a je místem lásky a bezpečí. Vnější svět je pak charakterizován jako neznámý, ze kterého jde strach.

Práce se stává domovem

- „Ale Toník vycitňuje, že na slovíčko >>doma<< klade jiný důraz, než kdyby býval řekl: – Doma v Soutěchách, doma ve Štěpnici...– Dva domovy má tedy člověk. U někoho však oba splynou v jeden, oba v jeden význam a výraz.“⁵⁹⁷
- „Ale u toho, kdo se jinde narodil a jinde vydělává svůj chléb a živobytí, jsou dva domovy. Domov a domov práce.“⁵⁹⁸

⁵⁹² SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 92.

⁵⁹³ *Tamtéž*, s. 94.

⁵⁹⁴ *Tamtéž*, s. 7.

⁵⁹⁵ *Tamtéž*, s. 21.

⁵⁹⁶ *Tamtéž*, s. 34.

⁵⁹⁷ *Tamtéž*, s. 72.

⁵⁹⁸ *Tamtéž*, s. 72.

- ⇒ Slovo „domov“ má být synonymem pro slovo „práce“. Cíleně a přiznaně se mění význam slova. Taková záměna významu slova může vést až k jeho vyprázdnění, a to právě v případě údajného splnutí v jeden význam a výraz.

Stesk po domově

- „*Někdy přepadne Toníka hrozný stesk. Obyčejně koncem týdne, když se blíží neděle.*“⁵⁹⁹
  - „*A proto by svůj stesk po domově a po mamince mohl Toník nazvat i steskem po zeleni, šťavnaté zeleni luk mezi Soutěchami a Štěpnicí.*“⁶⁰⁰
  - „*Zítřka se ti bude stýskat po domově, pozítří, až jedna bolest obolí, po něčem jiném. A uvidíš: i po cementárně se ti jednou zasteskne.*“⁶⁰¹
- ⇒ Toníkovi nechybí jen domov ve smyslu rodiny, ale i příroda domova. A přesto je uklidňován, že jednou se mu zasteskne i po cementárně, druhém domově. Je tedy formován k přesvědčení, že práce a budoucnost se mu stanou domovem. Jak popisuje Nečasová, novým domovem je pro nového socialistického člověka právě budoucnost ruku v ruce s továrnou a idealizovanou prací.⁶⁰²

Diskurz o dospívání

Toník stále jako školák, chlapec, dítě

- „*[...] ne nejlepším, ale pořád ještě dobrým žákem měšťanky, kterou právě opustit.*“⁶⁰³
  - „*– Inu, chlapec si to bude pamatovat, – přiživuje se však ještě kdosi, – ztratit se, taková věc člověka poučí...*“⁶⁰⁴
- ⇒ Sám se na začátku knihy považuje za poměrně dobrého žáka, ještě si tedy nepřipadá jako dospělý jedinec. Při cestě do cementárny ho bere i okolí jako dítě, chlapce, ne jako muže. Může to být způsobeno i tím, že mu dělá doprovod otec, není tedy brán okolím za samostatného.

Toník na rozhraní mezi dítětem a dospělým

---

⁵⁹⁹ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 91.

⁶⁰⁰ *Tamtéž*, s. 92–93.

⁶⁰¹ *Tamtéž*, s. 22.

⁶⁰² NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Brno: Host, 2018, s. 41, 87. ISBN 978-80-7577-185-8.

⁶⁰³ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 13–14.

⁶⁰⁴ *Tamtéž*, s. 63.

- „– Ale člověk se nesmí ničeho lekat, že, tati? – namítl Toník a cítil, že se červená. Vždyť promluvil už jako dospělý, jako někdo, kdo se také sám hned tak něčeho nelekne.“⁶⁰⁵
  - „Smí už o sobě [Toník] říci, že rozvažoval, aby nebyl pro smích? Rozvažuje-li a uvažuje-li dospělý o něčem, je to zajisté něco jako zrno, z něhož může vzklíčit rozhodnutí, čin, cokoli. I pošetilost. Není to však jen pouhá sláma, rozvažuje-li chlapec, který by se ještě se vším měl utíkat o radu?“⁶⁰⁶
- ⇒ Nejistota, kterou v sobě má Toník, se objevuje pouze v první čtvrtině knihy, a to ještě před tím, než odjede do cementárny. Nejistota však patří k dospívání.

Toník dospělým

- „A jak se dobývá [stesk na srdce]! Otevři mi, budu tě provázet. Od chvíle, kdy ses stal dospělým, budu ti nablízku.“⁶⁰⁷
  - „Toník je dvojnásob překvapen. Že první jeho dospělý známý na cestě do cementárny s ním mluví tak vážně i přes to prvé žertování s křestním jménem, a že hned také v něčem nezrazuje a neříká nic, co by místo povzbuzení srazilo člověka a zkazilo mu výhled do krajiny, zbudované z vlastních myšlenek a plánů.“⁶⁰⁸
  - „V dopise však nemůže Toník mamince napsat, aby nerozmazlovala jeho jméno a že už není Toniček, protože umí už leccos a převrátí sám vozík naplněný vápencem, jen se zapráší.“⁶⁰⁹
- ⇒ Dospělost je v knize charakterizována jako období, kdy si sice lidé ze sebe dělají legraci, ale současně s tím se vzájemně podporují, neberou si sny a ideály. Neodlučitelně s dospělostí je spojen stesk, který člověka již nikdy neopustí. S dospělostí je také v knize spojena těžká práce, nebo také fakt, že pro své matky je člověk stále dítětem, i když je již dospělým.

5) Binární opozice

<u>My = Život v cementárně</u>	<u>Oni = Život v Soutěchách</u>
Svět dospělých	Svět chlapců
Domov práce, kde si vydělává na chleba a živobyті	Domov, kde se narodil a chodil do školy

⁶⁰⁵ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 11.

⁶⁰⁶ *Tamtéž*, s. 16.

⁶⁰⁷ *Tamtéž*, s. 22.

⁶⁰⁸ *Tamtéž*, s. 69.

⁶⁰⁹ *Tamtéž*, s. 91.

Práce s peněžním platem	Práce bez platu (zalévání květin, pastva) nebo za naturálie
Stroje, prach	Zvířata, květiny
Krajina pod bílým a šedivým prachem	Krajina plná barev
Těžký průmysl	Řemeslo a pastva

Tab. 7 – *Toník z cementárny: Binární opozice. Zdroj: Autor*

Opozice jsou v díle založeny na principu prostoru, který předurčuje vyzrálост jedince. Vždyť jak již bylo zmíněno v kategorii *Toník dospělým*, matka vidí vždy syna jako dítě.

6) Ideologický čtverec: (my = život v cementárně, oni = život v Soutěchách)

Zdůrazněné naše dobré stránky (+)	Zdůrazněné jejich špatné stránky (-)
Život v cementárně je druhým domovem, ve kterém jsou si dospělí rovni a podporují se. „Ale u toho, kdo se jinde narodil a jinde vydělává svůj chléb a živobytí, jsou dva domovy. Domov a domov práce.“⁶¹⁰ „[...] první jeho dospělý známý na cestě do cementárny s ním mluví tak vážně i přes to první žertování s křestním jménem, a že hned také v něčem nezrazuje a neříká nic, co by místo povzbuzení srazilo člověka a zkazilo mu výhled do krajiny, zbudované z vlastních myšlenek a plánů.“⁶¹¹	Život v Soutěchách je sice plný zábavy, ale také bez řádu, lidé zde pytláci, učí tomu dokonce i děti. „– Kdepak Lojzík, – rozjímala škádlivě matka, – Lojzík si na pouti na kravičku vůbec nevzpomněl.“⁶¹² „Kromě toho chodí Starý Srba rád pytláčit na řeku a nekluzčí ryba mu nevyklouzne. [...] A kolik chlapců by rád byl naučil svému černému zapovězenému umění! Leč nikdo z žáků se nevyrovnal mistrovi. [...] Lidé občas řeknou, že to starý Srba nemá tuhle — a to kreslí prstem na čele kolečko — v pořádku. Ale odmítnout ho, když přijde >>vyprovázet<<, se každý bojí.“⁶¹³
Potlačená naše negativa (-)	Zmírněná jejich pozitivita (+)
Celá průmyslová oblast, ve které se cementárna nachází, ničí přilehlou krajinu. Práce v cementárně je fyzicky náročná, lidé si touto prací podlamují zdraví.	Zkušený muž vyprovází chlapce na nádraží, pomáhá jim s těžkým zavazadlem a udílí jim rady. Je to vlastně iniciační médium (průvodce), který pomáhá chlapcům stát se muži.

⁶¹⁰ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 72.

⁶¹¹ *Tamtéž*, s. 69.

⁶¹² *Tamtéž*, s. 30.

⁶¹³ *Tamtéž*, s. 34–35.

„Toník také uviděl tatínka, poněkud již schýleného v zádech, upracovaného [...].“⁶¹⁴ „[– ...] Zítra ti to už ani nepřijde, že je tu někde prach. A máš-li dobré plíce, nepřijde ti to ani za deset let. – Měl pravdu.“⁶¹⁵ „Daleko široko kolem cementárny je však krajina jako sama cementárna s velkými budovami a skladišti, komíny, s kostrami mlčících jeřábů a lanovkou, v níž jako by přestala proudit krev, když se přestane pracovat.“⁶¹⁶	„Sotva všichni odloží po jídle lžíce, zaklepe na dveře starý Srba, [...] který se i daleko po světě toulal, ale přesto se vrátil domů do vsi [...].“⁶¹⁷

Tab. 8 – Toník z cementárny: Ideologický čtverec. Zdroj: Autor

Diskurzy uvedené v ideologickém čtverci souhlasí se stanovenými kategoriemi diskurzů (viz část 4)): Práce se stává domovem, cementárna jako místo likvidace životního prostředí, práce ve zdraví nebezpečném prostředí a domov jako milované místo.

Kniha v sobě ukrývá řadu tendenčních prvků, které inklinují k socialistickému uspořádání světa, avšak v knize chybí silnější protivník k Toníkovi. Nikdo ho od cesty nezrazuje a ani zde není žádný diverzant v cementárně. Z toho důvodu lze knihu označit za částečně tendenční. Kniha však vykazuje znaky budovatelské prózy, a to přeměnou člověka, který nachází své místo ve společnosti, ale nachází i sám sebe. Své pevné místo nalézá v práci, a to i přes stesk po domovině.⁶¹⁸

2.1.5 Dílo: *Zelená Karkulka*⁶¹⁹

1) Kazuistika autora

Autorka: Jana Zemanová

(datum neznámé–datum neznámé) O autorce nejsou dostupné žádné informace.

Je možné, že se jedná o další dílo Ireny Zemanové, avšak i tato autorka vydala pouze jednu knihu a nejsou k ní ani k jejímu dílu dostupné informace.⁶²⁰ Vzhledem k těmto okolnostem je více než zřejmé, že se jedná v obou případech o pseudonym.

⁶¹⁴ SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945, s. 7.

⁶¹⁵ *Tamtéž*, s. 87.

⁶¹⁶ *Tamtéž*, s. 92.

⁶¹⁷ *Tamtéž*, s. 34.

⁶¹⁸ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ. *Dějiny české literatury 1945–1989. II., 1948–1958*. Praha: Academia, 2008, s. 261. ISBN 978-20-200-1528-0.

⁶¹⁹ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947.

⁶²⁰ viz ZEMANOVÁ, Irena. *Zrádcům smrt*. Praha: Orbis, 1946.

Lze také zvažovat, zda se nejedná o narážku, či spíše dvojsmysl vzhledem k tematice knihy. Jistá pražská rodina Zemanových zprostředkovávala za války setkání Václava Morávka s Josefem Mašínem.⁶²¹ Mašínové byli během třetí republiky považováni za hrdiny,⁶²² což podporuje tuto hypotézu. Až po roce 1948 byl diskurz o Mašínech cíleně proměněn a z původních hrdinů vytvořila komunistická strana pouze obraz, a to zločinců a vrahů.⁶²³

Pro případné vypátrání autora či autorky může být klíčovým vodítkem například částečná autostylizace v díle, tedy shodné pojmenování hlavní hrdinky jako údajné autorky. Pokud by se vycházelo z údajů dostupných v díle, pak by rokem narození hlavní postavy měl být rok 1931.⁶²⁴ Autorce by muselo být v době vydání knihy 16 let. Takto nízký věk by odpovídal na otázku, proč tato kniha nemá žádné (dostupné) české recenze, a to ani ve *Štěpnici*, ačkoli náklad této knihy činil 4,4 tisíce výtisků.⁶²⁵

Je však s podivem, že se na Slovensku vydala i ve slovenské mutaci v roce 1950 pod názvem *Zelená Čiapočka* v edici Kvety.⁶²⁶ Alespoň dvě zmínky o knize obsahuje vzdělávací časopis *Matičné čítanie*.⁶²⁷ V obou případech je příběh o Zelené Karkulce shrnut ve dvou větách s vyzdvižením protiněmecké a odbojové orientace díla.⁶²⁸ Zmínku o slovenském vydání můžeme nalézt ještě ve slovenském periodiku, zabývajícím se knižní kulturou, s názvem *Kniha*. Na Slovensku byla kniha vydaná v květnu 1950 v nákladu 5,7 tisíc kusů.⁶²⁹

Zaměřením se na příjmení hlavní hrdinky díla a porovnáním s autorkami píšícími v dané době dívčí romány nám vychází, že by se teoreticky mohlo jednat o Olgu Horákovou (1921–2006), autorku rozhlasových her a knihy *Katka*.⁶³⁰ Můžeme se domnívat, že námi zkoumané dílo *Zelená Karkulka* nebylo dostatečně kvalitní, čemuž by odpovídala

---

⁶²¹ *Květen: obrázkový týdeník*. Praha: Práce, 21. 09. 1945, roč. 1, č. 17, s. 6.

⁶²² Například: *Naše vojsko*. Praha: Za Svobodu, roč. 4 (1945), č. 22, s. 14–15.;

VOZKA, Jaroslav. *Hrdinové domácího odboje*. Praha: Práce, 1946.

⁶²³ Ku příkladu: JÁNSKÝ, R. Teror. Dvacet skutečných kriminálních případů. Druhé pokračování *Československý voják*. Praha: Naše vojsko, roč. 14 (1965), č. 19. ISSN 0009-0751, s. 32–34.

⁶²⁴ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 9.

⁶²⁵ *Tamtéž*, s. 112.

⁶²⁶ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Čiapočka*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1950.

⁶²⁷ *Matičné čítanie: výchovný a vzdelávací časopis pre slovenský ľud*. Martin: Matica slovenská, 1946–1954.

⁶²⁸ *Matičné čítanie: výchovný a vzdelávací časopis pre slovenský ľud*. Martin: Matica slovenská, roč. 5 (1950), č. 7, s. 334.

Matičné čítanie: výchovný a vzdelávací časopis pre slovenský ľud. Martin: Matica slovenská, roč. 6 (1951), č. 1, s. 42.

⁶²⁹ *Kniha: mesačník pre knižnú kultúru*. Bratislava: Tatran, roč. 1 (1950), č. 6, s. 160.

⁶³⁰ *Náš rozhlas*. Praha: Orbis, 21. 09. 1947, roč. 14, č. 38, s. 4.

i absence recenzí, a proto bylo vydáno pod falešným jménem. Stejně jako v případě (poměrně kritizované) rozhlasové hry s názvem *Zmatek kolem Rossany* se námi zkoumané dílo odehrává ve městě, a to na rozdíl od její další rozhlasové hry *Když ohně planou*,⁶³¹ nebo knihy *Včelka Smělka*.⁶³² Tuto hypotézu podporuje i její další rozhlasová hra *Velká láska*, která se odehrává v prostředí pražského povstání během května 1945.⁶³³ Všechny zde stanovené hypotézy je třeba podrobit dalšímu výzkumu, který je nad rámec této práce.

Můžeme zde opět pouze polemizovat, zda částečná autostylizace nebyla uměle vytvořena právě ke snazšímu vcítění se čtenářů do hlavní postavy a ke zvýšení věrohodnosti obsahu knihy. Co se týče názvu i vykreslení hlavní postavy, různé adaptace *Karkulky* byly oblíbené jako metaforická alegorická pojednání již před třetí republikou. Namátkou můžeme zmínit dílo Vladimíra Thieleho s dílem *Karkulka ve smutku* z roku 1941.⁶³⁴

Po únorovém převratu byla tato kniha (se záznamovým číslem 7503) označena za brak, zařazena na *Seznam nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury*, tedy na jeden z cenzurních indexů z roku 1954, a následně vyřazena v rámci očisty veřejných knihoven. V tomto indexu je uvedeno křestní jméno autorky: „Julie“,⁶³⁵ což neodpovídá přebalu, ani tiráži knihy.

Informace o knize

Příběh lze žánrově zařadit mezi prózu s dívčí hrdinkou. Co se týče ilustrací, na papírovém přebalu knihy je na titulní straně dívka v zelených šatičkách a s nejspíše sovětskou lodičkou na hlavě sedící vojákovi Rudé armády na rameni, anebo na pancíři tanku. Za sebou mají z obou stran sovětské vojáky a také hlaveň tanku T-34 s dalším vojákem stojícím ve věži na velitelském stanovišti.⁶³⁶ Na deskách je obrys klečící dívky v šatech, která drží v rukou utrženou květinu a zkoumá ji. Tento výjev je zasazen do přírodní scény, přesněji na palouček s nízkými jehličnatými stromy. Důvody rozdílných titulních ilustrací

---

⁶³¹ *Týdeník Rozhlas. Programový a kulturní týdeník*. 12. 09. 2016, roč. 26, č. 38, s. 25.

⁶³² HORÁKOVÁ, Olga. *Včelka Smělka*. Praha: Státní nakladatelství, 1948.

⁶³³ *Náš rozhlas*. Praha: Orbis, 16. 02. 1947, roč. 14, č. 7, s. 7.

⁶³⁴ HAVEL, Rudolf a JIŘÍ OPELÍK. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Čs. spisovatel, 1964, s. 514.

⁶³⁵ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století: (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha: Academia, 2009, s. 206, 219, 463. ISBN 978-80-200-1709-3.

⁶³⁶ *Zelená Karkulka* – Jana Zemanová. *Databáze knih*. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/zelena-karkulka-262171> [citováno 2024-03-20].

nejsou známy. Dle dostupných informací z Databáze národní knihovny dílo nemělo více než jedno vydání.⁶³⁷ Ilustrace vytvářel Jan Goth.⁶³⁸

Knihu vydalo nakladatelství Vojtěcha Šeby, které působilo od roku 1920 do roku 1948. Zaměřovalo se převážně na adaptovanou beletrii pro mládež a dětské a mládežnické knihy, od 30. let se specializovalo nejen na dívčí, ale i na chlapecké romány.⁶³⁹

V díle je uvedeno, že je vhodné pro dívky od 9 let.⁶⁴⁰

2) Popis děje

Příběh se odehrává v protektorátní Praze v roce 1944. Špatně obutá dívka je zpovzdálí sledována postarším mužem. Po chvíli muž k dívce přistoupí a dají se spolu do řeči. Mluví o nedostatku masa nebo o nenávisti k Němcům. Rozloučí se a dívka odchází domů. Muž ji sleduje dál. Od obchodníka se dozví, že se dívka v zelené karkulce jmenuje Jana Horáková a pod lstí údajné ztráty balíčku se neznámý muž dostane až do dívčina bytu. Jana si balíček samozřejmě nevezme, neboť přece není její, a muž odchází.

Následují tři retrospektivní příběhy, první je z roku 1942 o školním výletě a Janině odkutáleném umělohmotném kalíšku, při jehož záchraně málem zemřela. Během druhé příhody (rok 1941) ukradne Jana na třídním výletu třesně z cizí zahrady, na což se však nepřijde a sama se k tomu přizná až mnohem později. A ve třetí příhodě (také z roku 1941) se Jana úspěšně zastává chudší spolužačky Jarky, kterou se opakovaně snaží nařknout z krádeže housky s máslem a salámem nejbohatší spolužačka Mařenka.

Po příhodách se vrací příběh zpět do roku 1944, kdy tatínkovi, panu Horákovi, do práce dosadí nového kolegu, pravděpodobně Čecha s přijatou německou národností. Když později na vycházce potká rodina Horákových jak nového kolegu, tak i jeho bratra před hospodou, Jana zjistí, že neznámým mužem, který jí přinesl údajný ztracený balíček domů, nebyl nikdo jiný nežli bratr tatínkova kolegy pracující u gestapa.

Jednoho večera proběhne domovní prohlídka u Horáků. Tatínka Jany odvedou k výslechu a až k ránu pustí. Rodina Horákových je členem tajné organizace dělníků, kteří pomáhají

---

⁶³⁷ SKC – Úplné zobrazení záznamu. Online. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=006295603&local_base=SKC. [citováno 2024-03-20].

⁶³⁸ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 112.

⁶³⁹ MALÝ, Radek a Josef NEŠPOR. *Lexikon českých nakladatelství dětské knihy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, s. 210–211. ISBN 978-80-244-4503-8.

⁶⁴⁰ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 112.

ukrýt nejen Vašíka Mrázka, bratra Jarky, tedy utečence z Říše, ale i další tři muže. Domovní prohlídky nouzových domků se opakují, nikoho však gestapo nenajde.

Bratr Jany, Frantík, se nesmí na Vánoce vrátit z totálního nasazení. Ale díky paní v sousedství může Jana odcestovat, jakožto dítě do 14 let, s paní na povolenku do Říše, aby bratrovi přivezla alespoň balíček s potravinami. Ačkoli je sousedka na Janu nejprve zlá, přes počáteční neshody si spolu nakonec dobře rozumí. V dobrém se rozloučí a Jana se v táboře setká s bratrem, který má v plánu prchnout. Využijí zmatku při náletu na tábor a společně utečou. Po cestě potkají krabici, ve které se ukrývá tajemný muž Hříša z Podkarpatské Rusi. Naláká Frantíka do sovětského odboje. Cestou se ještě zastaví pro sousedku a vyrazí společně na cestu přes Žitavu, kde se rozdělí, a Jana se sousedkou se vrátí domů. Frantík s Hříšou vyrazí bojovat na východ.

Po Janiččině návratu je popravena učitelka Bílková a Jarka a ostatní z organizace v cihelně ukrývají uprchlíka, tentokrát příslušníka Rudé armády Volod'u. Při kontrole cihelny gestapem prvního příslušníka nejprve omráčí prudkou ranou Jana, pak oba zabije Volod'a. Společně se postarají o mrtvolu. Všichni obyvatelé domu, kde bydlí Horákovi, byli později zatčeni za přechovávání dvou starých zbraní ještě z dob Rakouska-Uherska, tvrdě vyslýcháni, ale nakonec propuštěni.

Následuje boj o rozhlas, utváření domobrany, které se účastní i Jana. Také společně s ostatními staví barikády proti Němcům. Při vítání Rudé armády je Jana postřelena neoblíbenou učitelkou Pávkovou a jiným Němcem, což Janu málem stojí život. V nemocnici ji navštěvují vojáci Rudé armády a přes Frantíka jí pošle dopis i Volod'a, ve kterém ji nazývá sestrou, a tak spolu uzavírají sourozenecký vztah na dálku.

3) Identifikace tendenčních prvků

Kniha je psána v *er-formě*. V textu je využita přímá i nepřímá řeč. Přímá řeč je graficky vyznačena dvojitými šipkami >> a <<. Pro citování přímé řeči budou šipky zachovány. V textu jsou využity přechodníky „*přeběhnuvši*“⁶⁴¹, „*dotknuv*“⁶⁴² i historismy jako například „*hokynář*“⁶⁴³. Chronologie je narušována častými retrospektivními pasážemi. Vypravěč je autorský, zná myšlenky postav a přidává i své komentáře. Text je členěn do osmi číslovaných kapitol bez názvu.

---

⁶⁴¹ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 8.

⁶⁴² *Tamtéž*, s. 50.

⁶⁴³ *Tamtéž*, s. 8.

Zajímavost textu tkví až v puntičkářské absenci německých slov i přímé řeči v němčině. Chybí také německé varianty názvů měst, jako například: *Liberec*, *Žitava* či *Zhořelec*.⁶⁴⁴ Oproti tomu ruská přímá řeč je na některých místech díla nepřekládána a přepsána do latinky: „»Što éto?« tázal se Rus [...].“⁶⁴⁵

Lingvistická analýza textu s ohledem na persvazivní prvky:

Na základě výzkumu Dombrowské můžeme v díle najít následující znaky komunismu:

Nepřátele: „[...] zachází s námi hůř než s otroky.“⁶⁴⁶, „[...] není daleký den, kdy všechny porobené národy povstanou jako jeden muž proti nelidskému uchvatiteli moci.“⁶⁴⁷: Němci jsou zde vyobrazeni jako jasný a jediný nepřítel, který utlačuje tehdejší obyvatele protektorátu a má za cíl je zlikvidovat upracováním se k smrti a hladem.

Práci: „To opravdu mají u nich v továrně tolik práce? [...] Pracují téměř denně přes čas.“⁶⁴⁸, „Lidé se tam dřou za několik haléřů a ještě nádavkem s nimi zacházejí jako s trestanci.“⁶⁴⁹: Práce je vykreslena jako nástroj nacistů k vyhlazení (nejen) českého obyvatelstva. Práce nepřináší peníze, ani jídlo. Nejsou tak saturovány základní lidské potřeby, nelze se seberealizovat ani rozvíjet. Toto vykreslení jde proti Marxově definici práce, což má poukázat na zřůdnost německé nadvlády.⁶⁵⁰

V díle se také nachází sémiotické konstrukty podle Macury:

Hrdina/Fučík: „Málem by nás chytili, a to by znamenalo naši neodvratnou smrt. Došlo k přestřelce. Víím, že jsme zastřelili některé z těch raubířů, ale hlavní věcí je, že se mi [Vašíkovi] podařilo utéct.“⁶⁵¹, „Dva jeho druhové padli, provrtání kulemi – on sám byl jen postřelen.“⁶⁵²: Do role hrdiny až fučíkovského rozměru jsou pasováni hned dvě postavy díla, a to Vašík a Rus. V případě Vašíka se jedná o vlasteneckého odbojového hrdinu bojujícího proti Němcům, v případě Rusa se jedná o hrdinnou bratrskou pomoc při likvidaci nacistů.

---

⁶⁴⁴ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 75.

⁶⁴⁵ *Tamtéž*, s. 90.

⁶⁴⁶ *Tamtéž*, s. 58.

⁶⁴⁷ *Tamtéž*, s. 59.

⁶⁴⁸ *Tamtéž*, s. 49.

⁶⁴⁹ *Tamtéž*, s. 51.

⁶⁵⁰ NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Brno: Host, 2018, s. 61. ISBN 978-80-7577-185-8

⁶⁵¹ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 41.

⁶⁵² *Tamtéž*, s. 82.

A na Macuru navázal a rozšířil sémiotické konstrukty Catalano, kdy ve zkoumaném textu jsou obsaženy následující:

Dělník: „[...] *stál vlak s několika vozy, plnými cizích dělníků, jedoucích kamsi do Saska.*“⁶⁵³, „[...] *dělníci také zjistili, že je jim čtena pošta.*“⁶⁵⁴, „*Malá dívenka, která právě přijela z vlasti, stala se rázem předmětem všeobecného zájmu sem zavlečených dělnic.*“⁶⁵⁵: Dělníci symbolizují v textu nepoužitý termín *totální nasazení*, a to svým uvězněním a svou nesvobodou.

Továrna: „[...] *až stanuli u nevlidné, oprýskané zdi továrny.*“⁶⁵⁶, „*Jako veliký netvor se rozprostírala před nimi továrna, mlčící, němá, vychladlá.*“⁶⁵⁷, „*»Můj bratr je v říši a pracuje tam v továrně.«.*“⁶⁵⁸: Továrna je prostorem symbolizující vězení, nepříjemné místo, v noci vypadající jako bez kousku života.

A také bylo využito jedno politicky orientované slovo dle Čermáka, a to slovo:

Organizace: „*Ve dne se ztratíte mezi dělníky a i jinak vás podporuje naše tajná organizace.*“⁶⁵⁹, „[...] *že má co činit s jedním z oněch bezejmenných vůdců podzemní organisace, [...]*“⁶⁶⁰: Jako organizace je v díle vnímána odbojová skupina, která má svou vnitřní hierarchii a je napojena na dělnictvo. Pojem má pozitivní konotace.

Mezi typické mechanismy persvaze užití v knize můžeme zařadit **extrémní kontrast**: Tento kontrast je patrný v charakteristice učitelek dětí. Můžeme tak porovnat: „*Děti vedla jejich oblíbená třídní učitelka Bílková, velká vlastenka, [...]. Byla to jinak učitelka přísná, ale spravedlivá.*“, s výrokem „[...] *učitelka Pávková, kterou nikdo neměl rád a již se učitelé a učitelky báli, protože měla ráda Němce a pronásledovala všechny žáčky, které neprosplávaly v němčině.*“⁶⁶¹. Dále lze zařadit **detaillní popis komentátora**, který popisuje ku příkladu přírodu: „*Po levé straně aleje se táhla zeď a nízká budova staré továrny, ve které se nepracovalo; po pravé straně byla rovněž zrušena menší továrna, jejíž nevelká, červená budova byla po několika krocích vystřídána dlouhým dřevěným plotem,*

---

⁶⁵³ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 41.

⁶⁵⁴ *Tamtéž*, s. 51.

⁶⁵⁵ *Tamtéž*, s. 60.

⁶⁵⁶ *Tamtéž*, s. 42.

⁶⁵⁷ *Tamtéž*, s. 44.

⁶⁵⁸ *Tamtéž*, s. 48.

⁶⁵⁹ *Tamtéž*, s. 42.

⁶⁶⁰ *Tamtéž*, s. 44.

⁶⁶¹ *Tamtéž*, s. 22.

*táhnoucím se až na samý konec aleje.*⁶⁶², nebo **personifikaci**: *„Tam dýchala porobená Praha...“*⁶⁶³, *„[...] otvorem se na chodce dívaly rezavějící nádrže, potrubí a součásti strojů.“*⁶⁶⁴, s **přirovnáním**: *„[...] jako stará zaprášená pavučina [...]“*⁶⁶⁵, *„[...] dva vysoké komíny trčely do smutných zimních dní jako dva ohromné vykřičníky, [...]“*⁶⁶⁶.

Neméně často jsou zastoupeny v textu **triády**: *„[...] nádrže, potrubí a součásti strojů.“*⁶⁶⁷, *„[...] růžový, perleťově lesklý a poloprůhledný.“*⁶⁶⁸, **hodnotící přídavná jména a příslovce**: *„[...] s podivnou, jedovatě zelenou čapku [...]“*⁶⁶⁹, *„[...] zvolal řezavým hlasem s podivným, tvrdým přízvukem.“*⁶⁷⁰, *„[...] nestvůrné pavlače [...]“*⁶⁷¹, *„[...] podivně páchnoucí tabák [...]“*⁶⁷², *„[...] dobré kávy [...]“*⁶⁷³, nebo **expresivní pojmenování**: *„[...] zpupný Němčík [...]“*⁶⁷⁴, *„[...] některé z těch raubířů,“*⁶⁷⁵ *„[...] němečtí slídlilové [...]“*⁶⁷⁶, s **deminutivy jmen (hypokoristikou proprii)**: Janička, Jarka, Mařenka.⁶⁷⁷

Nelze opomenout ani **ironii** graficky vyznačenou za pomoci dvou šipek: *„Při všech >>vlasteneckých<< řečech paní Pávkové [...]“*⁶⁷⁸, *„Oba muži se dali do >>prohlídky<< [...]“*⁶⁷⁹, nebo například užití **negace**: *„A vůbec nikdo neví, [...]“*⁶⁸⁰, *„Nejsem vůbec zlá, [...]“*⁶⁸¹, které je v textu také velké množství.

Nelze opomenout, že se v textu poměrně hojně objevuje **popis nepříjemných věcí** v životě, jako například nouze v protektorátu: *„[...] obyvatelstvo českých zemí nemělo již ve své většině velký výběr v oděvech a v jiných předmětech denní potřeby...“*⁶⁸², nebo domovní prohlídky: *„Oba muži se dali do >>prohlídky<< a lze říci k jejich chvále, že*

⁶⁶² ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 5–6.

⁶⁶³ *Tamtéž*, s. 5.

⁶⁶⁴ *Tamtéž*, s. 6.

⁶⁶⁵ *Tamtéž*, s. 8.

⁶⁶⁶ *Tamtéž*, s. 44.

⁶⁶⁷ *Tamtéž*, s. 6.

⁶⁶⁸ *Tamtéž*, s. 10.

⁶⁶⁹ *Tamtéž*, s. 6.

⁶⁷⁰ *Tamtéž*, s. 7.

⁶⁷¹ *Tamtéž*, s. 8.

⁶⁷² *Tamtéž*, s. 36.

⁶⁷³ *Tamtéž*, s. 43.

⁶⁷⁴ *Tamtéž*, s. 17–18.

⁶⁷⁵ *Tamtéž*, s. 41.

⁶⁷⁶ *Tamtéž*, s. 45.

⁶⁷⁷ *Tamtéž*, s. 18.

⁶⁷⁸ *Tamtéž*, s. 23.

⁶⁷⁹ *Tamtéž*, s. 37.

⁶⁸⁰ *Tamtéž*, s. 50.

⁶⁸¹ *Tamtéž*, s. 57.

⁶⁸² *Tamtéž*, s. 6.

vydali za deset divochů, protože v necelé čtvrt hodině obrátili doslova celý byt na ruby.⁶⁸³, společně s užitím **drastických scén**, a to například popisu pádu Jany ze srázu do hlubin: „[...] ale v témž okamžiku se dalo do pohybu křoví a na okraji srázu. Rázem zmizela růžová záře pohárku – rázem zmizela v hlubině s kusem země i sama dívka... [...] zaduněla temná rána, z hloubi se ozval slabý výkřik, jemuž odpověděl srdcervoucí výkřik učitelky a žáčky.“⁶⁸⁴, nebo popisu bombardování: „Dunění a temné údery se ozývaly jeden za druhým a vše splynulo v jakousi pekelnou hru... [...] >>Jsou nad námi! <<zvolal čísi ječivý hlas. [...] Pojednou zazněla strašlivá, popsitelná rána, která shodila všechny lidi se sedadel a zatřásla krytem do základů. [...]“⁶⁸⁵.

4) Analýza vybraných tendenčních prvků

Diskurz o Němcích

Němci jako dočasní narušitelé klidu, mstiví trýznitelé

- „Těžké boty německých vetřelců zvonily podkůvkami, [...]“⁶⁸⁶
  - „[...] za tři měsíce byl [obchod] německými dočasnými držiteli moci zavřen [...]“⁶⁸⁷
  - „[...] což platil zákon, když se chtěl zpupný Němčík na pracovním úřadě na někom mstít?“⁶⁸⁸
  - „[...] do strašných spárů německých trýznitelů, [...]“⁶⁸⁹
  - [...] pravil vůdce této smečky, usmívaje se zlověstně. [...] >>Neplačte, paní, << řekl vůdce banditů, [...].“⁶⁹⁰
- ⇒ Je více než na místě upozornit na rozmanitost, v zásadě negativních, charakteristik Němců v díle. Němci jsou mstiví, také jsou nazýváni vetřelci, tedy nezvanými hosty, nebo trýzniteli. Pokud jsou ve skupině, jsou dokonce přirovnáváni ke zvířatům a označováni za smečku. Současně jsou však bráni jako dočasní, z čehož je cítit naděje pro čtenáře, že se brzo situace zlepší.

⁶⁸³ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 37.

⁶⁸⁴ *Tamtéž*, s. 13.

⁶⁸⁵ *Tamtéž*, s. 64.

⁶⁸⁶ *Tamtéž*, s. 6.

⁶⁸⁷ *Tamtéž*, s. 17.

⁶⁸⁸ *Tamtéž*, s. 17–18.

⁶⁸⁹ *Tamtéž*, s. 35–36.

⁶⁹⁰ *Tamtéž*, s. 36–37.

Němci jako ti, kteří berou jídlo

- „*My nemůžeme kupovat maso pod rukou, jako Němci a zámožní lidé. [...] maminku a starší sestru zahnali do továrny, [...], a tatínek je rád, že nemusil do říše, [...]. Ale bratra nám odvěkli do říše, a tomu ještě musíme ze svého mála posílat, aby tam nezemřel hlad.*“⁶⁹¹
  - „*»Už aby je čert vzal. Vyjedi a umoři nás dočista.*«“⁶⁹²
  - „*[...] Němci vaří velmi nechutná jídla.*“⁶⁹³
- ⇒ Hlad a nedostatek potravin byl v protektorátu, a ještě více při totálním nasazení, každodenním problémem téměř všech obyčejných obyvatel, vyjma Němců a kolaborantů s nimi. Nedostatek potravin a hlad byl vyhlazovací praktikou cílenou na porobené národy. Naopak poměrně zajímavá se zdá být poznámka o nechutnosti německého jídla. Němci sice mají potraviny, ale neumí je zpracovat. Přitom většina české kuchyně z německé částečně vychází. Taková poznámka pak vyznívá poměrně tendenčně.

Němci jako nadlidé

- „*[...] »poslali nás kamsi k moři, abychom rozebírali vyplavené miny, nevybuchlé letecké bomby a vůbec abychom konali práce, které přísluší trestancům.*“⁶⁹⁴
  - „*[...] škola bude zase zavřená, protože brzy zrána přijel oddíl divoce hulákající německé mládeže, která se ve třídách ubytovala po doby nějaké slavnosti.*“⁶⁹⁵
  - „*Zdá se, že německá povaha je horší, než předpokládají tamti... Jiný národ už by toho běsnění dávno zanechal.*“⁶⁹⁶
- ⇒ Hierarchizace společnosti je naznačena poznámkou o nevhodné práci pro totálně nasazené. Taktéž upřednostňování ubytování německé mládeže před výukou českých žáků značí, kdo je výše v dané společnosti. Běsněním pak měli Němci dokazovat svou sílu a dominanci ve společnosti, či dokonce mezi všemi lidmi světa.

Diskurz o Čechách

Češi vlastenci a odbojáři

---

⁶⁹¹ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 7–8.

⁶⁹² *Tamtéž*, s. 8.

⁶⁹³ *Tamtéž*, s. 62.

⁶⁹⁴ *Tamtéž*, s. 40.

⁶⁹⁵ *Tamtéž*, s. 52.

⁶⁹⁶ *Tamtéž*, s. 72.

- „*Děti vedla jejich oblíbená třídní učitelka Bílková, veliká vlastenka, která neopominula ani jedné příležitosti, aby jemně a opatrně nabádala svoje svěřenky k vytrvalosti a k víře v konečné vítězství spravedlivé věci všech porobených národů.*“⁶⁹⁷
  - *Víš, tati, co říkají lidé, kteří bydlí v jejím sousedství [vlastenky Bílkové]? Že ji tloukli do obličeje a strkali ji, ale že ona kráčela klidně a důstojně, jako by se jí to netýkalo. A říká se, že ji udala Pávková [učitelka-kolaborantka].*“⁶⁹⁸
  - „*Nakonec se ukáže, kdo vyhraje, ale Němci to určitě nebudou. Jen se o tom nikde nezmiňuj – nestojí věru za to, rozmnožovat zbytečné oběti. Každého z nás bude ještě třeba [...].*“⁶⁹⁹
- ⇒ Kniha cíleně vyzdvihuje sílu vlastenectví, aby mohla záměrně poukázat na kolaboranty, jeden z klíčových problémů převážně let 1945 a 1946, a také aby mohla označit Němce za nepřátele. Taková bipolarita je typická právě pro období třetí republiky a dobu jí následující. Lze říci, že určitá forma odbojové činnosti spočívala v samotných myšlenkách a promluvách. I pouhé jedno slovo řečené na špatném místě mohlo vést ke smrti celé rodiny.

Češi kolaboranti

- „*Vyprávěla žačkám [učitelka Pávková], že až Němci vyhraji válku, bude zde dobře všem Čechům, kteří se naučí německému jazyku a kteří budou plně pracovat pro vítězství cizáckých uchvatitelů.*“⁷⁰⁰
  - „*Mně bylo hned divné, že se jmenuje Woschahlik, tedy český Vošahlík, který svoje jméno píše německým pravopisem. Nelíbilo se nám, že jej německý vrchní mistr tak doporučoval a že mu od té doby nadbílá. [...]. A pak jsme zjistili, že jeho bratr je u německé tajné policie, u gestapa.*“⁷⁰¹
- ⇒ Kolaborantství je v knize vykresleno na dvojici učitelek, první vlastence, druhé kolaborantce. Druhá učitelka má využívat principu moci a zastrašování, což je typické i pro tendenčně orientovanou literaturu. Kolaborantství je také znázorněno na příkladu bratrů, kteří si dobrovolně změnili jméno na německé a pracovali pro říšskou stranu proti běžnému protektorátnímu obyvatelstvu.

⁶⁹⁷ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 9.

⁶⁹⁸ *Tamtéž*, s. 39–40.

⁶⁹⁹ *Tamtéž*, s. 22.

⁷⁰⁰ *Tamtéž*, s. 22.

⁷⁰¹ *Tamtéž*, s. 34.

Češi jako neposlušný národ

- „Jana patřila mezi děvčátka, která si nerada dávala něco předpisovat a velmi ráda obcházela různá nařízení, i když věděla, že taková opatření jsou nutná.“⁷⁰²
  - „Kolik jich [tedy lidí z nouzových domů] již Němci pozatýkali! Samý rebelant a samý zloděj! Jaký div, že i Mrázková krade. Německy neumí a včera ani nevěděla, kdy se narodil náš velký vůdce [...].“⁷⁰³
- ⇒ Obyčejní či spíše chudší čeští obyvatelé protektorátu jsou v knize popisováni z pohledu kolaborantů a Němců silně negativně. Z textu vyplývá, že tací Češi nejsou ani poslušní, ani poctiví.

Diskurz o protistraně k Němcům

Verbování do sovětského odboje

- „[...] pojeděš domů a skryješ se někde a budeš tam neúčinně trčet do konce války. Co z toho?“⁷⁰⁴
  - „Tam na východě, je země, v níž žijí moji bratři. Tam je ochrana všech Slovanů.“⁷⁰⁵
  - „U nás, v podkarpatských hvozdech, shromažďují se mladí muži všech porobených slovanských národů. Jsou tam mladí Slovinci, Češi, Ukrajinci, Poláci i Bulhaři a Jihoslované, uprchlí z různých zemí. Tvoří se tam jednotky partyzánů, kteří v dohledné době vystoupí proti tyranům a zúčtují s nimi. Tam je tvoje místo!“⁷⁰⁶
  - „Není každému souzeno, aby ve válce padl. Po tvrdých bojích, po těžkém životě partyzána přijdou dny svobody...“⁷⁰⁷
- ⇒ Je poněkud zajímavé, že je bratr hlavní hrdinky verbován pouze do armády Rudé, sovětské. V díle bychom také nenašli zmínku o tom, že by měl někdo příbuzného nebo známého v západním odboji. Kniha má tedy jen dva odboje, český a východní prosovětský.
- ⇒ Hříša^{xl} verbuje na principu kontrastu. Když by šel Franta domů, tak by se musel jen skrývat. Ale takhle bude v bezpečné zemi a současně bude moci bránit svou vlast se svými slovanskými bratry. Přitom nejvyšší čest je padnout za vlast. Celá tato výpověď

---

⁷⁰² ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 10.

⁷⁰³ *Tamtéž*, s. 23.

⁷⁰⁴ *Tamtéž*, s. 71.

⁷⁰⁵ *Tamtéž*, s. 71.

⁷⁰⁶ *Tamtéž*, s. 71.

⁷⁰⁷ *Tamtéž*, s. 77–78.

je postavená na vzájemných paradoxech, které mají menší či větší agitační funkce v textu směrem ke čtenáři.

Americký boj za svobodu

- „[...] pozorovali s hrůzou mračna amerických letadel, která se jako hejno lačných supů znovu vrhla na obě města a sila novou zkázu na poslední zbytky domů a továren. Přitom byli také svědky vzdušného souboje Američanů s několika německými stíhačkami, [...]“⁷⁰⁸
  - „[...] ozvaly se výkřiky >>Hloubkoví letci! << [...] Ozval se praskot tříštěného dřeva a několik bolestných, zoufalých výkřiků. [...] Ve vlaku vypukl nevyličitelný zmatek, větší ještě o to, že dva nákladní vozy [...] vzplanuly jako svíce. [...] I na silnici řádili hloubkoví letci.“⁷⁰⁹
- ⇒ Jediné místo, kde se autor či autorka zmiňuje o jednotkách Západu, je při popisu bombardování civilistů, a navíc prezentuje takto negativně pouze americká letadla. Takové zmínky čtenáře vedou k jediné správné odpovědi, že pouze Východ je správný, protože nevraždí nevinné na rozdíl od Američanů a Němců.

Odolnost Rusů

- „Dva jeho druhové padli, provrtáni kulemi – on sám byl jen postřelen. [...] Pustili za mnou psy, [...] Nechtěli si odpustit „švandu“, kterou vždycky tropili s každým našincem, kterého takto lapili. Napřed jej zbili a pak ho zastřelili. [...] chopiv psa za hrdlo, uškrtil jsem ho.“⁷¹⁰
- ⇒ Z této citace je jediná správná představa o Rusovi, a to o hrdinném, nezlomném a odhodlaném bojovníkovi, který bojuje za každou cenu. V knize se nenalézá žádná bližší nebo další charakteristika Rusa.

Rudá armáda jako spasitel protektorátu

- „Radujte se! Přišla spása, Rudá armáda stojí před barikádami.“⁷¹¹
- „Z dáli znělo volání slávy Rudé armádě a nekonečný jásot davů, hukot motorů, ryk zpěvu. [...] vedle tanku, který jako by zkameněl úžasem, klečel hrdinný ruský voják,

---

⁷⁰⁸ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 73.

⁷⁰⁹ *Tamtéž*, s. 76.

⁷¹⁰ *Tamtéž*, s. 82–83.

⁷¹¹ *Tamtéž*, s. 105.

s hrudí plnou řádů, vedle bezvládného těla holčičky v zelené čepičce a plakal jako dítě: »Ona mne tak krásně přivítala, jako vlastní dcera. [...] <<“⁷¹²

- „Dobří rudí vojáci o ni pečovali s láskou vpravdě bratrskou a zahrnovali ji pozornostmi. [...] [velitel oddílu jí předal] na památku krásný prstýnek a malou rudou hvězdičku [...].⁷¹³
  - „[...] miluj svou vlast a pracuj pro ni stále! Jednou, až budeš ženou a matkou [...] svolěj svoje děti a řekni jim: [...] [Ž]e se psalo 9. května 1945 a že toho dne Češi a Rusové zpečetili svoje věčné bratrství svou krví. Nic na světě už nás neoddělí. Tvoje krásná česká země zůstane svobodnou pro všechny časy.“⁷¹⁴
  - „>>Na naše věčné bratrství, zašeptala [...]<<“⁷¹⁵
- ⇒ Rudá armáda je brána za spasitele, zachránce ČSR. Rusové (nikoli příslušníci Rudé armády) Janu přijali za vlastní, jako sestru. Zároveň je zajímavé, že se v knize zmiňuje současně nerozlučnost ČSR se Sovětským svazem a současně i garance svobody pro ČSR navždy.

5) Binární opozice

<u>My = Vlastenečtí Češi</u>	<u>Oni = Němci a čeští kolaboranti</u>
Spravedlivá, přísná a vlastenecká učitelka Bílková	Kolaborantka Pávková nenávidějící děti, které neprospívají z německého jazyka
Nedostatek potravin pro obyčejné Čechy	Hojnost a blahobyť, který zažívali Němci a kolaborující
Janička a Jarka – chudší spolužačky spolupracující s českým odbojem	Mařenka – dcera zámožných a kolaborujících rodičů s Němci
Český dělnický odboj v továrně v čele se správcem Blažkem	Gestapo v čele s bratrem Woschahlika
„[...] do konce války není již beztak daleko [tvrdí Jana bratrovi]. My všichni posloucháme Moskvu i Londýn a dobře víme, jak stojí věci na frontách.“ ⁷¹⁶	„[...] říkala malá Němka – jak vyženou všechny národy z Evropy na Sibiř a jinam a zde jen

⁷¹² Tamtéž, s. 106–107.

⁷¹³ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 109.

⁷¹⁴ Tamtéž, s. 111.

⁷¹⁵ Tamtéž, s. 112.

⁷¹⁶ Tamtéž, s. 67.

	<i>zůstanou sami Němci [...] a jak každý Němec obdrží velký statek na Ukrajině [...].</i> ⁷¹⁷
Protektorát, ačkoli bez jídla, ale s rodinou a nadějí v blízkost svobody	Německo jako „[...] říše zla a násilí [...].“ ⁷¹⁸

Tab. 9 – Zelená Karkulka: Binární opozice. Zdroj: Autor

Opozice Čechů a Němců je základním tématem celé knihy, proto byla využita i pro stanovení binárních opozic.

6) Ideologický čtverec: (my = Češi odbojáři, oni = Němci)

Zdůrazněné naše dobré stránky (+)	Zdůrazněné jejich špatné stránky (-)
Češi jsou odolní, zarputilí, nebo dokonce až zatvrdělí jedinci, kteří umí pro svou svobodu bojovat a berou to jako povinnost. <i>„Viš, tati, co říkají lidé, kteří bydlí v jejím sousedství [vlastenky Bílkové]? Že ji tloukli do obličeje a strkali ji, ale že ona kráčela klidně a důstojně, jako by se jí to netýkalo.“</i>⁷¹⁹ <i>„[...] řekni jim [rodičům], že jsem šel bojovat za svobodu národa. Buď se vrátím do svobodné Prahy nebo padnu – jak mi bude souzeno. Ale ať se stane tak či onak, splním svoji povinnost.“</i>⁷²⁰	Němci jsou znázorněni jako ti, kteří umí zneužít věci pro svůj prospěch nebo pro svou zábavu. Také znají svou nadřazenost a dominanci, které plně využívají. <i>„[...] ale což platil zákon, když se chtěl zpupný Němčík na pracovním úřadě na někom mstít?“</i>⁷²¹ <i>„[...] »poslali nás kamsi k moři, abychom rozebírali vyplavené minu, nevybuchlé letecké bomby a vůbec abychom konali práce, které přísluší trestancům.“</i>⁷²²
Potlačená naše negativa (-)	Zmírněná jejich pozitivita (+)
Nevhodnost vědomého začlenění dítěte do aktivit odbojové skupiny, resp. dítě omráčí člověka kovovou trubkou, což není pozitivním příkladem pro malé čtenáře: <i>„Aniž si to uvědomovala, co činí, zvedla rouru. Kovové těleso zasvištělo vzduchem a dopadlo na zrádovu lebku.“</i>⁷²³	Němci jsou ukázáni jako velmi čistotní a organizace schopní lidé, kteří mají ve všem rádi pořádek. <i>„Pořádkumilovní Němčíci [...].“</i>

⁷¹⁷ Tamtéž, s. 62.

⁷¹⁸ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 71.

⁷¹⁹ Tamtéž, s. 39–40.

⁷²⁰ Tamtéž, s. 77.

⁷²¹ Tamtéž, s. 17–18.

⁷²² Tamtéž, s. 40.

⁷²³ Tamtéž, 86.

„„Tak malá, ještě dítě, a už pracuješ v našem odboji.““ ⁷²⁴	

Tab. 10 – *Zelená Karkulka: Ideologický čtverec. Zdroj: Autor*

Při stanovování ideologického čtverce pro tuto knihu bylo velice obtížné určit „zmírněná jejich pozitiva“, neboť je celá kniha vystavěna na nenávisti vůči Němcům. I tak jsou diskurzy stanovené v ideologickém čtverci částečně shodné s dříve stanovenými kategoriemi diskurzu (Češi vlastenci a odbojáři, Češi jako neposlušný národ) a diskurzem o Němcích.

Toto dílo v sobě ukrývá množství tendenčních prvků. Protiněmeckou náladou je kniha prosycena. Prosovětská orientace byla zařazena pouze na konec knihy, avšak je plně poplatná dané ideologii.

---

⁷²⁴ *Tamtéž*, 89.

2.2 Celkové vyhodnocení analýz knih

V prvé řadě musíme upozornit na to, že knihy dokládají pouze tendence k inklinaci, nikoli že by vykazovaly naprostý příklon k prosovětskému vyznění. Stanovením binárních opozic a jejich rozšířené verze, přesněji ideologického čtverce, bylo prokázáno manipulativní ovlivňování konstrukcí sociální reality čtenářů vybraných děl. Každá z vybraných knih je svým způsobem tendenčně originální, neboť každé jednotlivé dílo má dominanci jiných tendenčních prvků.

Všechna díla mají vysoký počet hodnotících adjektiv a metafor, což patří mezi lexikálně-sémantické projevy jazyka totalitního režimu. Takzvaná nepříjemná témata poukazují na nezpochybňování nezlomnosti životního osudu, a to často i přes velké množství nezdarů. Stanovení binárních opozic i ideologických čtverců vedlo k prokázání další persvazivní techniky v textu, a to podněcování čtenáře k jednostrannému postoji využitím kontrastů.

V případě díla **Buzuluk** byly mezi dominantními, textem konstruovanými, diskurzy shledány pozitivní postoje k Sovětskému svazu a sovětským kolchozům. Takový postoj ve čtenářích podporoval takzvaný sovětský mýtus. Poměrně nečekaným byl tematický obrat knihy, a to od vojenství k lásce Čecha a Rusky.

Vášův ruský medvídek má zcela jiné věkové doporučení než ostatní vybrané knihy. To vedlo ke zcela odlišným dominantním, dílem konstruovaným, diskurzům. Diskurzy se ponejvíce zaměřovaly na vztahy bytostí, které měly symbolickou prosovětskou rovinu. Diskurzy o Míšovi a člověku a hračkách v sobě zahrnovaly i Míšu jako cizince nebo možné zhmotnění ruského vojáka v Míšovi. Sémiotických konstruktů bylo v knize naopak poskovnu oproti ostatním zkoumaným dílům.

Převládajícím sémiotickým konstruktem, který zcela dominoval knize **Kačenka**, byl beze sporu konstrukt nepřítel, blíže určený jako konstrukt negativního postoje k Němcům. S čímž souvisí i fakt, že jako jediné dílo měla Kačenka přímo stanovenou binární opozici „my“ jakožto Češi, „oni“ jako Němci. Autor netradičním způsobem zacházel s historickými fakty, které byly zdánlivě mimoděk vkládány mezi příběhy. V rámci těchto faktografických odstavců byl konstruován také diskurz o Benešovi, který je zde nejspíše po vzoru mýtického krále stylizován do role moudrého a dobrého vládce, při jehož odstranění by se celé království rozpadlo.

Znaky budovatelské prózy, které vykazuje dílo **Toník v cementárně**, úzce souvisí například s konstruovaným diskurzem dospívání nebo s proměnou diskurzu o domově

a práci. Dílo mělo oproti ostatním knihám silně zakotvené tři sémiotické konstrukty, které se intenzivně opakovaly. Jednalo se o konstrukty hrdiny/Fučíka, domova a dělníka. Stejně tak se v díle hojně nacházely znaky komunismu, a to znak závazku, techniky a práce.

Poslední zkoumané dílo, **Zelená karkulka**, bylo příběhově podobné knize Kačenka. Zcela se však vymezilo aktivní hrdinkou, která přímo zasahovala do dění v příběhu. Text byl také méně protiněmecky konstruován. Na konci však nechyběla prosovětsky orientovaná kapitola jako v případě Kačenky. Oproti Kačenčině dětinsky provokativnímu vlastenectví v rámci diskurzu o Čěších měla kniha Zelená karkulka tento diskurz konstruovaný dospěleji, jak dokládají například ideologické čtverce k daným knihám. Diskurz o Čěších byl v rámci knihy Zelená karkulka konstruován jako bojovný a nezlomný.

Za společné motivy zabarvené komunistickou (i socialistickou) ideologií bychom mohli na základě analýz považovat: utváření nebo hledání hrdiny, a to Čecha, dále rozmanitě formulovanou povinnost či předsevzetí představující například naučení se ruštiny, iniciační charakter přechodového rituálu či postavení se Němcům. Tyto motivy by nejvíce odpovídaly sémiotickým konstruktům hrdina/Fučík, závazek a nepřítel.

Vyjádření jasně inklinující ke vzývání Sovětského svazu se značně vyskytovala v díle **Buzuluk**, méně pak na prvních stranách **Vášova ruského medvídku** a také na posledních stranách děl **Zelená Karkulka** a **Kačenka**. V díle **Toník z cementárny** se prosovětsky orientovaná vyjádření nevyskytovala, z čehož nicméně usuzujeme, že i přes nejmenší prosovětskou tendenci by dílo mělo být levicově angažované. Tento úsudek je podložený výskytem znaků typických pro budovatelskou prózu. Dílo **Buzuluk** vzývalo Sovětský svaz prostřednictvím přímých zmínek viz diskurz o Sovětském svazu. Kniha celkově vyznívá obdivně ku SSSR: „[...] všechno v Rusku se liší od všech ostatních tím, že jaksi – nemají hranic.“⁷²⁵, nebo „[...] a není Rusko zemí ještě mnohem záhadnějších a větších možností?“⁷²⁶. Analýza knihy **Kačenka** zahrnovala jako jednu z kategorií diskurzu i „Oddanost ve vítězství Rusů“. Jedná se však o adoraci Rusů-osvoboditelů, SSSR přímo obdivován není. V díle **Vášův ruský medvídek** autor ponejvíce pracoval se symbolikou, a to převážně vztahu ruského medvěda s českým chlapcem. V díle se však vyskytly i oslavné věty velebící Sovětský svaz, jako například: „Když slavná ruská armáda

---

⁷²⁵ ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 13.

⁷²⁶ *Tamtéž*, s. 21.

*projížděla Prahou, kdekdo byl na ulici a radostně vítal!*⁷²⁷ Naproti tomu v **Zelené Karkulce** byl Sovětský svaz zmiňován pouze okrajově a v náznacích při popisování budování partyzánských oddílů: „*Tam na východě, je země, v níž žijí moji bratři. Tam je ochrana všech Slovanů.*“⁷²⁸ Avšak konstruktů vztahu Rusů a Čechů zde bylo více: „*Dobří rudí vojáci [...].*“⁷²⁹, „*[Ž]e se psalo 9. května 1945 a že toho dne Češi a Rusové zpečetili svoje věčné bratrství svou krví.*“⁷³⁰

Vyprázdňenost frázovitého jazyka, tedy takzvanou sémantickou devalvací, a posun významu lze ukázat například na posledním zmíněném díle, **Zelená karkulka**, ve kterém bychom našli užití devalvovaných slov „národ“, „říše“ či nepřímo užitého slova „nadlidé“.

Analýzou knih bylo dokázáno, že vyjádření Janáčka o převládajících dívčích hrdinkách, které se sebeobětují pro národ,⁷³¹ není zcela černobílé. Z námi zkoumaného vzorku se této definici nejvíce přiblížilo dílo **Zelená Karkulka**, které je jednak pro dívky, jednak je hlavní hrdinka obětavá vlastenka na barikádách. Spíše nenaplněným hrdinstvím snad až trpí příběh **Kačenky**. Kniha **Buzuluk**, jak již bylo zmíněno, vykazuje znaky „staré“ literatury. Údajně genderově nevyhraněný příběh v sobě ukrývá kromě prvotního hrdinného bojovníka i příběh o lásce. Zbylé dvě knihy nejsou buď primárně určené děvčatům (**Toník z cementárny**), nebo jsou určeny obecně menším dětem (**Vášův ruský medvídek**). Ani v jednom z příběhů se neobjevuje rozvrácená rodina. Z tohoto vyhodnocení vyplývá, že bychom se spíše přiklonili k názorům Urbanové ohledně její klasifikace a popisu dětské a mládežnické literatury třetí republiky, avšak i její dělení a popis by byl třeba ještě blíže prozkoumat s větším celkem zkoumaných knih.

Lze tedy celkově shrnout, že analytická část potvrdila vysoký výskyt tendenčních prvků v rámci zkoumaných knih, ale ne vždy potvrdila i prosovětskou orientaci knih.

---

⁷²⁷ PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 10.

⁷²⁸ ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 71.

⁷²⁹ *Tamtéž*, s. 109.

⁷³⁰ *Tamtéž*, s. 111.

⁷³¹ JANÁČEK, Petr. Dětská literatura 1945–1948 (II). *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 3, s. 5–6. ISSN: 1211-3484.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo postihnout na vybraných dílech DaML dobové zabarvení textu komunistickou ideologií, hledat společné sémiotické konstrukty ve zkoumaných dílech a poukázat na prosovětskou orientaci knih. Dalším cílem bylo také upozornit na počínající vyprázdňenost frázovitého jazyka.

V úvodu práce jsme si stanovili pět výzkumných otázek (hypotéz), které jsou pro zopakování nyní zestručněny s tím, že bezprostředně po nich následují odpovědi:

1) **Stejné tendenční prvky v DaML:** Ne zcela všechny již dříve odborníky stanovené tendenční prvky, jako například sémiotické konstrukty, lze nalézt v dílech z období třetí republiky. Ve vybraných dílech jsme například nemohli logicky (a z historického hlediska) narazit na sémiotický konstrukt metra či mandelinky bramborové.

2) **Podílení se dětí na obnově republiky a zachycení této činnosti v DaML:** Děti se za třetí republiky podílely na obnově republiky sběrnými akcemi či pracovními brigádami. Samotné podílení se na obnově republiky zachyceno v žádném z děl není, protože všechna díla, pokud mají přesný časoprostorový rámec, končí květnem 1945. Výjimku tvoří *Vášův ruský medvídek*, ve kterém na začátku knihy získal Váša medvěda od sovětských vojáků. O podílení se na obnově republiky zde také není ani jedna zmínka. V díle *Zelená Karkulka* probíhala ze strany dítěte alespoň podpora odboje. Tato hypotéza tedy byla prokázána pouze částečně.

3) **Postoj literárních historiků k tendenčnosti DaML:** V průběhu let se proměňoval zkoumaný postoj literárních historiků, a to nejen na základě osobních postojů, ale i z důvodu proměny oficiálního diskurzu. Nejednotnost a až jistý kontrast mezi názory byl prokázán.

4) **Prokázání tendenčních prvků u zkoumaných děl a dominantní diskurzy:** Vybrané tendenční prvky obsahují všechna díla, avšak všechny stanovené tendenční prvky v teoretické části neobsahuje žádné dílo. Z diskurzů dominuje diskurz o Němcích, dále pak diskurz o Česích, resp. Čechoslovácích a diskurz o Rusech, resp. Slovanech, resp. nepřátelích Němců.

5) **Tematické souvislosti se Sovětským svazem a přímé doklady protežování nebo vyzývání Sovětského svazu a Rusů:** Ve zkoumaných dílech se nejčastěji objevuje téma *Rusů osvoboditelů* (spasitelů či zachránců) a *Rus-bratr*, a to u čtyřech z pěti knih. Sovětský svaz je obvykle zmiňován jako místo nekonečných možností, v knihách se

buduje takzvaný sovětský mýtus (opět vyjma jedné knihy, a to **Toníka z cementárny**). Méně časté je pak téma *vítání Rusů*.

Přímé protežování a vzývání SSSR a Rusů můžeme najít opět pouze ve čtyřech z pěti děl, ku příkladu: „[...] *a není Rusko zemí ještě mnohem záhadnějších a větších možností?*“⁷³², v případě díla **Buzuluk**, anebo v díle **Kačenka**: „*A první tank a první ruští lidé! Všichni pláčí a objímají hrdiny. Kačenka hází kytky a křičí: „Zdrávstvuje!“ [...] Široké úsměvy Rusů se mihají v rychlém střídání, ale Kačence se zdá, že je to stále týž obličej, táž radost a síla. „Až vyrostu, budu Rusem,“ rozhodne se najednou Kubiček [...]*“⁷³³. V dílech lze častěji objevit opisné vzývání SSSR: „*Tam na východě, je země, v níž žijí moji bratři. Tam je ochrana všech Slovanů.*“⁷³⁴, z díla **Zelená Karkulka**.

Teoretická část byla rozdělena do dvou kapitol se čtyřmi oddíly u první kapitoly a se třemi u kapitoly druhé. První kapitola se zabývala popisem historického kontextu doby, a to popisem třetí republiky z pohledu politiky, dále politikou SSSR vůči ČSR, počátkem komunistické intervence a klíčovými problémy (vyhnáním Němců, Maďarů a kolaborantů a s nimi souvisejícími procesy). Kapitulu uzavíral oddíl s krátkým nastíněním proměny dětství a školství za třetí republiky a oddíl, který se zabýval popisem manipulativní politiky KSČ za třetí republiky současně s oficiální cenzurou tiskovin nebo DaML aj.

Druhá kapitola se zabývala zběžným shrnutím literatury dané doby se zaměřením na DaML, komparací názorů vybraných literárních historiků k tendenčnosti dětské a mládežnické literatury za třetí republiky a charakteristikou přesvědčovacích technik v textech, přesněji persvazivních prvků. Tuto kapitolu uzavíral popis jazykové stránky třetí republiky. Nebylo opomenuto upozornění na dosavadní nedostatečné prozkoumání jazyka třetí republiky jazykovědci.

Analytická část se skládala ze dvou kapitol. První kapitola popisovala metodologii a východiska předních expertů na kritickou diskurzivní analýzu, ze kterých se při analýze v této práci ponejvíce vycházelo. Kapitola byla dále rozdělena na pět oddílů, v rámci kterých bylo podrobeno analýze pět vybraných knih. Knihy byly zkoumány na základě těchto kategorií:

---

⁷³² ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946, s. 21.

⁷³³ SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947, s. 173.

⁷³⁴ ZEMANOVÁ, Jana.

Zelená Karkulka. Praha: Vojtěch Šeba, 1947, s. 71.

Bližšího popsání života autora a jeho tvorby a informací o knize včetně specifikování nakladatelství. Dále byl popsán děj příběhu, identifikovaly se tendenční prvky za pomoci persvazivních prvků a sémiotických konstruktů společně se znaky komunismu. Za nimi se podroboval text analýze vybraných tendenčních prvků, přesněji se jednalo o určení třech textem konstruovaných diskurzů a předem nestanovené množství kategorií oněch diskurzů. Na závěr každé analýzy bylo stanoveno šest binárních opozic, ze kterých se ponejvíce vycházelo při sestavování ideologického čtverce. Každá analyzovaná kniha byla na konci analýzy shrnuta, přičemž byla stanovena míra tendenčnosti v komparaci s ostatními zkoumanými knihami.

Poslední kapitola analytické části se zabývala celkovým vyhodnocením tendenčnosti knih na základě uskutečněných analýz. Byly také popsány společné motivy knih, ke kterým byly stanoveny sémiotických konstrukty. Ty také současně odpovídaly nejvíce se vyskytujícím sémiotickým konstruktům. Z analýz byly vyhodnoceny a vzájemně porovnány vztahy přímého vzývání Sovětského svazu v rámci zkoumaných knih a jejich konstruovaných diskurzů.

Výzkum se tedy omezoval pouze na pět vybraných děl z důvodu užití kvalitativní analýzy. Užití kritické diskurzivní analýzy je považováno za nepříliš spolehlivé a spíše subjektivní. Proto pro větší validitu by bylo vhodné využít při dalším zkoumání kvantitativní metodu za použití více analyzovaných děl.

Další možností, jak pokračovat ve zkoumání této tematiky v daném období, je zaměření se na dětskou a mládežnickou poezii, doplňkovou četbu do škol či zkoumání čítanek. Vzhledem k rozsahu práce nebyly detailně zpracovány životy a osudy všech autorů knih. Poměrně zajímavým pro další výzkum zůstává dr. Jan Peka, agent StB. Také by bylo třeba ověřit autorství děl *Buzuluk* a *Zelená Karkulka*. V neposlední řadě by bylo velice přínosné zpracovat toto téma z pohledu například diachronního výzkumu, přesněji výzkumu gramatiky nebo tvorby korpusu třetí republiky. Velice málo informací existuje i z historického hlediska obecně o třetí republice. Nedostatečně probádaná je například oblast dětství za třetí republiky, které se v práci věnujeme pouze okrajově apod.

Diplomová práce poukázala na tendenčnost vybraných zástupců z dětské a mládežnické literatury. Je tedy zřejmé, že alespoň námi vybraná část z vydávaných knih během třetí republiky byla tendenčně zabarvena a čtenáři těchto knih byli manipulováni k rudě zářícímu, tedy prosovětskému politickému přesvědčení.

Seznam použité literatury

Primární literatura

ANTOSZKA. *Buzuluk*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946.

HORÁKOVÁ, Olga. *Včelka Smělka*. Praha: Státní nakladatelství, 1948.

PEKA, Jan. *Vášův ruský medvídek*. Praha: Josef R. Vilímek, 1945.

ROSŮLEK, Jan Václav. *Kolja Mikolka*. Bojovníci. Praha: Orbis, 1946.

SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Juk. Pásmo vzpomínek na dětská přátelství*. Praha: Česká grafická unie, 1946.

SEDLMAYEROVÁ, Anna. *Kačenka*. Praha: Práce, 1947.

SKYBA, Zikmund. *Toník z cementárny*. Praha: Nakladatelství V. Šmidt, 1945.

ZEMANOVÁ, Irena. *Zrádcům smrt*. Praha: Orbis, 1946.

ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Karkulka*. Praha: Nakladatelství Vojtěch Šeba, 1947.

ZEMANOVÁ, Jana. *Zelená Čiapočka*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1950.

Prameny

Košický vládní program: program nové čs. vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Praha: Svoboda, 1984.

Sbírka zákonů a nařízení. (Doba svobody.) Ročník 1945. Praha: Knihtisk, 1946, ISSN 1804-0713.

OČADLÍK, Mirko. *Jaro a léto 1947 v Československém rozhlasu: programové porady Československého rozhlasu v Karlových Varech ve dnech 27. ledna – 1. února 1947*. Praha: Československý rozhlas, 1947.

Prameny dostupné online

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK. 1963–1966. *Jmenná evidence. Archivní protokol agenturních svazků a map vlastnoručních zpráv spolupracovníků*. Protokol číslo 18. Folio 159–160. Registrační číslo 6313. Online. Dostupné z: <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/>. [citováno: 2024-03-28].

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK. 1958–1959. *Jmenná evidence. Protokol registrace svazků spolupracovníků*. Folio 89. Registrační číslo 6313. Online Dostupné z: <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/>. [citováno 2024-03-28].

ZÁKLADNÍ ŠKOLA HOSTIVAŘ. *[Kronika] 1937–1938*. PDF. Online. Dostupné z: <https://www.zshostivar.cz/kronika/1937-38.pdf>. [citováno: 2024-03-06].

ZÁKLADNÍ ŠKOLA HOSTIVAŘ. *[Kronika] 1938–1939*. PDF. Online. Dostupné z: <https://www.zshostivar.cz/kronika/1938-39.pdf>. [citováno: 2024-03-06].

Tištěné články a tištěná periodika

BĚHOUNEK, Václav. Česko-ruská knížka pro děti. *Práce*, roč. 2 (1946), č. 35, s. 4.

Česká osvěta: list věnovaný zájmům veřejného knihovnictví a organizaci lidového vzdělání. Velvary: Kamil Harmach, 03.–04. 1946, roč. 39, č. 1-2, s. 89. ISSN 1803-0831

Československý rozhlas a televise. Praha: Orbis, roč. 31 (1964), č. 17, s. 15.

ČIHÁK, František. Nová hra u Míly Melanové. *Práce*, roč. 2 (1946), č. 224, s. 6.

Dnešek: nezávislý týdeník. Praha: Sdružení kulturních organizací, 07. 11. 1946, roč. 1, č. 33, s. 527–528.

Dnešek: nezávislý týdeník. Praha: Sdružení kulturních organizací, 23. 10. 1947, roč. 2, č. 30, s. [476b].

FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistických idejí. *Dějiny a současnost. Populárně historicko-vlastivědná revue*. Praha: Orbis, 2007, roč. 29, č. 1, s. 17–20. ISSN 0418-5129.

FREY, Jaroslav: Sedlmayerová, Anna: Kačenka. *Česká osvěta*, roč. 2 (1947), č. 9/10, listopad/prosinec, s. 500.

HASAROVÁ, Zuzana. Snahy o jazykové ovládnutie stredoeurópskej krajiny–počiatky ľudových kurzov ruštiny v Československu. *Historický časopis*, roč. 70 (2022), č. 3, s. 429–459. ISSN 0018-2575.

Hlas: list československé strany lidové. Moravská Ostrava: Krajská organizace československé strany lidové, 08. 09. 1945, roč. 1, č. 97, s. 3. ISSN 2464-8493.

HORÁKOVÁ, Milada, Fráňa Zemínová a kol. Mléko všem dětem. *Vlasta*. Praha: Mona, 04. 12. 1947, roč. 1, č. 48, s. 3. ISSN 0139-6617.

HOUŠŤKOVÁ, Eva, Jiří KOSKUBA a kol. „Tumor recta“ jako projev mimoplicní TBC. *Interní medicína pro praxi*. 2009. Olomouc: Solen, roč. 11, č. 9. ISSN 1212-7299, s. 418–421.

JAKLOVÁ, Alena. Persvaze a její prostředky v současných žurnalistických textech. *Naše řeč*, roč. 85 (2002), č. 4, s. 169–176.

JANÁČEK, Petr. Dětská literatura 1945–1948 (I). *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 2, s. 2–7. ISSN: 1211-3484.

JANÁČEK, Petr. Dětská literatura 1945–1948 (II). In: *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 3, s. 2–7. ISSN 1211-3484.

JÁNSKÝ, R. Teror. Dvacet skutečných kriminálních případů. Druhé pokračování *Československý voják*. Praha: Naše vojsko, roč. 14 (1965), č. 19. ISSN 0009-0751, s. 32–34.

KAŠKA, Václav. Indoktrinace členů KSČ během tzv. dnů komunistické výchovy 1948–1949: organizace, ideologické zázemí, lokální průběh. *Dějiny – teorie – kritika*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, roč. 5 (2008), č. 1, s. 39–78. ISSN 1214-7249.

Kniha: mesačník pre knižnú kultúru. Bratislava: Tatran, roč. 1 (1950), č. 6, s. 160.

Květen: obrázkový týdeník. Praha: Práce, 21. 09. 1945, roč. 1, č. 17, s. 6.

Mateřídouška: časopis pro malé čtenáře. Praha: Mladá fronta, 01. 04. 1949, roč. 5, č. 8, s. 126. ISSN 0025-5440.

Mateřídouška: časopis pro malé čtenáře. Praha: Mladá fronta, 01. 05. 1949, roč. 5, č. 9, s. 142. ISSN 0025-5440.

Mateřídouška: časopis pro malé čtenáře. Praha: Mladá fronta, 15. 10. 1947, roč. 4 (1947–1948), č. 4. ISSN 0025-5440, s. 58.

Mateřídouška: časopis pro malé čtenáře. Praha: Mladá fronta, roč. 3 (1947), č. 3. ISSN 0025-5440, s. 40.

Matičné čítanie: výchovný a vzdelávací časopis pre slovenský ľud. Martin: Matica slovenská, 1946–1954.

Matičné čítanie: výchovný a vzdelávací časopis pre slovenský ľud. Martin: Matica slovenská, roč. 5 (1950), č. 7, s. 334.

Matičné čítanie: výchovný a vzdelávací časopis pre slovenský ľud. Martin: Matica slovenská, roč. 6 (1951), č. 1, s. 42.

MOCNÁ, Dagmar. Povídka agitační a psychologická: K problematice persuaže v umění. *Česká literatura*, roč. 42, č. 1, s. 43–59.

Národní osvobození. Praha: Pokrok, 01. 03. 1946, roč. 17, č. 51, s. 3. ISSN 1804-9168.

Národní osvobození. Praha: Pokrok, 06. 12. 1945, roč. 16, č. 173, s. [1]. ISSN 1804-9168.

Náš rozhlas. Praha: Orbis, 16. 02. 1947, roč. 14, č. 7, s. 7.

Náš rozhlas. Praha: Orbis, 21. 09. 1947, roč. 14, č. 38, s. 4.

Naše vojsko. Praha: Za Svobodu, roč. 4 (1945), č. 22, s. 14–15.

Pedologické rozhledy: časopis pro pedologii, pedopathologii, sociální pedagogiku. Praha: Spolek pro péči o slabomyslné v ČSR, 09. 1945, roč. 1, č. 2, s. 101.

Pojizerské listy: čtrnáctidenník nepochitický, věnovaný zájmům občanským, poučení a zábavě, pro okresy: Turnovský, Mnichovo – Hradištský, Železno-Brodský, Semilský, Lomnický, Česko-Dubský. Turnov: Vavřinec Kudrnáč, 25. 07. 1947, roč., 62, č. 30, s. 5.

POLÁK, Karel. Jan Peka. Vášův ruský medvídek. *Štěpnice: kritická revue tvorby pro děti a mládež.* Praha: Práce, roč. 1 (1946), č. 1, s. 31.

Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: [Státní nakladatelství], 25. 02. 1948, roč. 28, č. 47, s. 1. ISSN 0032-6569.

Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: [Státní nakladatelství], 20. 02. 1948, roč. 28, č. 43, s. 1. ISSN 0032-6569.

Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: [Státní nakladatelství], 19. 02. 1948, roč. 28, č. 42, s. 1. ISSN 0032-6569.

Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: [Státní nakladatelství], 13. 02. 1946, roč. 26, č. 37, s. 2. ISSN 0032-6569.

Sever: Krajský týdeník KSČ pro severočeské pohraničí. Teplice – Šanov: Krajský výbor KSČ v Ústí nad Labem, 01. 07. 1947, roč. 3, č. 26, s. 4. ISSN 1803-1102.

Sokolský věstník: list Československé obce sokolské. Praha: Československá obec sokolská, roč. 40 (1947), s. 588.

SRB, Karel. Katastrofa národního školství. *Čin: list české sociálně-demokratické strany dělnické pro osvobozené části Moravy.* Brno: Česká sociálně-demokratická strana dělnická, 12. 11. 1947, roč. 3, č. 263, s. 4.

Svět práce. Praha: Ústřední akční výbor československé sociální demokracie, 21. 01. 1948, roč. 4, č. 3, s. 15.

Štěpnice: kritická revue tvorby pro děti a mládež. Praha: Práce, 04. 1946, roč. 1, č. 1, s. 29–30.

Štěpnice: kritická revue tvorby pro děti a mládež. Praha: Práce, 1946–1948.

Týdeník Rozhlas. Programový a kulturní týdeník. 12. 09. 2016, roč. 26, č. 38, s. 25.

Věstník ministerstva školství a osvěty. Praha: Státní nakladatelství, 1945–1948. ISSN 1802-5064.

Věstník ministerstva školství a osvěty. Praha: Státní nakladatelství, roč. 1 (1945), č. 10, s. 101. ISSN 1802-5064.

Věstník ministerstva školství a osvěty. Praha: Státní nakladatelství, roč. 3 (1947), č. 15, s. 4–14. ISSN 1802-5064.

Vlasta. Praha: Mona, 24. 07. 1947, roč. 1, č. 29, s. 13. ISSN 0139-6617.

Volné Slovo: list československé strany národně socialistické. Olomouc: Župní výkonný výbor československé strany národně socialistické, 21. 09. 1947, roč. 3, č. 221, s. 4.

Volné Slovo: list československé strany národně socialistické. Olomouc: Župní výkonný výbor československé strany národně socialistické, 02. 08. 1947, roč. 3, č. 178, s. 3.

Výchova v kolektivu. *Práce*, roč. 6 (1950), č. 238, s. 4.

Za svobodné Československo: deník 1. československého sboru v SSSR. 07. 12. 1945, roč. 2, č. 299, s. [1]. ISSN 1805-7403.

Znova. Praha: Evropské vydavatelstvo, 10. 05. 1941, roč. 4, č. 7, s. 109.

Sekundární literatura

ANDREAS, Petr. *Vybírat a posuzovat: literární kritika a interpretace v období normalizace*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2016. ISBN 978-80-87855-55-3.

AUJEZDSKÝ, Pavel. *Audiovizuální propaganda: české země mezi Sovětským svazem a Německem 1914–1989*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění, 2019. ISBN 978-80-7460-161-3.

BEDNAŘÍK, Petr. *Média v Československu v letech 1945–1989 a jejich vliv na každodenní život*. In: PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 50–91. ISBN 978-80-87912-35-5.

BEDNAŘÍK, Petr; JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-0553-3.

BENEŠ, Edvard a kol. *Edvard Beneš, Němci a Německo: edice dokumentů*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i., 2015. svazek II, část 1. ISBN 978-80-87782-30-9.

Bibliografie české knižní tvorby 1945–1960. Díl III. Abecední jmenná část L–Ř. Praha: Národní knihovna, 1994. ISBN 80-7050-156-1.

Bibliografie české knižní tvorby 1945–1960. Díl IV. Abecední jmenná část S–Ž. Praha: Národní knihovna, 1995. ISBN 80-7050-183-9.

BORÁK, Mečislav. *Odraz propagandy Kominterny v ilegálním tisku ostravských komunistů na počátku II. světové války (1939–1945)*. In: KOCIAN, Jiří; PAŽOUT, Jaroslav a Jakub RÁKOSNÍK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek VIII*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 30–51. ISBN 978-80-7363-504-6.

BUROVIK, Kim Aleksejevič a Vladimír BYSTROV. *Osudy věci kolem nás: Otazníky ze šatníku*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990. ISBN 80-7022-073-2.

BYSTROV, Vladimír. *Svobodná nesvoboda: některé příklady postupující komunizace a sovětizace mediální krajiny v Československu a snah komunistů umlčet český nekomunistický a církevní tisk v letech 1945–1948*. Praha: Vyšší odborná škola publicistiky, 2006. ISBN 80-903757-0-7.

CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou: česká literatura mezi socialismem a undergroundem (1945–1959)*. Brno: Host, 2008. ISBN 978-80-7294-342-5.

CIGÁNEK, Radim. *Politický zápas o jednotnou státní školu 1945–1949*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1611-7.

ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X.

ČERMÁK, František; SCHMIEDTOVÁ, Věra a Václav CVRČEK (eds). *Slovník komunistické totality. Korpusová lexikografie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-060-9.

ČERNÝ, Vladimír. Levicové mládežnické organizace na Moravě v protinacistickém odboji. In: KOCIAN, Jiří; PAŽOUT, Jaroslav a Jakub RÁKOSNÍK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek VIII*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 52–80. ISBN 978-80-7363-504-6.

DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, Jana a Jaroslav DAVID. *Obrazy z cest do země Sovětů: české cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917–1968*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7464-934-9.

DITTMANN, Robert. Český jazyk za protektorátu 1939–1945. In: Robert Dittmann a kol., *Studie k moderní mluvnici češtiny 3. Čeština a dějiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2013, s. 126–147.

DRULÁK, Petr. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-385-7.

FIDELIUS, Petr. *Jazyk a moc*. Mnichov: Arkýř, 1983.

FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998. ISBN 80-86138-03-8.

FOKIN, Alexandr Ivanovič; BĚLIKOV, A. M.; JEMELJANOV, A. P.; MĚLČIN, A. I.; POPOVOVÁ, V. I. a kol. *Dějiny Velké vlastenecké války Sovětského svazu 1941–1945 v šesti svazcích, svazek II: Sovětský lid čelí zákeřnému vpádu fašistického Německa na území SSSR*. Praha: NPL, 1964.

GÁLIK, Stanislav. *Psychologie přesvědčování*. Psyché. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4247-2.

- HÁJEK, Martin. *Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014. ISBN 978-80-7419-161-9.
- HAVEL, Rudolf a Jiří OPELÍK. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Čs. spisovatel, 1964.
- HEMELÍKOVÁ, Blanka. Sedlmayerová, Anna. In: JANOUŠEK, Pavel (ed.). *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Brána, 1998. svazek II. ISBN 80-7176-940-1.
- HLAVIČKOVÁ, Zora a Nicolas MASLOWSKI. *Nacionalismus v současných dějinách střední Evropy: od mobilizace k identitě*. Praha: CES, 2005. ISBN 80-239-4456-8.
- HOLÝ, Jiří a Jiří TRÁVNÍČEK. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce, osobnosti, základní pojmy*. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.
- HRABÁK, Josef; JEŘÁBEK, Dušan; TICHÁ, Zdeňka a Jiří RATHOUSKÝ. *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Orbis, 1976.
- CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1979.
- CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež: (od začátku 19. století po současnost)*. Praha: Albatros, 1984.
- CHARVÁT, Jakub. Analýza průběhu a výsledků voleb do Národního shromáždění konaných v roce 1946. In: KOCIAN, Jiří a Vít SMETANA. *Květnové volby 1946 – volby osudové? Československo před bouří*. Praha: Euroslavica, 2014, s. 23–58. ISBN 978-80-87825-09-9.
- IŁOWIECKI, Maciej a Petr ŽANTOVSKÝ. *Manipulace v médiích*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008. ISBN 978-80-86723-50-1.
- JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938–1951*. Brno: Host, 2004. ISBN 80-7294-129-1.
- JANČÍK, Drahomír a Eduard KUBŮ. Hospodářská obnova Československa po druhé světové válce (Cesta průmyslového státu od tržní k plánované ekonomice). In: NĚMEČEK, Jan a Ivan ŠEDIVÝ (eds.). *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisek*. Praha: Historický ústav, 2010, s. 375–391. ISBN 978-80-7286-156-9.
- JANČÍK, Drahomír a Tomáš KALINA. Národohospodářské elity politických stran na počátku přechodu k plánovanému řízení československé ekonomiky (1945–1945). In:

- KOKOŠKOVÁ, Zdeňka; KOCIÁN, Jiří a Stanislav KOKOŠKA (eds.). *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv, 2005, s. 92–99. ISBN 80-7285-000-8.
- JANOUSEK, Pavel a Petr ČORNEJ. *Dějiny české literatury 1945–1989. I., 1945–1948*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1527-3.
- JANOUSEK, Pavel a Petr ČORNEJ. *Dějiny české literatury 1945–1989. II., 1948–1958*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-20-200-1528-0.
- JEŠUTOVÁ, Eva. *Od mikrofonu k posluchačům: z osmi desetiletí českého rozhlasu*. Praha: Český rozhlas, 2003. ISBN 80-86762-00-9.
- JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Masová média. 2., přepracované vydání*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0743-6.
- JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-697-7.
- KALINOVÁ, Lenka. *Východiska, očekávání a realita poválečné doby: k dějinám české společnosti v letech 1945–1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISBN 80-7285-043-1.
- KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-7364-049-1.
- KAPLAN, Karel. *Cenzura 1945–1948*. In: KAPLAN, Karel a Dušan TOMÁŠEK. *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1994, s. 8–17. ISBN 80-85270-38-2.
- KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: doba tání 1953–1956*. Brno: Barrister & Principal, 2005. ISBN 80-86598-98-5.
- KAPLAN, Karel. *Národní fronta 1948–1960*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2074-1.
- KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-193-0.
- KAPLAN, Karel. *Protistátní bezpečnost: 1945–1948: historie vzniku a působení StB jako mocenského nástroje KSČ*. Praha: Plus, 2015. ISBN 978-80-259-0364-3.

KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. Děti pro budoucí ráj. In: FRANC, Martin; HALÍŘOVÁ Martina a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Dětství*. Praha: Paseka, 2021, s. 423–532. ISBN 978-80-7637-211-5.

KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Mezi pionýrským šátkem a mopedem: děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948–1970*. Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2890-7.

KOCIAN, Jiří a Markéta DEVÁTÁ. 1948: *Únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011. ISBN 978-80-7285-108-9.

KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8.

KOPEČNÝ, František a Vladimír ŠMILAUER. *Průvodce našimi jmény*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0016-X.

KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2019. ISBN 978-80-257-2848-2.

KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010. ISBN 978-80-87284-12-4.

KUNC, Jaroslav. *Česká literární bibliografie 1945–1963: (soupis článků, statí a kritik z knižních publikací a periodického tisku let 1945–1963 o dílech soudobých českých spisovatelů). II. N–Ž*. Praha: Státní knihovna ČSSR – Národní knihovna, 1964.

KUNC, Jaroslav. *Slovník soudobých českých spisovatelů: krásné písemnictví v letech 1918–45. Díl 2. N–Ž*. Praha: Orbis, 1946.

KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha: Torst, 1998. ISBN 80-7215-055-3.

KVAČEK, Robert. *Slovo na úvod*. In: PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989)*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 14–16. ISBN 978-80-87912-10-2.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H&H, 2002. ISBN 80-7319-020-6.

LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-308-8.

LOMÍČEK, Jan. Světem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století. In: KÁRNÍK, Zdeněk. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, svazek VI*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009, s. 46–71. ISBN 978-80-7363-350-9.

MACURA, Vladimír. *Šťastný věk a další studie o literatuře a kultuře dvacátého století*. Praha: Academia, 2023. ISBN 978-80-200-3386-4.

MACURA, Vladimír; KOUBA, Karel; SCHMARC, Vít a Petr ŠÁMAL. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1669-0.

MALÝ, Radek a Josef NEŠPOR. Působení cenzury v české literatuře pro děti a mládež v období normalizace s přihlédnutím ke skautské dobrodružné literatuře. In: HRABAL, Jiří (ed.). *Cenzura v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 228–234. ISBN 978-80-244-4389-8.

MALÝ, Radek a Josef NEŠPOR. *Lexikon českých nakladatelství dětské knihy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4503-8.

MAREŠ, Miroslav. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-45-4.

MASARYK, Jan; KONEČNÝ, Mojmír a Zuzana LEHMANNOVÁ. *Jan Masaryk: projevy, články a rozhovory: 1945–1948*. Praha: Vysoká škola ekonomická, [1998]. ISBN 80-7079-022-9.

MICHALIČKA, Miroslav a Věra SVOJTKOVÁ. *Rozvoj československého všeobecně vzdělávacího a odborného školství v letech 1945–1970*. Praha: Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV, 1972.

MLEZIVA, Emil. *Diktatura informací: jak s námi informace manipulují*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86898-12-1.

MOCNÁ, Dagmar. *Možnosti literárněhistorické interpretace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017. ISBN 978-80-244-5211-1.

- MOORE, Robert L. a Douglas GILLETTE. *Král, válečník, kouzelník, milovník, aneb, O mužské psychice*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-444-0.
- MÜLLER, Richard a Pavel ŠIDÁK. *Slovník novější literární teorie: glosář pojmů*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2048-2.
- NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-185-8.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. Za lidovou a národní kulturu. (Projev na večeru kulturních pracovníků v Lucerně 29. května 1945). In: *Za kulturu lidovou a národní. Spisy Zdeňka Nejedlého*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953, s. 9–33.
- NĚMEČEK, Jan a Ivan ŠEDIVÝ (eds.). *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisek*. Praha: Historický ústav, 2010. ISBN 978-80-7286-156-9.
- NĚMEČEK, Jan. *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2781-8.
- NOSKOVÁ, Helena. Migrace, národní stát a národnostní menšiny v poválečném Československu. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka; KOCIÁN, Jiří a Stanislav KOKOŠKA (eds.). *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv, 2005, s. 225–232. ISBN 80-7285-000-8.
- NOVÁKOVÁ, Luisa. *Proměny české pohádky: (k historii žánru ve čtyřicátých letech dvacátého století)*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5026-6.
- PASÁK, Tomáš; NAKONEČNÝ, Milan a Jana PASÁKOVÁ. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha: Práh, 1999. ISBN 80-7252-017-2.
- PAZOUREK, Vladimír. *Přítomnost české literatury pro mládež. Výchova mládeže uměním*. Praha: Václav Petr, 1946.
- PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989)*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014. ISBN 978-80-87912-10-2.
- PEČÍNKA, Pavel. *Pod rudou vlajkou proti KSČ: osudy radikální levice v Československu*. Brno: Doplněk, 1999. ISBN 80-7239-031-7.

PEHR, Michal. KSČ a volby 1946. In: KÁRNÍK, Zdeněk, Michal KOPEČEK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, svazek V*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 177–193. ISBN 80-7363-033-8.

PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939–1946: válečné představy a poválečná realita*. Praha: NLN, 2011. ISBN 978-80-7422-082-1.

PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima Dikobrazu: 1945–1990*. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-85947-89-7.

PEŠTA, Pavel. Zikmund Skyba. In: FORST, Vladimír (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/IS–T*. Praha: Academia, 2008, s. 187–189. ISBN 978-80-200-1670-6.

PORTMANN, Kateřina. „Jednou Němec, vždycky Němec“. Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po druhé světové válce. In: PAŽOUT, Jaroslav a PORTMANN Kateřina. *"Nechtění" spoluobčané: skupiny obyvatel perzekvovaných či marginalizovaných z politických, národnostních, náboženských i jiných důvodů v letech 1945–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, s. 28–42. ISBN 978-80-88292-06-7.

PROKOPOVÁ, Kateřina. *Propaganda a persvaze*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4345-4.

PROKOPOVÁ, Kateřina; ORSÁGOVÁ, Zuzana a Petra MARTINKOVÁ. *Metodologie výzkumu v oblasti kritické analýzy diskurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4344-7.

PŘIBÁŇ, Jiří a Tomáš BOJAR. *Otisky komunismu = Imprints of communism*. Praha: Mitte Studio, 2008. ISBN 978-80-254-3586-1.

RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0957-4.

RYCHLÍK, Jan. Komunistická propaganda v Československu 1945–1989 z tematického hlediska. In: PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989)*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 18–27. ISBN 978-80-87912-10-2.

RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945–1989*. Praha: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

SEDLÁK, Petr. Zmanipulované vítězství. Současná historiografie a politické smýšlení české veřejnosti za třetí republiky, 1945–1948. In: MALÝ, Ivan a kol. *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. Praha: Národní muzeum, 2013, s. 106–123. ISBN 978-80-7036-391-1.

SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: neužívanější metody a techniky*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-3568-9.

SCHMIEDTOVÁ, Věra. *Malý slovník reálií komunistické totality*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7422-192-7.

SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediální text*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2884-4.

SKALICKÁ, Vlasta. Jarmila Štenglová. In: FORST, Vladimír (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–T*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1670-6, s. 746.

SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946*. Hodkovičky: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7.

SMETANA, Vít a Radka ŠUSTROVÁ. České země za druhé republiky a nacistické okupace, 1938–1945. In: KLÁPŠTĚ, Jan, Ivan ŠEDIVÝ (eds.). *Dějiny Česka*. Praha: NLN, 2019, s. 251–281. ISBN 978-80-7422-338-9.

STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945–1948*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. ISBN 80-902075-3-7.

STUDENOVSKÝ, Tomáš a Josef BLÁHA. *Slovník českých autorů knih pro chlapce (a nejen pro ně)*. Praha: Ostrov, 2000. ISBN 80-86289-04-4.

SUK, Pavel. Edice sešitových románů. Knihovna pro mládež jako přímý nástroj nacistické propagandy pro českou mládež. In: MALÝ, Ivan a kol. *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. Praha: Národní muzeum, 2013, s. 126–137. ISBN 978-80-7036-391-1.

SVOBODOVÁ, Jindřiška. *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-4923-4.

SVOBODOVÁ, Jindřiška; HAMRUSOVÁ, Šárka a Barbora HINKOVÁ. *Kritické čtení mediálních textů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2018. ISBN 978-80-244-5315-6.

ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století: (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1709-3.

ŠROUFKOVÁ, Miloslava; VENCOVSKÁ, Marta a Rostislav PLESKÝ. *Rusko-český, česko-ruský slovník =: Russko-češskij, češsko-russkij slovar'*. Voznice: Leda, 2010. ISBN 978-80-7335-246-2.

ŠVEJCAR, Josef. *Péče o dítě*. Praha: Spolek českých lékařů, 1946.

TEJCHMAN, Miroslav. Středovýchodní Evropa v sovětské politice 1944–1948. In: NĚMEČEK, Jan a Ivan ŠEDIVÝ (eds.). *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisek*. Praha: Historický ústav, 2010, s. 175–178. ISBN 978-80-7286-156-9.

TOMAN, Jaroslav. Obraz válečného dětství v literární tvorbě Zdeňky Bezděkové. In: ČENKOVÁ, Jana (ed.). *Válečné dětství a mládí (1939–1945) v literatuře a publicistice*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 74–83. ISBN 978-80-246-3413-5.

URBANOVÁ, Svatava. Proměny literatury pro děti a mládež v letech 1945–1948. In: HRUŠKA, Petr (ed.). *Rok 1947: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948: materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR, 11. – 13.6.1997 v Praze*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998, s. 282–296. ISBN 80-85-778-22-X.

URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003. ISBN 80-7198-548-1.

VAN DIJK, Teun. *News Analysis. Case Studies of International News in the Press*. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 1988.

VAN DIJK, Teun. Opinions and ideologies in the press. In: BELL, Allan a Peter GARRETT (eds.). *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell, 1998.

VÁŇA, Tomáš. *Jazyk a totalitarismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-316-5.

VANČURA, Vladislav. *Řád nové tvorby*. Akt. Praha: Svoboda, 1972.

VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-941-6.

VEBER, Václav. *Třetí odboj ČSR v letech 1948–1953*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2014. ISBN 978-80-7395-786-5.

VEČEŘA, Pavel. *Úvod do dějin tištěných médií*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-4178-9.

VELČOVSKÝ, Václav. *Čeština pod hákovým křížem*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3543-9.

VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. Jinočany: H&H, 2005. ISBN 80-7319-031-1.

VORÁČEK, Emil a kol. *V zájmu velmoci: Československo a Sovětský svaz 1918–1948*. Praha: Historický ústav, 2019. ISBN 978-80-7286-347-1.

VOZKA, Jaroslav. *Hrdinové domácího odboje*. Praha: Práce, 1946

VYKOUKAL, Jiří; Bohuslav LITERA a Miroslav TEJCHMAN. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-85983-82-6.

WÖGERBAUER, Michael; PÍŠA, Petr; ŠÁMAL, Petr a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Praha: Academia, 2015, svazek I. ISBN 978-80-200-2491-6.

WÖGERBAUER, Michael; PÍŠA, Petr; ŠÁMAL, Petr a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Praha: Academia, 2015, svazek II. ISBN 978-80-200-2491-6.

WRÓBEL, Alina. *Výchova a manipulace: podstata manipulace, mechanismy a proces, vynucování a násilí, propaganda*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2337-2.

ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1752-9.

ZACH, Aleš. Jos. R. Vilímek. In: FORST, Vladimír; OPELÍK, Jiří a Luboš MERHAUT. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/II U–Ž, Dodatky A–Ř*. Praha: Academia, 2008, s.1339–1350. ISBN 80-200-0468-8.

ZAVACKÁ, Katarína. Cenzúra v Československu v letech 1945–1948. In: *Evropa mezi Německem a Ruskem: sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2000, s. 555–566. ISBN 80-7286-021-6.

Diplomové práce

DOMBROWSKÁ, Liběna. *Komunistická propaganda zaměřená na děti ve 40. a v 50. letech 20. století v Československu*. Online. Liberec 2014. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Dostupné z: <https://dspace.tul.cz/bitstream/handle/15240/14726/BP.libena.dombrowska.pdf?sequence=1>. [citováno 2023-10-25].

KRYŠTOFOVÁ, Kateřina. *Ústavní péče o mládež v letech 1945–1948 na příkladu města Brna a jeho okolí*. Online. Brno, 2019. Dostupné z: <https://theses.cz/id/g3yqk6/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Tomáš Dvořák, Ph.D. [citováno 2024-02-17].

LANGEROVÁ, Nela. *Tendenční prvky v intencionální četbě pro začínající čtenáře v 50. letech 20. století*. Online. Pardubice, 2022. Dostupné z: <https://theses.cz/id/uk11yj/>. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Vedoucí práce doc. PhDr. Petr Poslední, CSc. [citováno 2023-08-02].

MILOJEVIČOVÁ, Tanja. *Vládní akce "Československá pomoc jugoslávskému dorostu", v letech 1946–1948*. Online. Brno, 2008. Dostupné z: <https://theses.cz/id/35h0f0/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce doc. PhDr. Václav Štěpánek, Ph.D. [citováno 2024-02-17].

ŠMAKALOVÁ, Kristýna. *Odras doby a ideologické projevy v českých časopisech pro děti a mládež 1945–1948*. Online. Olomouc 2017. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce doc. PhDr. Vlasta Řeřichová, Csc. Dostupné z: https://theses.cz/id/f6xov9/Kristna__makalov_-_Diplomov_prce.pdf. [citováno 2023-10-25].

ZÁHUMENSKÁ, Markéta. *Komparace nacistické a komunistické propagandy ve vztahu k nejmladším skupinám obyvatelstva*. Online. Hradec Králové, 2017. Dostupné z: <https://theses.cz/id/rvif8c/>. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Stanislav Myšička, Ph.D., s. 67. [citováno 2023-02-17].

Sekundární literatura dostupná online

BÍLEK, Jaroslav a Lubomír LUPTÁK. Československo 1945–1948. Příklad hybridního režimu? *Středoevropské politické studie*. Central European Political Studies Review. Online. Roč. 16, č. 2–3, s. 188–214. ISSN 1212-7817. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4496/5224>. [citováno 2023-07-25].

JONCA, Magdalena. Antonina Smiszkowa's Czech Republic for the "Polish People". *Literatura Ludowa. Journal of Folklore and Popular Culture*. Online. Roč. 2019, č. 6, s. 3–12. Dostupné z: <https://doi.org/10.12775/LL.6.2019.001>. [citováno 2024-03-06].

PSÍKOVÁ, Jiřina. Anna Sedlmayerová – spisovatelka našeho kraje. *Třeboňský SVĚT. Zpravodaj města Třeboně*. PDF. Online. Roč. 2012, č. 10, s. 9. Dostupné z: https://www.mesto-trebon.cz/uploads/_archiv_ts/TS_2012/2012-10.pdf. [citováno 2023-08-03].

ŠEBESTA, Karel; LEHEČKOVÁ, Eva; PIERŚCIENIAK, Piotr Paweł; a ŠORMOVÁ, Kateřina (2016). *Aplikovaná lingvistika. Příručka pro studenty Bc. studia ČJL*. PDF. Online. Nakladatelství Karolinum. Dostupné z: <https://karolinum.cz/data/book/15994/Sebesta%20-%20Aplikovana%20ingvistika%209788024632773.pdf>. [citováno 2024-02-28].

Van DIJK, Teun. *Ideology and Discourse. A Multidisciplinary Introduction*, PDF. Online. Barcelona 2012. Dostupné z: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/06/Teun-A.-van-Dijk-2012-Ideology-And-Discourse.pdf>. [citováno 2024-03-28].

VAN DIJK, Teun. Politique, Idéologie et Discours, *Semen*. Online. 2006. Roč. 21. Dostupné z: <http://journals.openedition.org/semen/1970>. [citováno 2024-02-24].

Internetové zdroje

Česká literární bibliografie – Databáze českých literárních osobností. Online. Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. Dostupné z:

<https://clo.ucl.cas.cz/index.php?win=detail2&jmeno=Antoszka&id=30836>. [citováno 2024-03-15].

HEMELÍKOVÁ, Blanka. Anna Sedlmayerová. In: *Slovník české literatury po roce 1945*. Online. 1998, 2006. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=862>. [citováno 2023-08-03].

HEMELÍKOVÁ, Blanka. *Ota Šafránek*. In: *Slovník české literatury po roce 1945*. Online. 1998, 2006. Dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=873&hl=ota+%C5%A1afir%C3%A1nek+>. [citováno 2024-04-02].

Julius Fučík (1903–1943) a jeho Reportáž, psaná na oprátce – historický kontext. Online. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickych-textu/julius-fucik-1903-1943-a-jeho-reportaz-psana-na-opratce/julius-fucik-historicky-kontext/>. [citováno 2023-10-25].

Katalog Národní pedagogické knihovny JAK. Online. Dostupné z: <https://katalog.npmk.cz/>. [citováno 2024-04-03].

MED, Jaroslav. Zikmund Skyba. In: *Slovník české literatury po roce 1945*. Online. 1998, 2006. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=639>. [citováno 2023-08-03].

SKC – Úplné zobrazení záznamu. Online. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=006295603&local_base=SKC. [citováno 2024-03-20].

VENCLOVÁ, Renata. *Jan Peka: Achilleus. Voska, Štěpánek, Medřická a další v hrdinském příběhu z trójské války. Vltava*. Online. In: Český rozhlas Vltava, 8. 8. 2021. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/jan-peka-achilleus-voska-stepanek-medricka-a-dalsi-v-hrdinskem-pribehu-z-trojske-8543441>. [citováno: 2024-03-06].

Zelená Karkulka – Jana Zemanová. *Databáze knih*. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/zelena-karkulka-262171> [citováno 2024-03-20].

Seznam tabulek

Tab. 1 – Buzuluk: Binární opozice. Zdroj: Autor	64
Tab. 2 – Buzuluk: Ideologický čtverec. Zdroj: Autor	65
Tab. 3 – Vášův ruský medvídek: Binární opozice. Zdroj: Autor	80
Tab. 4 – Vášův ruský medvídek: Ideologický čtverec. Zdroj: Autor	80
Tab. 5 – Kačenka: Binární opozice. Zdroj: Autor	94
Tab. 6 – Kačenka: Ideologický čtverec. Zdroj: Autor	95
Tab. 7 – Toník z cementárny: Binární opozice. Zdroj: Autor	109
Tab. 8 – Toník z cementárny: Ideologický čtverec. Zdroj: Autor	110
Tab. 9 – Zelená Karkulka: Binární opozice. Zdroj: Autor	124
Tab. 10 – Zelená Karkulka: Ideologický čtverec. Zdroj: Autor	125

Seznam příloh

Příloha A – Slovan všude bratry má... Zdroj: PEKA, Jan. Vášův ruský medvídek. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 5.	153
Příloha B – Prohlášení k využití zdrojů výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie.....	154
Příloha C – Přílohové vysvětlivky	155

Příloha A

Příloha A – Slovan všude bratry má... Zdroj: PEKA, Jan. Vášův ruský medvídek. Praha: Jos. R. Vilímek, 1945, s. 5.

Příloha B – Prohlášení k využití zdrojů výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie

Prohlášení

Při vzniku práce *Tendenční prvky v dětské a mládežnické literatuře třetí republiky v záři rudé hvězdy* byly využity zdroje výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie – <https://clb.ucl.cas.cz/> (kód ORJ: 90243).“

V Hradci Králové dne .....

.....

Příloha C – Doplnkové poznámky

ⁱ Zda se přiklonit k Východu, či Západu.

ⁱⁱ Někdy také nazývána jako tzv. systém Národní fronty. (viz PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946: válečné představy a poválečná realita*. Praha: NLN, 2011, s. 170. ISBN 978-80-7422-082-1.)

ⁱⁱⁱ Dne 3. až 4. dubna 1945, ještě před samotnou kapitulací nacistického Německa, byl podepsán v Košicích Košický vládní program schválený během takzvaných moskevských rozhovorů, tedy od 22. do 29. března 1945. Hned na začátku jednání byl předložen návrh komunistů, který byl od začátku brán jako rámec programu. Národní socialisté a sociální demokraté sice měli návrhy, avšak se nejednalo o ucelený program. Program komunistů se až na drobnosti takřka neupravoval. (viz VORÁČEK, Emil a kol. *V zájmu velmoci: Československo a Sovětský svaz 1918-1948*. Praha: Historický ústav, 2019. ISBN 978-80-7286-347-1, s. 493, 494, 496.)

^{iv} Jedná se o garance založené na nutnosti změn v politice, národnostních poměrech a hospodářství, aby se již neopakovala situace před a během Mnichova v roce 1938. (viz KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha: Panorama, 1990, s. 5-10. ISBN 80-7038-193-0.)

v Přesněji v rozsahu stejném jako před Mnichovem, což bylo definitivně nenaplnitelné již od konce června 1945, kdy byla v Moskvě podepsána smlouva o podstoupení Zakarpatské Ukrajiny Sovětskému svazu. (viz NĚMEČEK, Jan. *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. Praha: Academia, 2017, s. 27. ISBN 978-80-200-2781-8.)

vi Husarová se ve své stati zabývá ruštinou jako nástrojem k prosazování prosovětských zájmů. Všimá si provázanosti československých meziválečných prosovětsky orientovaných spolků se spolky třetí republiky, které na tuto činnost navazovaly a vycházely z ní. Organizace vzniklé po roce 1945 se tak staly nástrojem SSSR k prosazování svých zájmů, jejichž prostřednictvím se snažily implementovat ruský jazyk do prostředí ČSR. (viz HASAROVÁ, Zuzana. *Snahy o jazykové ovládnutí stredoeurópskej krajiny–počiatky ľudových kurzov ruštiny v Československu*. Historický časopis, roč. 70 (2022), č. 3, s. 430. ISSN 0018-2575.)

vii Podřízení protektorátního ilegálního komunistického tisku moskevským směrnicím bylo velmi dobře patrné při obratu v politice a následně tedy v oficiálním zpravodajství SSSR po napadnutí Sovětského svazu Třetí říší v červnu 1941. Politika Kominterny se změnila z přátelského a spojeneckého vztahu, zaručeným paktem Ribbentrop-Molotov z 23. srpna 1939, na nepřátelský a silně antifašistický. (viz BORÁK, Mečislav. *Odras propagandy Kominterny v ilegálním tisku ostravských komunistů na počátku II. světové války (1939-1945)*. In: KOCIAN, Jiří; PAŽOUT, Jaroslav a Jakub RÁKOSNÍK. *Boľševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, Svazek VIII. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 42-51. ISBN 978-80-7363-504-6.)

viii Dle Rupnika měla Komunistická strana Československa po květnových dnech unikátní příležitost chopit se revoluční nálady a za přítomnosti sovětských tanků poukázat na pevné místo, které má v naší společnosti politická síla Sovětského svazu. KSČ se tato strategie povedla uplatnit převážně u dělnické třídy a na základě strategie si vydobýt vedoucí pozici ve vládě. Tato strategie pomohla KSČ i ve vzbuzení důvěry ze strany Moskvy. Avšak k převratu dojít nesmělo z důvodu spojenecké úmluvy o demarkační linii a vztahů Československa vůči spojencům. (viz RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 189, 191. ISBN 80-200-0957-4)

ix Toto bylo později komunisty záměrně zkresleno, aby poukázali na proradnost kapitalistického Západu, který nechal Prahu napospas. (viz SMETANA, Vít, a Radka ŠUSTROVÁ. *České země za druhé republiky a nacistické okupace, 1938-1945*. In: KLÁPŠTĚ, Jan, Ivan ŠEDIVÝ (eds.). *Dějiny Česka*. Praha: NLN, 2019, s. 280-281. ISBN 978-80-7422-338-9.)

x Retribuce byly komunisty po únoru 1948 obnoveny. Souzeno bylo podle retribučních dekretů do prosince 1948. Na základě těchto dekretů bylo v roce 1948 odsouzeno na 1244 občanů. (viz KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 11. ISBN 978-80-7364-049-1.)

xi Součástí migrace byl i odsun německého obyvatelstva, který byl předem schválen Franklinem D. Rooseveltem, a to již dva roky před koncem války. Sovětský svaz oznámil ve stejné době Benešovi, že se k této problematice staví kladně. Stejný názor zastávala i tehdejší britská vláda, která neměla v úmyslu zasahovat proti odsunu z důvodu co nejvyšší národnostní homogenity naší země. Odsun ve stejné podobě znovu potvrdil článek XII. Postupimské dohody publikovaný 2. srpna 1945, čímž se z problematiky odsunu stal mezinárodní akt. Blíže byl odsun specifikovaný v rámci takzvaného Košického vládního programu, kde byly do odsunu zahrnuty i osoby maďarské národnosti a kde bylo blíže specifikováno nakládání s majetkem odsunutých. Konfiskace pozemků sudetských Němců, Maďarů a kolaborantů byla ustanovena dekretem (č. 5/1945 Sb.). (viz KALINOVÁ, Lenka. *Východiska, očekávání a realita poválečné doby*:

k dějinám české společnosti v letech 1945–1948. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 48, 51–53. ISBN 80-7285-043-1.)

xii Další doosídlení pohraničí proběhlo až po roce 1948 v rámci akce K, a také v rámci snahy o rozptýlení kulaků a středního stavu. (viz NOSKOVÁ, Helena. Migrace, národní stát a národnostní menšiny v poválečném Československu. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka; KOCIÁN, Jiří a Stanislav KOKOŠKA (eds.). Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války. Praha: Národní archiv, 2005, s. 231–232. ISBN 80-7285-000-8.)

xiii Zestátnění bylo v roce 1945 běžnou záležitostí po celé Evropě. Znárodnění bylo zásadním krokem pro poválečnou transformaci ekonomiky. Zestátněly se tak banky, pojišťovny aj. ve Francii, v Anglii či Jugoslávii. (viz KALINOVÁ, Lenka. Východiska, očekávání a realita poválečné doby: k dějinám české společnosti v letech 1945–1948. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 48, 51–53. ISBN 80-7285-043-1.)

xiv Dekret číslo 100/1945 Sb. ze dne 24. října 1945 zaváděl znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, dekret číslo 101/1945 Sb. ze stejného dne upravoval znárodnění podniků potravinářského průmyslu ku dekretu č. 100/1945 Sb., ze kterého dekret vycházel. Další dva prezidentské dekrety s č. 102/1945 Sb. a č. 103/1945 Sb., vydané stejného dne, blíže specifikovaly znárodnění akciových bank a pojišťoven opět podle výchozího dekretu 100/1945 Sb. (viz KUKLÍK, Jan. Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě. Praha: Auditorium, 2010, s. 209–215. ISBN 978-80-87284-12-4.)

xv Přídělový systém fungoval až do měnové reformy v roce 1953. (viz JANCÍK, Drahomír a Eduard KUBŮ. Hospodářská obnova Československa po druhé světové válce (Cesta průmyslového státu od tržní k plánované ekonomice). In: NĚMEČEK, Jan a Ivan ŠEDIVÝ (eds.). Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisek. Praha: Historický ústav, 2010, s. 385. ISBN 978-80-7286-156-9.)

xvi Do voleb konaných 26. května 1946 tak kvůli nově zavedenému politickému systému třetí republiky mohly kandidovat pouze povolené strany. Na české části ČSR se jednalo o komunisty (Komunistickou stranu Československa), lidovce (Československou stranu lidovou), národní socialisty (Českou stranu národně sociální) a sociální demokraty (Československou stranu (národní) demokracie). Na Slovensku pak o slovenské demokraty, slovenské komunisty, Stranu slobody a Stranu práce. I tak se jednalo o běžné demokratické volby s poměrným právem. Novinkou bylo snížení věkové hranice aktivního (z 21 let na 18 let) a pasivního volebního práva (z 26 let na 21 let). Dále zde byla poprvé zavedena možnost volebních průkazů a nově směli volit také příslušníci policie a armády. Největší novinkou však byly takzvané „bílé lístky“, které prosadili komunisté. Jednalo se o možnost volby, při které volič nedal hlas žádné straně. Vzhledem k tomu, že účast na volbách byla (až na výjimky) ze zákona povinná, byly bílé lístky jedinou možností pro ty, kteří nechtěli zvolit ani jednu stranu. Ve volbách na území Čech zvítězili komunisté (40,17 %, 93 mandátů), nikoli však na Slovensku (30,37 %, 21 mandátů), kde vyhrála strana slovenských demokratů (62 %). Květnové volby se tak staly hybatelem dění v rámci třetí republiky (viz PEHR, Michal. KSČ a volby 1946. In: KÁRNÍK, Zdeněk, Michal KOPEČEK. Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, svazek V. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. ISBN 80-7363-033-8, s. 177–179, 183, 184, 193.)

xvii Tiskoviny, ať už knihy či noviny, byly nápomocné sovětské propagandě k budování lepšího obrazu Sovětského svazu za hranicemi SSSR. Během meziválečného období mělo SSSR všechny dostupné a neomezené prostředky k tvorbě propagandistického materiálu a současně s tím proti němu neexistovala opozice (a to ani v SSSR, ani ve světě). Jednalo se tedy o audiovizuální monopol Sovětského svazu, přesněji sovětských tiskových agentur.

Za první republiky probíhala také cenzura materiálů cestujících ze Sovětského svazu. Do světa se tak dostalo naprosté minimum informací, které by pocházelo odjinud než právě ze sovětských tiskových agentur. Se vzestupem avantgardy přicházel i rozvoj fotomontáží. Sovětský svaz byl první zemí, kde se poprvé využila montáž ve filmu. A ačkoli filmy procházely cenzurou, v meziválečném Československu byly hojně navštěvované (ku příkladu film Křižník Potěmkin). (viz LOMÍČEK, Jan. Světem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století. In: KÁRNÍK, Zdeněk. Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, svazek VI. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009, s. 46. ISBN 978-80-7363-350-9.)

xviii Po druhé světové válce se tak stalo rádio víceméně mediálním monopolem v domácnostech. A od května 1945 se rozhlas stal také klíčovým agitačním prostředkem komunistické strany, neboť do čela Československého rozhlasu usedl Bohuslav Laštovička (KSČ). (viz KONČELÍK, Jakub; VEČERA, Pavel a Petr ORSÁG. Dějiny českých médií 20. století. Praha: Portál, 2010, s. 121. ISBN 978-80-7367-698-8.)

xix Ku příkladu v roce 1946 bylo zakázáno vydat na 20 až 25 % titulů, o které nakladatelé zažádali. (viz JANÁČEK, Pavel. Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938-1951. Brno: Host, 2004, s. 176. ISBN 80-7294-129-1.)

xx V srpnu a září 1945 se dle předsednictva Ústředního výboru KSČ mělo začít s proškolením základních institucí strany o směřování Komunistické strany v obnovené republice. Propracovanější strukturu školení, tedy návrh o ideové výchově, mělo za úkol vypracovat kulturně-propagační oddělení Ústředního výboru KSČ na podzim roku 1947. Návrh o ideové výchově byl přijat už v prosinci 1947 usnesením Ústředního výboru KSČ. Blíže zde bylo definováno, že by se měli běžní členové strany minimálně jedenkrát za měsíc vzdělávat v rámci takzvaných Dnů ideové výchovy a své vzdělání doplňovat samostudiem odborných publikací a diskusními kroužky. Výše postavení funkcionáři strany se měli vzdělávat na existujících či nově zřízených politických školách. (viz KAŠKA, Václav. Indoktrinace členů KSČ během tzv. dnů komunistické výchovy 1948-1949: organizace, ideologické zázemí, lokální průběh. Dějiny – teorie – kritika. Praha: Masarykův ústav AV ČR, roč. 5 (2008), č. 1, s. 45. ISSN 1214-7249.)

xxi Pro nábor nových komunistických členů existovaly takzvané získávací kampaně či akce. O jedné z nich se píše v Rudém právu 13. února 1946, kde periodikum čtenáře informovalo o nejúspěšnějších soudruzích akce. Za nejúspěšnějšího a nejaktivnějšího člena získávací kampaně označilo Rudé právo paní Luisu Přívratskou z Mělníka, která od začátku roku 1946 získala pro stranu celkem 102 členů. Periodikum taktéž informovalo čtenáře o budoucím milníku jednoho milionu, kterého chce strana dosáhnout k datu 10. března 1946 (viz Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: [Státní nakladatelství], 13. 02. 1946, roč. 26, č. 37, s. 2. ISSN 0032-6569.)

xxii V bílých volebních lístcích viděly nekomunistické strany možnost, jak by se komunisté mohli snadněji dostat k většímu množství voličů, přesněji voliče odčerpat nekomunistickým stranám. Dle Charvátovy analýzy voleb nedošlo k odlivu voličů nekomunistických stran, protože bílé hlasovací lístky využilo méně než půl procenta voličů. (viz CHARVÁT, Jakub. Analýza průběhu a výsledků voleb do Národního shromáždění konaných v roce 1946. In: KOCIAN, Jiří a Vít SMETANA. Květnové volby 1946 - volby osudové? Československo před bouří. Praha: Euroslavica, 2014, s. 31. ISBN 978-80-87825-09-9.)

xxiii Zde je nutné podotknout, že prosovětskou propagandu nešířila pouze Komunistická strana Československa, ale i sociální demokraté či národní socialisté ve svých periodikách. Avšak na rozdíl od sociálních demokratů a národních socialistů šlo komunistům o majoritní uchopení moci právě skrze prosovětskou propagandu. (viz SUK, Pavel. Edice sešitových románů. Knihovna pro mládež jako přímý nástroj nacistické propagandy pro českou mládež. In: MALÝ, Ivan a kol. Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949. Praha: Národní muzeum, 2013, s. 137. ISBN 978-80-7036-391-1.)

xxiv I tak se povedl v Obzorech (týdeníku lidové strany) na konci listopadu 1947 vydat článek s názvem Proti politice žaláře, ve kterém byli čtenáři informováni o soudobých politických procesech v okolních státech, Polsku Bulharsku a Maďarsku, vedených komunistickými vládami. Ačkoli článek neunikl očím úředníků ministerstva vnitra, pouze jej vystříhli a založili do složky k dalším článkům nevhodného charakteru. (viz BYSTROV, Vladimír. Svobodná nesvoboda: některé příklady postupující komunizace a sovětizace mediální krajiny v Československu a snah komunistů umlčet český nekomunistický a církevní tisk v letech 1945–1948. Praha: Vyšší odborná škola publicistiky, 2006, s. 13, 58. ISBN 80-903757-0-7.)

xxv Byla by škoda opomenout takzvanou Nechanickou aféru z okolí Hradce Králové, která se stala již v létě 1947. Při ní měla být soutěž Selské jízdy potlačena SNB, neboť se mělo údajně jednat o akci k znovuoobnovení agrární strany, čímž obhajoval později zákrok SNB vůči akci i ministr Nosek. (viz VEBER, Václav. Osudové únorové dny 1948. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 175-176. ISBN 978-80-7106-941-6.)

xxvi Akce „Sever“ či jinak také mostecká (špionážní) aféra byla komunisty záměrně vyvolána k destabilizaci situace v Národní frontě a armádě. Státní bezpečnost měla údajně přijít na stopu dvěma západním špionům, kteří měli za cíl způsobit politický převrat. Vše mělo být naplánováno s vědomím hlavních představitelů národních socialistů. Soud s obviněnými proběhl až po únorovém převratu. (viz VEBER, Václav. Osudové únorové dny 1948. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 178-181. ISBN 978-80-7106-941-6.)

xxvii Dále se na demonstracích měli nacházet předem vyškolení agitátoři a příznivci komunistické strany z Plzně a Kladna, kteří měli za úkol provolávat hesla a zahajovat aplaus. U druhé (24. února) a třetí (25. února) demonstrace již byla Praha obklíčena pohotovostním plukem a jinými vojenskými jednotkami. (viz VEBER, Václav. Třetí odboj ČSR v letech 1948–1953. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2014, s. 11-12. ISBN 978-80-7395-786-5.)

xxviii Typickým příkladem jsou kroniky jednoho rodu (Stříbrná paruka od Adolfa Branalda z roku 1947) či přírodní próza (Země zaslíbená od Jaromíra Tomečka taktéž z roku 1947). (viz JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ. Dějiny české literatury 1945–1989. I., 1945–1948. Praha: Academia, 2009, s. 205-211. ISBN 978-80-200-1527-3.)

xxix Zde lze jako příklad uvést prózu Karla Poláčka *Bylo nás pět*, která byla poprvé vydána až v roce 1946 (viz JANÁČEK, Petr. *Dětská literatura 1945–1948* (II). In: *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 3, s. 2. ISSN 1211-3484.).

xxx V poezii třetí republiky bychom našli nejen zmíněnou reflexi války, ale také například křesťansky orientovanou lyriku, a to například v dílech Jana Zahradníčka, dále tvorbu literárně-výtvarné Skupiny 42 nebo tvorbu představitelů skupiny Ra. Existovala však i mladá skupina básníků, která se pohybovala převážně okolo skupin Ohnice, okruhu Rudého práva či Mladé fronty. (viz JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ. *Dějiny české literatury 1945–1989*. I., 1945–1948. Praha: Academia, 2009, s. 133-200. ISBN 978-80-200-1527-3.)

xxxi Ti měli za cíl pozdvihnout dětskou literaturu na úroveň plně umělecké literatury s uchováním vhodnosti pro děti. Tuto aktivitu vykonávali především prostřednictvím odborného časopisu *Štěpnice*, který vydávali. (viz JANÁČEK, Petr. *Dětská literatura 1945–1948* (I). *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 2, s. 2-7. ISSN: 1211-3484.)

xxxii K této skupině patřil i Jan Hostáň, který se v roce 1945 stal ředitelem Státního nakladatelství. (viz JANÁČEK, Petr. *Dětská literatura 1945–1948* (I). *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 2, s. 2-7. ISSN: 1211-3484.)

xxxiii Tato skupina se zaměřovala na ideově nevymezenou populární kulturu první republiky, přičemž časopis byl velice oblíbený a žádaný mezi dětskými čtenáři. Ačkoli byl časopis politicky neangažovaný, objevovaly se v něm angažovaně orientované články směřující k budování nové republiky či partyzánsky společně se sovětskými povídky. (viz JANÁČEK, Petr. *Dětská literatura 1945–1948* (I). *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 2, s. 2-7. ISSN: 1211-3484.)

xxxiv Broučci Jana Karafiáta patří mezi antropomorfní pohádky, ve kterých nastala textová úprava a následný překlad do ruštiny. Tento necitelný textově deformovaný překlad s ideovými vsuvkami vzbudil velkou nevoli mezi lidmi. Překlad byl vydán v Československu již v roce 1947. (viz URBANOVÁ, Svatava. *Proměny literatury pro děti a mládež v letech 1945–1948*. In: HRUŠKA, Petr (ed.). *Rok 1947: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948: materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR, 11.-13.6.1997 v Praze*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998, s. 295. ISBN 80-85-778-22-X.)

xxxv Z překladových sovětských děl s českou úpravou zmíníme zmíníme dílo Petra Denkla, který v roce 1945 vydal nejspíše vůbec první česky přeložené vydání *Mrazíka* v rámci stejnojmenného souboru ruských lidových pohádek, a dílo Jaroslava Freye, který se již po druhé světové válce snažil o prosovětsky tendenčně zabarvenou pohádkovou knihu *Ruské a české pohádky z roku 1946*. Kniha měla být založena na ruských, ve skutečnosti středoasijských, pohádkách obohacených o dvě pohádky české, které však byly zkombinované s podobnými ruskými pohádkami a obohacené o Freyovy ideové postoje. (viz NOVÁKOVÁ, Luisa. *Proměny české pohádky: (k historii žánru ve čtyřicátých letech dvacátého století)*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 54, 61, 153. ISBN 978-80-210-5026-6.)

xxxvi Například do básní se, především prostřednictvím Jana Hostáně, dostávala hesla propagandy komunistické strany a v próze se projevovaly dobové tendence k protiněmeckým postojům. (viz JANÁČEK, Petr. *Dětská literatura 1945–1948* (I). *Ladění*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, roč. 6 (2001), č. 2, s. 5, 7. ISSN: 1211-3484.)

xxxvii Fučíkovy nabývání na hrdinství počalo již prvním vydáním *Reportáže[.] psané na oprátce* v roce 1945. A stejně tak i tendenčnost a ideologická inklinace. Fučíkovský kult je však záležitostí až 50. let 20. století. (viz Julius Fučík (1903-1943) a jeho Reportáž, psaná na oprátce – historický kontext. Online. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickych-textu/julius-fucik-1903-1943-a-jeho-reportaz-psana-na-opratce/julius-fucik-historicky-kontext/>. [citováno 2023-10-25].)

xxxviii Ku příkladu nemohla vědět o založení Československého armádního sboru v roce 1942.

xxxix Inscenace hry *Za merunou* do pohádky sklídila od Františka Čiháka, recenzenta deníku *Práce* (listů Revolučního odborového hnutí), ostrou kritiku. Ačkoli měla hra dle Čiháka dobrý námět, kombinaci života v činžovním domě a pohádkového světa, ze hry byla silně patrna tendence k socialistickému novému dnešku. Tato tendence měla být velmi nápadná a syrová. (viz ČIHÁK, František. *Nová hra u Míly Melanové*. *Práce*, roč. 2 (1946), č. 224, s. 6.)

xl Hříša je pravděpodobně zdobnělinou od jména Řehoř (Rehor, Gregor nebo Jerguš (slovensky), Gríša (rusky) a vzhledem ke změně G>H se bude jednat o pravděpodobného Rusína či Ukrajince. (viz KOPEČNÝ, František a Vladimír ŠMILAUER. *Průvodce našimi jmény*. Praha: Academia, 1991, s. 181. ISBN 80-200-0016-X.)